

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ JOURNAL OF INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

ISSN : 1309-3738

Kasım 2022

Cilt: 13 Sayı: 2

E-ISSN : 2791-9374

November 2022

Volume: 13 Issue: 2

“Türkçe ve İngilizce Dillerinde Yayın Yapan Uluslararası Hakemli Bir Dergidir”

Yılda İki Sayı (Nisan-Kasım) Yayınlanır

TR DİZİN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi TR DİZİN, EBSCOhost, Index Copernicus International, DRJI, ASOS Index, Arastirmax, Türk Eğitim Endeksi, OAJI, Scientific Indexing Services (SIS) ve Academic Resource Index (ResearchBib) gibi ulusal ve uluslararası dizinlerde taranan, uluslararası hakemli bir dergidir. Bu dergide öne sürülen fikirler makale yazar(lar)ına aittir.

İmtiyaz Sahibi / Owner

Çankırı Karatekin Üniversitesi Rektörü /
Rector of Çankırı Karatekin University

Prof. Dr. Harun ÇİFTÇİ

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Sayı Editörü / Issue Editor

Doç. Dr. Barış ÖZTUNA

Editör Yardımcısı / Editorial Assistant

Doç. Dr. Selim CENGİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Prof. Dr. Edina SOLAK

Prof. Dr. Emre Şahin DÖLARSLAN

Prof. Dr. Ertan BEŞE

Prof. Dr. Hasan COŞKUN

Prof. Dr. İlhan YILDIZ

Prof. Dr. Yeşim YASAK

Prof. Dr. Zuhâl Yonca ODABAŞ

Doç. Dr. Barış ÖZTUNA

Doç. Dr. Burhan ÇONKOR

Doç. Dr. Hatice YAZGAN

Doç. Dr. Masoumeh DAEI

Dr. Öğr. Üyesi Munther YAQOOB

Dr. Öğr. Üyesi Fawwaz ALMSHHDANY

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Burcu Umut ZAN

Doç. Dr. Emine ÇELİKSOY

Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR

Doç. Dr. Erol KARCI

Doç. Dr. Fatih GÜZEL

Doç. Dr. Hatice YAZGAN

Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ÇAPKIN

Dr. Öğr. Üyesi Ebru DOĞRUÖZ

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı KALAYCI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sedat UĞUR

Dr. Öğr. Üyesi Rifat KARAKUŞ

Dr. Öğr. Üyesi Yakup ÖZTÜRK

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Ebru DOĞRUÖZ

Dr. Öğr. Üyesi Şuayip TURAN

Sekreteryâ / Secretariat

Ünal KARAARSLAN

Yazışma Adresi / Address for

Correspondence

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

18100 Çankırı-TÜRKİYE

E-posta: sbedergi@karatekin.edu.tr

DANIŞMA KURULU / *ADVISORY BOARD*

Prof. Dr. Harun ÇİFTÇİ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Asiye KAKIRMAN YILDIZ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın BAŐBUĐ	İst. Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Coşkun POLAT	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ODABAŞ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Sacit ARSLANTEKİN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Cemil LİV	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Erol KARCI	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. UĞur ALTUĞ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. ÖĞr. Üyesi Abdullah METİN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. ÖĞr. Üyesi Kasım BİNİCİ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. ÖĞr. Üyesi Mehmet Sedat UĞUR	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. ÖĞr. Üyesi Murat NER	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. ÖĞr. Üyesi Mustafa YILDIRIM	Bartın Üniversitesi
Dr. ÖĞr. Üyesi Serap ASLAN COBUTOĞLU	Çankırı Karatekin Üniversitesi
ArŐ. Gör. Nurdan GENÇ	Çankırı Karatekin niversitesi
nal KARAARSLAN	Çankırı Karatekin Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

191-218	Eğitim Durumu Bağlamında Din Görevlilerinin Güncel Dini Meselelere Bakışının İncelenmesi: Çankırı Örneği
	<i>Examining the Views of Religious Officials on Contemporary Religious Issues in the Context of Educational Status: The Case of Çankırı</i>
	Zeynep YÜKSEL
219-237	Yazma ve Nadir Eserlerin Yönetiminde Yeterlilikler ve Yeni Yaklaşımlar
	<i>Competencies and New Approaches in Management of Manuscripts and Rare Books</i>
	Hüseyin ODABAŞ
239-263	Sürekli Hale Gelen Yeniden Değerlemenin Kapsamı, Önemi, Vergisel Avantajları: Güneş Enerji Santrali İşletmesinde Bir Uygulama
	<i>Scope, Importance, and Tax Advantages of Continuous Revaluation: Application in a Solar Power Plant Operation</i>
	Suphi ASLANOĞLU - Sema POYRAZ CAN
265-288	Turgut Cansever'in Hatıratında Disiplinlerarası İş Birliği Kültürü, Coğrafya, Ali Tanoğlu ve İstanbul'a Dair
	<i>Culture of Interdisciplinary Cooperation, Geography, Ali Tanoğlu and Istanbul in the Memoir of Turgut Cansever</i>
	Murat TANRIKULU
289-312	Türkiye’de Bireylerin Yaşam Memnuniyetinin Sosyoekonomik Faktörler Kapsamında Mekânsal Analizi
	<i>Spatial Analysis of Individuals Life Satisfaction in Turkey Within the Context of Socioeconomic Factors</i>
	Özlem DÜNDAR - Yavuz Kağan YASIM
313-341	Japonya'da İslam Peygamberi Hz. Muhammed Hakkında Yapılan Çalışmalar (1873-1926): Dinler Tarihi Açısından Değerlendirme
	<i>Research Works on the Prophet Muhammad Conducted in Japan (1873-1926): Evaluation from the Aspect of History of Religions</i>
	Ayhan KUŞÇULU – Yetkin KARAOĞLU
343-364	Sukuk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama
	<i>The Relationship between Sukuk and Economic Growth: A case study in Turkey</i>
	Caner DİLBER

Editörden / Editorial

Coşkun Polat* 0000-0003-2508-7459

Akademi camiasının değerli araştırmacıları ve kıymetli okurlar,

Müjdeli bir haberin heyecanı ve mutluluğuyla yeni sayımızı sizlerle buluşturmaktan gurur duyuyoruz. 2010 yılından beri yayın hayatını sürdüren ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ULAKBİM TR-DİZİN Komitesinin Haziran 2022 toplantısında aldığı kararla, 2021 Kasım sayısından itibaren TR-Dizin’de dizinlenmeye başlamıştır. Editör ekibiyle birlikte yazılarıyla ve değerlendirmeleriyle katkıda bulunan yazar ve hakemlerimizin de özverili ve çok değerli emeklerinin karşılığı olan bu gelişmeyi, akademik camiayı nitelikli araştırmalarla buluşturmaya devam etme adına bir motivasyon kaynağı olarak değerlendiriyoruz. Emegi geçen herkese teşekkür ederim.

Dergimizin 13. cilt 2. sayısında, sosyal bilimlerin çeşitli alanlarından araştırma sonuçlarının yer aldığı yedi makale akademik topluluğun bilgi ve görüşlerine sunulmaktadır. Geçen sayıda yapmış olduğumuz biçimsel değişikliğe bu sayıda yeni kapak tasarımıımızı da ekledik, beğenileceğini ümit ediyoruz.

Sayının ilk makalesi, din görevlilerinin eğitim düzeylerinin dini konularla ilgili düşüncelerinde farklılığa neden olduğu sonucuna ulaşılan, “*Eğitim durumu bağlamında din görevlilerinin güncel dini meselelere bakışının incelenmesi: Çankırı örneği*” başlıklı çalışmadır. Din eğitimi alanındaki bir saha çalışmasından çıkarılan sonuçlar oldukça ilgi çekicidir.

Kültürel mirasımızın güzide temsilcileri olan yazma ve nadir eserlerin kütüphaneler, arşivler ve müzelerdeki işlemlerinin yönetilmesini konu alan, “*Yazma ve nadir eserlerin yönetiminde yeterlilikler ve yeni yaklaşımlar*” başlıklı ikinci çalışmada, dijital teknolojilerin kullanımının önemine dikkat çekilmektedir. Makalede, yazma eserlerin

* ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Baş Editörü. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü E-posta: polatcoskun@karatekin.edu.tr

Editor-in-Chief of ÇAKÜ Journal of Institute of Social Sciences. Çankırı Karatekin University, Department of Information Management. Email: polatcoskun@karatekin.edu.tr

yönetiminde yetkinlik ve yeterlik zafiyetinin olduğuna işaret edilmiş, olası çözüm önerileri sunulmuştur.

“Sürekli hale gelen yeniden değerlendirilmenin kapsamı, önemi, vergisel avantajları: Güneş enerji santrali işletmesinde bir uygulama” başlıklı ortak yazarlı çalışmada, günümüzde özellikli durumlar içeren yeniden değerlendirme ve enflasyon düzeltmesi uygulamaları karşılaştırılmıştır. Ekonomik değerler ve taşınmazların defter değerleri ile piyasa fiyatları arasında oluşan farklılığın hesaplanmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

Mimar Turgut Canasever’in iş birliği kültürü, coğrafya ve İstanbul ilişkisini konu alan *“Turgut Cansever’in hatıratında disiplinlerarası iş birliği kültürü, coğrafya, Ali Tanoğlu ve İstanbul'a dair”* başlıklı çalışmada, karar alma mercisindeki bilim insanlarının bir şehir üzerinde yaratacağı olumlu ve olumsuz etki, Turgut Cansever örneği ile tartışılmıştır.

Bireylerin yaşam memnuniyeti ile sosyoekonomik etkenlerin mekânsal analizinin ülkemiz özelinde ele alındığı, *“Türkiye’de bireylerin yaşam memnuniyetinin sosyoekonomik faktörler kapsamında mekânsal analizi”* başlıklı çalışmada, ülkelerdeki yaşam memnuniyetinin sınır komşularına da yansımalarının bölgeler arasındaki sosyoekonomik farklılıkların giderilmesinde önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Hz. Muhammed ile ilgili Japonya’da 1873-1926 yılları arasında yapılan çalışmaların dinler tarihi açısından irdelendiği, *“Japonya’da İslam peygamberi Hz. Muhammed hakkında yapılan çalışmalar (1873-1926): Dinler tarihi açısından değerlendirme”* adlı çalışmada, adı geçen çalışmalar benzerlerinden farklı olarak dinler tarihi açısından ele alınmıştır.

Sayının son makalesi, *“Sukuk ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir uygulama”* başlığını taşımaktadır. Türkiye’de katılım bankaları tarafından piyasaya sunulan sukuklar ile ekonomik büyüme arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dergimizin bu sayısında emeği geçen yazar ve hakemlere gönülden şükranlarımı sunarım. Ciddiyet, disiplin ve özverinin sonucu olarak TR-Dizin hedefinin kısa sürede gerçekleşmesini sağlayan editör ekibinin kıymetli mensupları Doç. Dr. Barış Öztuna ve Doç. Dr. Selim Cengiz’e tekrar teşekkür ederim.

Eğitim Durumu Bağlamında Din Görevlilerinin Güncel Dini Meselelere Bakışının İncelenmesi: Çankırı Örneği

Zeynep Yüksel* 0000-0001-7880-156X

Öz

Amaç: Temel ilke olarak hayatlarında dini referans alan din görevlilerinin eğitim durumları dolayısıyla dini meselelere bakış açılarının farklılaşması kaçınılmazdır. Eğitim durumunun din görevlilerinin dini meselelere bakış açısındaki değişime olan etkisini incelemek araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Yöntem: Din görevlilerinin eğitim/din eğitimi durumlarının güncel dini meselelere bakış açısını ne düzeyde etkilediğini ölçmek için nicel araştırma yöntemi ve anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evreni Çankırı İl Müftülüğünde görev yapan din görevlileri olarak seçilmiştir. Çalışma grubu ise evrenden tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiştir. Örneklem grubunu oluşturan 122 katılımcıya Din görevlilerine 'Dini Sosyal Dönüşüm' anketi uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS veri analizi programıyla analiz edilmiştir.

Bulgular: Verilerin analiz edilmesi sonucunda eğitim durumu değişkeninin din görevlilerinin dini konulara bakış açılarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim durumunun özellikle dini sosyal konularda din görevlileri arasında farklılığa sebep olduğu görülmüştür.

Sonuç: Farklı eğitim durumlarına sahip din görevlilerinin güncel dini konular konusundaki kanaatlerinin farklılaştığı araştırmada elde edilen temel sonuçtur.

Özgünlük: Toplum doğru dini bilgiyle bilgilendirmekle görevli din görevlilerinin güncel dini/sosyal konulara bakışını eğitim durumu bağlamında araştırmak, eğitim durumunun din görevlilerinin ne düzeyde etkilediğinin tespiti açısından önemlidir. Alanyazında eğitim durumu bağlamında dini/sosyal meselelere bakış açısını inceleyen araştırmanın olmaması sebebiyle araştırma, diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır

Anahtar Sözcükler: Din eğitimi, müftülük, güncel dini konular, din görevlisi.

* Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, zeynepyuksel@karatekin.edu.tr

ISSN: 1309-3738

e-ISSN: 2791-9374

Çankırı Karatekin University Journal of Institute of Social Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss>

Examining the Views of Religious Officials on Contemporary Religious Issues in the Context of Educational Status: The Case of Çankırı

Zeynep Yüksel * 0000-0001-7880-156X

Abstract

Purpose: It is inevitable that religious officials, who take religion as a basic principle in their lives, differ in their perspectives on religious issues due to their educational status. The aim of the study is to examine the effect of educational status on the change in the perspective of religious officials on religious issues.

Method: Quantitative research method and survey technique were used to measure how much the educational status of religious officials affect their perspective on current religious issues. The universe of the research was chosen as religious officials working in Çankırı Provincial Mufti. The study group was selected by random sampling from the universe. The 'Religious Social Transformation' questionnaire was applied to the 122 participants who made up the sample group, and the data obtained were analyzed with the SPSS data analysis program.

Findings: As a result of the analysis of the data, it was concluded that the variable of educational status affects the perspectives of religious officials on religious issues. In particular, it has been observed that educational status causes differences among religious officials in religious and social issues.

Implications: The main result of the research is that the opinions of religious officials with different educational backgrounds on current religious issues differ.

Originality: It is important to investigate the perspective of religious officials, who are responsible for informing the society with correct religious information, on current religious/social issues in the context of educational status, in order to determine to what extent the education situation affects religious officials. The research differs from other studies because there is no research in the literature examining the perspective on religious/social issues in the context of education.

Keywords: Religious education, mufti's office, current religious subjects, clergyman.

* Assist. Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, zeynepyuksel@karatekin.edu.tr

Received : January 25, 2022
Type : Research

Accepted: October 17, 2022

Giriş

İnsan sosyal bir varlıktır. Sosyal olma özelliğini insanlarla girdiği ilişkilerden dolayı kazanan bireyler, birilerinden etkilenmek ve birilerini etkilemektedirler. Sosyal ilişkiler içerisinde insan, kendi duygu ve düşüncelerini diğer insanlara yansıtırken, diğer insanların duygu ve düşüncelerinden de etkilenmektedir. Bunun yanı sıra insan, çevresinde meydana gelen fiziki, kültürel ve sosyal olaylardan da etkilenmektedir. Bu etkileşimler sonucunda birey sosyalleşmektedir denilebilir. Eğitim durumu bireylerin sosyalleşme sürecinde diğer bireylerle iletişimde ve sosyal olaylara bakışında etkili olmaktadır. Buradan hareketle de sosyal yaşam ile eğitim arasında karşılıklı olarak neden-sonuç ilişkisinden bahsedilebilir. Eğitim, kişilere fayda sağlamasının yanı sıra toplumun tüm ilişkilerini ve geleceğini de etkilemektedir. Bu nedenle, eğitimin topluma etkisinin ve katkısının dikkate alınması gerekir (Güllüpinar, 2014, s.85). Sosyologlara göre toplumsal değişimler, eğitimi belirli bir süreçte değişmeye zorlamakta olup buna karşılık eğitim yoluyla toplum hedeflenen bir plan doğrultusunda değiştirilebilmektedir (Uça Güneş, 2016). Yani eğitim ve toplumsal süreçler arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu ifade edilebilir.

İnsan, hayatını kolaylaştırmak, ihtiyaçlarını karşılamak için maddi alanda çok büyük değişimler gerçekleştirdiği gibi bunun yanında fikri ve zihni dünyasında da değişimler yaşamaktadır. Bu değişimler dini hayatta da kendini gösterir. Dinin değişen ve değişmeyen yönü vardır. Tevhit, iman esasları, nübüvvet, ahiret inancı, kitabi ilkeler değişmezken; dinin sosyal ilişkileri içeren ilkeleri, toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenen din temelli konular, muamelat esasları vb. dinde değişen yönleri ifade etmektedir. Dinin değişmeyen yönü zaman, mekân ve şartlara göre sabit kalırken; değişen yönü ise, maddi ve manevi alanda meydana gelen farklı değişmelerden, siyasi anlayışlardan, sosyal olaylardan, toplumsal farklılıklardan ve toplumsal ihtiyaçlardan, eğitsel unsurlardan etkilenmek ve yeniden düzenlenmek durumundadır. Dinin anlaşılmasında, yorumlanmasında ve uygulanmasında da bu değişimler etkili olmaktadır. Bu durum dinin temel inanç esaslarının sabit kalması, sosyal yönü ilgilendiren meselelerin ise topluma ve zamana göre değişmesi sonucunu ortaya çıkarır. Dinin değişmez ilkelerinin olması ve toplumun dinamik bir yapıya sahip olması, aralarındaki ilişkinin farklı şekillerde yorumlanmasına sebep olmuştur. Dinin değişmez yönlerinin olması dinin sosyal değişimi yavaşlatıcı, engelleyici bir faktör olarak görülmesi gibi bir sonucu ortaya çıkarırken diğer bir yönüyle ise din, sosyal değişimi destekleyici bir faktördür. Din bu özelliği dolayısıyla her zaman için durum ve şartlara göre ortaya koyduğu değerleri, sosyal değişimin olumlu bir etkenidir (Okumuş, 2009, s. 336). Din ve sosyal değişim arasında karşılıklı dinamik bir etkileşim olmasının yanında sosyal değişime başka alanlardan etki eden diğer birçok faktörün olduğu da söylenebilir.

Eğitim, din gibi bireylerin sosyal bakış açısını etkileyen önemli bir unsurdur. Olgu olarak eğitim faktörü sosyal değişim üzerinde etkili olduğu kadar özelde düşünüldüğünde bireylerin eğitim durumlarının sosyal meselelere bakışı etkilediği de ifade edilebilir. Bu durum toplumun bütün bireyleri için geçerlidir. Topluma doğru dini bilgi ile rehberlik yapmakla görevli din görevlilerinin eğitim durumu, onların olaylara ve dini sosyal konulara bakış açılarını etkilemektedir. Araştırma, din görevlilerinin eğitim durumlarının dini sosyal konulardaki bakış açılarına göre nasıl farklılaştığını konu edinmektedir.

Problem

Sosyal bir varlık olan insanın sosyalleşmesi diğer insanlarla etkileşim içerisinde olmasından kaynaklanır. Eğitim, iletişim, kültür vb. durumlar insanın değişip gelişmesini ve olaylara bakışını etkiler. İnsanların yaşamış olduğu bu etkileşim süreci hem bireysel hem de toplumsal olarak değişimle sonuçlanır. Bireylerin farklı boyutta ve yoğunlukta yaşadığı bu etkileşim onun olay ve olgulara bakış açısını da belirler. Bireylerin olaylara, çevreye, kültüre ve dine bakış açısını etkileyen faktörlerden birisi de eğitimidir. Eğitimin genel hedeflerine amaçlarından birisi bireyin yaşadığı topluma uyum sağlaması ve milli, ahlaki, manevi, kültürel değerlerini benimseyen bireyler yetiştirmektir (Milli Eğitim Temel Kanunu, Md. 2). Dolayısıyla eğitim durumu bireyin bakış açısını belirleme ve olayları değerlendirmede önemli bir faktördür. Aynı durumda din eğitimi de bireylerin dini ve manevi konulara bakışını belirlemede etkin bir role sahiptir. Din eğitiminin sahip olduğu bu misyonun toplumu din konusunda aydınlatmakla sorumlu olan din görevlileri açısından değerlendirilmesi, din eğitiminin bireylerin yaşamındaki etkisinin gözlemlenmesi açısından önemlidir.

Bir diğer yönüyle değerlendirildiğinde din, ilahi yönü olan bir sosyal kurumdur. İlahi ve imanî boyutuyla değişmez ilkeleri barındırmasının yanında sosyal yönüyle uygulamalarda ve bireyler arası ilişkilerde değişmekte ve farklılaşmaları içermektedir. Din, toplumsal ilişkiler üzerinde etkili olduğu gibi, toplumun diğer kurumlarında oluşan değişim de dinin sosyal ilişkiler boyutunu ve bireylerin din anlayışını etkilemektedir. Toplumu sağlıklı dini bilgi ile bilgilendirmekle görevli din görevlilerinin toplumun bir üyesi olarak sosyal değişimden ve dini sosyal değişimden etkilenmemesi düşünülemez. Bu sürece din görevlilerinin eğitim durumu da etki etmektedir. Din görevlilerinin eğitim durumunun onların dini sosyal konulara bakışını şekillendirdiğini söyleyebiliriz.

Dinamik bir yapı arz eden toplumun zaman içerisinde değişime uğraması bir gerçekliktir. Temel ilke olarak hayatlarında dini referans alan din görevlilerinin aldıkları eğitim dolayısıyla dini sosyal meselelere bakış açılarında birtakım değişimlerin olması kaçınılmazdır. Din görevlilerinin aldıkları eğitimin ve eğitim durumunun onların dini sosyal meselelere bakış açısını nasıl etkilediğinin tespit edilmesi çalışmanın problemini

oluşturmaktadır. Çalışmada din görevlilerinin eğitim durumlarının dini sosyal konulara olan yaklaşımın etkisini tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Toplumu dini bakımdan aydınlatmakla görevli din görevlilerinin eğitim durumuyla dini sosyal meseleleri değerlendirmeleri arasındaki ilişkiyi ele almak araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda şu soruya cevap aranacaktır;

Çankırı'da görev yapan din görevlilerinin dini sosyal konulara bakış açılarında eğitim durumları açısından nasıl bir farklılaşma vardır?

Amaç ve Önem

Sosyal değişim, toplumu ilgilendiren her alan açısından dikkate alınması gereken bir durumdur. Çünkü sosyal değişimde, sosyal sistemi meydana getiren yapısal unsurların ve onların işleyişinin değişmesi söz konusudur. Değişimin toplumu ileriye götürdüğü, madde ve mana dengeleri üzerine dayandığı bir formda olması beklenir. Bu şekilde gerçekleşen gelişimde maddi ve manevi dengelerin amaçları tahrif olmayıp aksine değişimle gelen yenilikler içselleştirilmekte ve ortaya çıkan, çıkabilecek sorunlar bu gelişmeler ekseninde çözülebilmektedir. Aynı zamanda bu şekilde oluşan değişim, toplumun değişen unsurlarıyla dini değerler arasında analiz yaparak kendini sürekli yenileyen bir süreç olmaktadır. Toplum içerisinde halkı doğru dini bilgi ile aydınlatma misyonuna sahip din görevlilerinin aldıkları eğitim dolayısıyla dini sosyal meselelere bakış açılarının değerlendirilmesi ve elde edilen verilerin eğitim durumları açısından analiz edilmesi din eğitiminin dini sosyal meselelere bakışı nasıl etkilediğinin değerlendirilmesi açısından araştırma önem ifade etmektedir.

Yapılan alanyazın incelemesinde din görevlilerinin eğitim durumunun ya da din eğitimi alma durumlarının dini sosyal meselelere bakışını doğrudan ele alan çalışma olmadığı görülmüştür. Araştırma eğitim durumu bağlamında din görevlilerinin dini sosyal meselelere bakışını ele almıştır. Alanyazında doğrudan araştırmayla ilgili çalışmaların olmaması araştırma sonuçlarının diğer çalışmalarla değerlendirilmesi konusunda dezavantaj oluşturmuştur. Araştırmada din görevlilerinin dini sosyal konular karşısındaki tutumunun eğitim durumlarıyla ne düzeyde farklılaştığı incelenmiştir. Bu yönüyle diğer çalışmalardan farklılaşan araştırmanın örneklem grubu Çankırı İl Müftülüğü'nde görev yapan din görevlilerinden seçilmiştir. Örneklem Çankırı seçilmesinin sebebi araştırmacı tarafından Çankırı'nın sosyo-kültürel durumunun değişime nispeten kapalı olduğunun gözlemlenmesi ve çalışma grubuna ulaşma imkânının kolay oluşudur.

Alanyazın incelendiğinde ülkemizde konu ile ilişkilendirilebilecek çalışmalar sınırlıdır. Dertli (2008), tarafından din görevlilerinin sosyal dönüşüm sürecinde dini ve sosyal anlayışlarının incelendiği çalışmada çalışma grubu olarak Çanakkale Biga ilçesi seçilmiştir. Çalışma alan araştırması yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Dertli (2008), çalışmasında din

görevlilerinin kuşaklar arası sosyal dönüşüme uğrayan dini ve sosyal anlayışları belirlemeyi amaçlamaktadır. Buna göre, din görevlilerinin yaş ve öğrenim durumuyla namazı cem' etme, teravih namazı, kadınların Cuma ve bayram namazlarını kılma, din görevlisinin sakallı ve bıyıklı olması, mevlit okuma, erkeğin altın yüzük takması, faiz alma, spor elbise giyme, resmi nikâhla dini nikâhın yerine geçme durumları, arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmada din görevlilerinin sosyal dönüşüm sürecinde dini ve sosyal anlayışlarında değişimler meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Yıldırım (2006), İlahiyat Fakültesi Mezunlarının Din Görevlisi Olarak Atanmasının Dini Hayat Üzerindeki Etkisinin Sosyolojik Analizi (Birecik ve Köyleri Örneği), başlıklı çalışmada İlahiyat fakültesi mezunu ve imam hatip lisesi mezunu din görevlilerinin görev yaptıkları köylerdeki din hizmetleri arasında bir farklılık olup olmadığı alan araştırmasıyla tespit etmeye çalışmıştır. Araştırmanın sonunda İlahiyat Fakültesi mezunlarının toplumun ihtiyaçlarını karşılamada, toplumda birlik beraberliği sağlamada ve halka doğru dini bilgiyi sunmada imam hatip lisesi mezunlarına göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal değişim ve din ilişkisinin araştırıldığı Abuzar (2003)'in çalışması ise Şanlıurfa örneğinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Şanlıurfa halkının yaş gruplarına göre sosyal değişim sürecinde din algısındaki değişimle birlikte diğer sosyal unsurlarda gerçekleşen değişim ele alınmıştır (Abuzar, 2003). Sağ (2003), tarafından sosyal değişimin eğitim üzerine etkilerinin incelendiği çalışmada eğitim akımlarının (Essentialism, Perennialism, Progressivism, Reconstructionism) sosyal değişim ilişkileri üzerinde durulmuştur. Korukcu (2012) tarafından ise 'Değişim Sürecinde Toplumsal Değerlerin Eğitiminde Din Eğitimi' başlıklı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada toplumsal değerlerin evrensel değerler çerçevesinde güncellenmesinde din eğitiminin rolü incelenmiştir. Çalışma, toplumsal değerlerin evrensel değerler doğrultusunda güncellenmesinin ve toplumsal değerlerin eğitimini mümkün kılan önemli etkenin din eğitimi özelinde ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Belirtilen çalışmalardan farklı olarak ülkemiz alanyazında din görevlilerinin eğitim durumunun güncel meselelere bakışını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırma din görevlilerinin eğitim durumuyla dini meselelere bakışı arasındaki ilişkiyi incelemesi açısından diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın teorik kısmında literatür taraması yapılmıştır. Uygulama kısmında ise nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırma verilerini elde etmek amacıyla sosyal değişim bağlamında tartışılan dini ve sosyal konulardan oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket formu Dertli (2008) tarafından geliştirilmiş ve araştırmacı tarafından güncellenmiştir. Araştırmanın gerçekleştirilmesi için anket sahibinden ölçek kullanım izni ve Mart 2021 tarihinde Çankırı

Karatekin Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu 19. Toplantısına başvurulmuş ve gerekli etik izinler alınmıştır.

Evren ve Örneklem; Araştırmanın evrenini Çankırı İl Müftülüğünde 2021 yılında görev yapan din görevlileri oluşturmaktadır. Araştırmada Çankırı'nın sosyo-kültürel olarak değişime nispeten kapalı bir il olmasının araştırmacı tarafından gözlemlenmesi ve çalışma grubuna ulaşımın kolay olması dolayısıyladır. Evrenden (Çankırı İl Müftülüğünde 2021 yılında görev yapan 104 İmam Hatip, 55 Müezzin Kayyım ve 45 Kur'an Kursu Öğreticisi bulunmaktadır.) tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiş 122 din görevlisi ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Sınırlılıklar;

Araştırma;

- Çankırı İl Müftülüğünde Nisan 2021 yılında görev yapan din görevlilerinden elde edilen verilerle sınırlıdır.
- Din görevlilerinin dini sosyal meselelere bakışı 'Dini Sosyal Değişim Anketi'nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
- Araştırmada bağımlı değişkenle ilişkisi olabileceği düşünülen kişisel bilgi anketinde yer alan bazı bilgiler bağımsız değişken olarak incelenmiştir.
- Araştırma sosyal alanla ilgili olması dolayısıyla 'insan' faktöründen kaynaklı sınırlılıklar bu çalışma için de geçerlidir.
- Araştırma verilerini analiz etmek için kullanılan SPSS programının sınırlılıkları bu çalışma için de söz konusudur.

Çalışma Grubu; Araştırmanın Çankırı'da görev yapan din görevlileriyle gerçekleştirilmiştir. Din görevlilerine dini sosyal meselelere bakışının eğitim durumuyla ilişkisini değerlendirmek üzere 'Dini Sosyal Değişim Anketi' (Dertli 2008) uygulanmıştır. Din görevlileri için düzenlenen aylık toplantılarda anket metninin dağıtılmasıyla elde edilen veriler SPSS veri analizi programında analiz edilmiştir. Sonuçlar eğitim ve din eğitimi açısından değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Analiz; Çalışmada din görevlilerinin dini sosyal konulara bakışını değerlendirmek için Dertli (2008) tarafından geliştirilen 'Dini Sosyal Değişim Anketi' uygulanmıştır. Anketteki sorularda sosyal değişme bağlamında tartışılan dini ve sosyal konular ele alınmıştır (Dertli 2008, 10). Katılımcılara uygulanan anket formundan elde edilen verilerin de analizi ve din görevlilerinin dini sosyal meselelere bakışını aldıkları din eğitimi bağlamında incelemek için Ki Kare Testi ve Frekans analizi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan sürekli değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Demografik Bilgiler:

Din görevlilerinin eğitim durumlarının güncel dini meselelere bakışını Çankırı İl Müftülüğünde görev yapan din görevlileri örnekleminde inceleyen araştırmaya katılan din görevlilerinin demografik özellikleri; yaş (Tablo 1), eğitim durumu (Tablo 2), kendilerini dindar hissetme durumları (Tablo 3), görev yaptıkları alanlara göre dağılımı (Tablo 4), din görevlilerinin kendilerini geliştirmek için başvurdukları yöntemler (Tablo 5), araştırmaya katılan din görevlilerinin görev süresine göre dağılımı (Tablo 6), araştırmaya katılan din görevlilerinin din eğitimi aldıkları süre (Tablo 7) gösterilmiştir.

Araştırmaya katılan din görevlilerinin yaşlara göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
24-34	30	24.6
35-45	48	39.3
46-56	44	36.1

Tablo 1’ göre katılımcıların %26.6’sı 24-34 yaş aralığında, %39.3’ü 35-45 yaş aralığında, %36.1’i de 46-56 yaş aralığındadır.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
İmam Hatip Lisesi	14	11.5
İlahiyat Ön lisans	66	54.1
İlahiyat Fakültesi	16	13.1
İLİTAM	18	14.8
Diğer	8	6.6

Eğitim durumu bakımından ise katılımcıların %11.5’i İmam Hatip Lisesi mezunu, %54.1’i İlahiyat Ön lisans, %13.1’i İlahiyat Fakültesi mezunu, %14.8’i İLİTAM mezunu, %6.6’sı da diğer okullardan mezun olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Kendilerini Dindar Hissetme Durumları

Hissedilen Dindarlık Düzeyi	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
3	46	37.7
4	46	37.7
5	30	24.6

Katılımcılara kendilerini ne düzeyde (1-en az dindar, 10-en çok dindar) dindar hissettikleri sorulmuştur. Buna göre katılımcıların %37.7'si '3' düzeyinde, %37.7'si '4' düzeyinde, %24.6'sı ise '5' düzeyinde dindar hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Görev Yaptıkları Mesleklere Göre Dağılımı

Meslek Türü	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
İmam	82	67.2
Müezzin Kayyım	18	14.8
Kuran Kursu Öğreticisi	22	18.0

Katılımcıların %67.2'si İmam-Hatip, %14.8'i Müezzin Kayyım, %18.0'i ise Kur'an Kursu öğreticisi olarak görev yapmaktadırlar.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Kendilerini Geliştirmek İçin Başvurdukları Kaynaklar

Kendini Geliştirme Yöntemi	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Diyanet İşleri Başkanlığın kitaplarını takip ederim	16	13.1
Diyanet TV ve Diyanet Radyoyu takip ederim	6	4.9
Konu ile ilgili kitapları okurum	30	24.6
Uzman hocalara danışırım	2	1.6
Diğer	68	55.7

Din görevlilerinin kendilerini geliştirmek için başvurdukları kaynaklar sorulmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre katılımcıların %13.1'i 'Diyanet İşleri Başkanlığın kitaplarını takip ederim', %4.9'u 'Diyanet TV ve Diyanet Radyoyu takip ederim', %24.6'sı 'Konu ile ilgili kitapları okurum', %1.6'sı 'Uzman hocalara danışırım', %55.7'si ise 'Diğer yolları tercih ederim' şeklinde cevapladıkları görülmüştür. Din görevlilerinin %55.7'si kendilerini geliştirme konusunda araştırma için kullanılan ankette kendilerine

sunulan seçeneklerden ‘diğer’ seçeneğini işaretlemeleri din görevlilerinin sosyal medya, dini sohbetler ve dini içerikli diğer yayın organları dolayısıyla kendilerini geliştirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu durum din görevlilerinin toplumun güncelinde olan hususlardan etkilenme olasılıklarının da yüksek olduğunun göstergesidir.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Görev Süresine Göre Dağılımı

Görev Süresi	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
1-5 yıl	24	19.7
6-15 yıl	32	26.2
16-25 yıl	32	26.2
26-38 yıl	34	27.9

Katılımcıların %19.7’si 1-5 yıl, %26.2’si 6-15 yıl, %26.2’si 16-25 yıl, %27.9’u ise 26-38 yıl süreyle görev yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 7: Araştırmaya Katılan Din Görevlilerinin Din Eğitimi Aldıkları Süre

Alınan Din Eğitim Süresi	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
1-60 ay	102	83.6
61-480 ay	20	16.4

Katılımcılara ne kadar süre din eğitimi aldıkları sorulmuş ve katılımcıların %83.6’sı 1-60 ay ve %16.4’ü de 61-480 ay din eğitimi aldıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcılara namazların cem’ edilmesi konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla namazların cem’ edilmesi konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre katılımcıların %54.1’i namazların sadece hacda cem edileceğini, %41.0’i ise namazların yolculuk, hastalık vb. gibi olağan üstü hallerde cem’ edilebileceğini düşünmektedir. Bunun yanı sıra katılımcılardan İmam Hatip Lisesi mezunu olanların %71.4’ü, İlahiyat Ön Lisans mezunu olanların %60.6’sı ve İlahiyat Fakültesi mezunu olan din görevlilerinin %50.0’si namazların sadece hacda cem’ edilebileceğini düşünmektedirler. İLİTAM mezunu katılımcıların ise %66.7’si namazların yolculuk, hastalık vb. olağan dışı durumlarda cem’ edilebileceğini belirtmişlerdir.

Tablo 8: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Namazları Cem' Etme Konusu Üzerindeki Düşünceleri Arasındaki İlişki Ki Kare Analizi

Namazları cem' etme konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisi size daha uygundur.	Eğitim						TOPLAM
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Namazlar sadece Hacda cem' edilir.	N (%)	10 (%71,4)	40 (%60,6)	8 (%50,0)	6 (%33,3)	2 (%25,0)	66 (%54,1)
Namazlar yolculuk, hastalık vb. gibi olağan üstü hallerde cem' edilir.	N (%)	2 (%14,3)	24 (%36,4)	6 (%37,5)	12 (%66,7)	6 (%75,0)	50 (%41,0)
Diğer	N (%)	2 (%14,3)	2 (%3,0)	2 (%12,5)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	6 (%4,9)
TOPLAM	N (%)	14 (100,0)	66 (100,0)	16 (100,0)	18 (100,0)	8 (100,0)	122 (100,0)

Ki-Kare değeri:18.137

P değeri: 0.020*

*p<0.05

Eby (2013), teknolojideki değişme ve yeniliklerin formal ve informal öğrenme etkinliklerine aktarıldığından bahsetmektedir. Dolayısıyla uzaktan eğitim ortamlarının kapsamının hem geleneksel eğitim anlayışı hem de hayat boyu öğrenme anlayışı doğrultusunda değiştiğini ifade etmektedir. Bu bilgidен hareketle İLİTAM mezunu katılımcıların, teknoloji aracılığıyla eğitime ulaşmalarından dolayı namazların cem' edilmesi konusunda geleneksel eğitim anlayışından farklı bir bakış açısına sahip oldukları yorumlanabilir.

Tablo 9: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Zuhr-i Ahir Namazı Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Zuhr-i Ahir namazı konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisi size daha uygundur	Eğitim						TOPLAM
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Zuhr-i Ahir namazı kılınmalıdır; çünkü kılınmasını gerektiren şartlar devam etmektedir	N	2	4	2	6	2	16
	(%)	(%14,3)	(%6,1)	(%12,5)	(%33,3)	(%25,0)	(%13,1)
Zuhr-i Ahir namazı kılınmamalıdır; çünkü kılınmasını gerektiren şartlar ortadan kalkmıştır.	N	4	24	8	0	2	38
	(%)	(%28,6)	(%36,4)	(%50,0)	(%0,0)	(%25,0)	(%31,1)
Zuhr-i Ahir namazı kişinin tercihine bağlıdır dileyen kılar dileyen kılmaz.	N	6	32	6	10	2	56
	(%)	(%42,9)	(%48,5)	(%37,5)	(%55,6)	(%25,0)	(%45,9)
Zuhr-i Ahir namazını toplum kabullenmiştir onun için kılınmalıdır.	N	2	0	0	0	0	2
	(%)	(%14,3)	(%0,0)	(%0,0)	(%0,0)	(%0,0)	(%1,6)
Diğer	N	0	6	0	2	2	10
	(%)	(%0,0)	(%9,1)	(%0,0)	(%11,1)	(%25,0)	(%8,2)
TOPLAM	N	14	66	16	18	8	122
	(%)	(100,0)	(100,0)	(100,0)	(100,0)	(100,0)	(100,0)
Ki-Kare değeri: 39.523				P değeri: 0.001**			

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara zuhr-u ahir namazı konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla zuhr-u ahir konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre katılımcıların %13.1'i zuhr-u ahir namazının kılınması gerektiği, %45.9'u zuhr-u ahi namazının kişinin kendi tercihine bağlı olduğu, %31.1'i zuhr-u ahir namazının kılınmaması, %1.6'sı ise toplum tarafından kabul edildiği için kılınması gerektiği görüşüne sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda İmam Hatip Lisesi mezunlarının %42.9'u, İlahiyat ön lisans mezunlarının %48.5'i zuhr-u ahir namazının kişinin kendi tercihine bağlı olduğunu, İlahiyat mezunlarının %50'si zuhr-u ahir namazının

kılınmaması görüşünde olduğunu belirtirken İLİTAM mezunlarının % 55.6'sı ise mezkûr namazın kişinin kendi tercihinine bağlı olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 10: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Teravîh Namazı Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Teravîh Namazı konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisi size daha uygundur.	Eğitim					TOPLAM
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer	
Teravîh namazı evlerde sekiz rekât olarak kılınır.	N 2 (%) (%14,3)	0 (%) (%0,0)	0 (%) (%0,0)	2 (%) (%11,1)	0 (%) (%0,0)	4 (%) (%3,3)
Teravîh namazı camilerde ve yirmi rekât olarak kılınmalıdır.	N 8 (%) (%57,1)	30 (%) (%45,5)	4 (%) (%25,0)	6 (%) (%33,3)	4 (%) (%50,0)	52 (%) (%42,6)
Teravîh namazını kişi istediği yerde istediği kadar kılar.	N 0 (%) (%0,0)	22 (%) (%33,3)	4 (%) (%25,0)	6 (%) (%33,3)	2 (%) (%25,0)	34 (%) (%27,9)
Teravîh namazı camilerde kadınlarla birlikte sekiz ya da yirmi rekât kılınır.	N 4 (%) (%28,6)	10 (%) (%15,2)	6 (%) (%37,5)	2 (%) (%11,1)	2 (%) (%25,0)	24 (%) (%19,7)
Diğer	N 0 (%) (%0,0)	4 (%) (%6,1)	2 (%) (%12,5)	2 (%) (%11,1)	0 (%) (%0,0)	8 (%) (%6,6)
TOPLAM	N 14 (%) (100,0)	66 (%) (100,0)	16 (%) (100,0)	18 (%) (100,0)	8 (%) (100,0)	122 (%) (100,0)
Ki-Kare değeri: 26.332					P değeri: 0.050*	

*p<0.05

Katılımcılara teravîh namazı konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla teravîh namazı konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların %42.6'sı teravîh namazının camilerde ve yirmi rekât olarak kılınacağını, %27.9'u teravîh namazını kişinin istediği yerde istediği rekât kılınabileceğini, %19.7'si teravîh namazının camilerde kadınlarla birlikte yirmi ya da sekiz rekât kılınabileceğini, %3.3'ü ise teravîh namazı evlerde sekiz rekât olarak kılınır şeklinde düşüncelerini belirtmişlerdir. Aynı zamanda İmam Hatip Lisesi mezunlarının %57.1'i ve

İlahiyat ön lisans mezunlarının %45.5'i teravih namazının camilerde yirmi rekât olarak kılınacağını, ilahiyat fakültesi mezunlarının %37.5'i teravih namazlarının camide kadınlarla birlikte sekiz ya da yirmi rekât kılınabileceğini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra İLİTAM mezunu katılımcıların %33.3'ü teravih namazının camilerde yirmi rekât kılınacağını, yine %33.3'ü ise mezkûr namazın kişinin istediği yerde istediği rekâta kılınabileceğini belirtmiştir.

Tablo 11: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Kadınların Camide Namazlara Katılma Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Kadınların camilerde Cuma ve bayram namazı kılması konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisi size daha uygundur	Eğitim						TOPLAM
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Kadınlar camilerde Cuma ve bayram namazı kılabilir	N 8 (%) (57,1%)	36 (54,5%)	10 (62,5%)	16 (88,9%)	4 (50,0%)	74 (60,7%)	
Kadınlar camilerde Cuma ve bayram namazı kılamaz.	N 2 (%) (14,3%)	4 (6,1%)	0 (%0,0)	0 (0,0%)	2 (25,0%)	8 (6,6%)	
Kadınlar camilerde Cuma ve bayram namazı kılabilir ama bugün şartlar uygun değil.	N 0 (%) (0,0%)	22 (33,3%)	4 (25,0%)	6 (33,3%)	2 (25,0%)	34 (27,9%)	
Toplum kadınların camiye gitmesini hoş karşılamaz dolayısıyla camide namaz kılmamalıdır.	N 2 (%) (14,3%)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	2 (25,0%)	4 (3,3%)	
Diğer	N 0 (%) (%0,0)	4 (6,1%)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	4 (3,3%)	
TOPLAM	N 14 (%) (100,0)	66 (100,0)	16 (100,0)	18 (100,0)	8 (100,0)	12 (100,0)	
Ki-Kare değeri: 40.469					P değeri: 0.001**		

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara kadınların camiye özellikle de Cuma ve bayram namazlarında cemaate dâhil olup namazlarını camide kılmaları konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla

ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla kadınların camide cemaate katılmaları konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların %60.7'si kadınların camide Cuma ve bayram namazları kılabileceği düşüncesindedirler. Eğitim durumu açısından değerlendirildiğinde de İmam Hatip Lisesi mezunlarının %57.1'i, ilahiyat ön lisans mezunlarının %54.5'i, İlahiyat fakültesi mezunlarının %62.5'i, İLİTAM mezunlarının ise %88.9'u kadınların camiye cemaate katılabileceklerini Cuma ve bayram namazlarını camide kılacakları düşüncesinde olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 12: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Kadınların Cenaze Namazı Kılma Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Kadınların erkeklerle aynı ortamda cenaze namazı kılması konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisi size daha uygundur	Eğitim						TOPLAM
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Kadınlar erkeklerle birlikte cenaze namazı kılamaz.	N (%)	0 (0,0%)	8 (12,1%)	4 (25,0%)	2 (11,1%)	0 (0,0%)	14 (11,5%)
Kadınlar erkeklerle birlikte cenaze namazı kılabilir.	N (%)	0 (%0,0)	4 (%6,1)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	4 (%50,0)	8 (%6,6)
Erkekler ön tarafta, kadınlar arka tarafta olmak şartıyla kadınlar cenaze namazı kılabilirler.	N (%)	12 (85,7%)	46 (69,7%)	10 (62,5%)	16 (88,9%)	4 (50,0%)	88 (72,1%)
Diğer	N (%)	2 (14,3%)	8 (12,1%)	2 (12,5%)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	12 (9,8%)
TOPLAM	N (%)	14 (100,0)	66 (100,0)	16 (100,0)	18 (100,0)	8 (100,0)	122 (100,0)
Ki-Kare değeri: 36.465						P değeri: 0.000**	

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara kadınların cenaze namazı kılması konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla kadınların cenaze namazı kılma konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların %72.1'i erkeklerin ön tarafta kadınlar arka saflarda cenaze namazı kılacaklarını ifade etmişlerdir. Eğitim durumu açısından

değerlendirildiğinde ise İmam Hatip Lisesi mezunlarının %85.7'si, İlahiyat ön lisans mezunlarının %69.7'si, İlahiyat fakültesi mezunlarının %62.5'i, İLİTAM mezunlarının ise %88.9'u cenaze namazında erkeklerin ön safta kadınların ise arka safta olmak kaydıyla namaz kılabileceklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra ilahiyat ön lisans mezunlarının %12.1'i ve ilahiyat mezunlarının %25'i kadınların erkeklerle cenaze namazı kılamayacağını ifade etmişlerdir.

Tablo 13: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Vakit Namazlarının Sünnetlerini Terk Etme Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Beş vakit namazın sünnetlerini tek etme konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisi size daha uygundur	Eğitim						TOPLAM
	İHL	İlahiyat Ön Lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Beş vakit namazın sünnetleri terk edilmez	N 8 (%) (%57,1)	34 (%) (%51,5)	6 (%) (%37,5)	6 (%) (%33,3)	6 (%) (%75,0)	60 (%) (%49,2)	
İlkinci ve yatsı namazın sünnetini terk edebilir.	N 6 (%) (%42,9)	22 (%) (%33,3)	4 (%) (%25,0)	8 (%) (%44,4)	2 (%) (%25,0)	42 (%) (%34,4)	
Beş vakit namazın sünnetleri terk edilebilir	N 0 (%) (%0,0)	4 (%) (%6,1)	0 (%) (%0,0)	4 (%) (%22,2)	0 (%) (%0,0)	8 (%) (%6,6)	
Diğer	N 0 (%) (%0,0)	6 (%) (%9,1)	6 (%) (%37,5)	0 (%) (%0,0)	0 (%) (%0,0)	12 (%) (%9,8)	
TOPLAM	N 14 (%) (100,0)	66 (%) (100,0)	16 (%) (100,0)	18 (%) (100,0)	8 (%) (100,0)	122 (%) (100,0)	
Ki-Kare değeri: 29.830					P değeri: 0.003**		

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara beş vakit namazın sünnetlerini terk etmek konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla vakit namazlarının sünnetlerini terk konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Beş vakit namazın sünnetlerini terk etme konusunda katılımcıların %49.2'si vakit namazlarının sünnetlerinin terk edilemeyeceği görüşündedirler. Eğitim durumu açısından değerlendirildiğinde ise İmam hatip Lisesi mezunlarının %57.1'i; İlahiyat ön lisans mezunlarının %51.1'i; İlahiyat fakültesi mezunlarının %37.1'i baş vakit namazın sünnetlerinin terk edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Bunun yanı

sıra İLİTAM mezunun din görevlilerinin %44.4'ü vakit namazlarının sünnetlerinin terk edilebileceği görüşündedirler.

Tablo 14: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Mevlit Okuma ve Okutma Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Mevlit okuma ve okutma konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisi size daha uygundur	Eğitim						TOPLAM
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Mevlit okumak ve okutmak örfe ve geleneğe dayalıdır.	N (%)	12 (%85,7)	54 (%81,8)	8 (%50,0)	16 (%88,9)	8 (%100,0)	98 (%80,3)
Mevlit okumak ve okutmak günümüzde yaşadığı anlamını yitirmiştir, dolayısıyla okutulmamalıdır.	N (%)	0 (%0,0)	6 (%9,1)	2 (%12,5)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	8 (%6,6)
Mevlit okumak ve okutmak bidattir.	N (%)	0 (%0,0)	4 (%6,1)	0 (%0,0)	2 (%11,1)	0 (%0,0)	6 (%4,9)
Diğer	N (%)	2 (%14,3)	2 (%3,0)	6 (%37,5)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	10 (%8,2)
TOPLAM	N (%)	14 (100,0)	66 (100,0)	16 (100,0)	18 (100,0)	8 (100,0)	122 (100,0)
Ki-Kare değeri:31.704						P değeri: 0.002**	

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara mevlit okumak ve okutmak konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla mevlit okumak ve okutmak konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların İmam Hatip Lisesi mezunu olanların %85.7'si, İlahiyat Ön Lisans mezunlarının % 81.8'i, İlahiyat Fakültesi mezunlarının % 50'si ve İLİTAM mezunlarının %88.9'u mevlit okumanın ve okutmanın örfe ve geleneğe bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Mevlit okumanın ve okutmanın günümüzde anlamını yitirdiğini ifade eden katılımcıların %2.5'i İlahiyat Fakültesi mezunu, % 9.1'i ise İlahiyat ön lisans mezunudur. Bunun yanı sıra İlahiyat ön lisans mezunlarının %6.1'i ve

İLİTAM mezunlarının da %11.1'i mevlit okutmanın bidat olduğu görüşündedirler.

Tablo 15: Katılımcıların Eğitim Durumuyla İctihat Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

İctihat kapısının kapanıp kapanmaması konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisi size daha uygundur	Eğitim						TOPLAM
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
İctihat kapısı kapanmıştır, mezhepler bizim için yeterlidir.	N (%)	2 (%14,3)	12 (%18,2)	0 (%0,0)	2 (%11,1)	0 (%0,0)	16
İctihat kapısı kapanmamıştır, günümüz problemlerine yeni icthahatlar şarttır.	N (%)	8 (%57,1)	52 (%78,8)	16 (100,0)	12 (%66,7)	8 (100,0)	96 (%78,7)
İctihat yapmaya gerek yoktur. Her şey Kur'an'da zaten vardır.	N (%)	0 (%0,0)	2 (%3,0)	0 (%0,0)	2 (%11,1)	0 (%0,0)	4 (%3,3)
Diğer	N (%)	4 (%28,6)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	2 (%11,1)	0 (%0,0)	6 (%4,9)
TOPLAM	N (%)	14 (100,0)	66 (100,0)	16 (100,0)	18 (100,0)	8 (100,0)	122 (100,0)

Ki-Kare değeri: 33.434

P değeri: 0.001**

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara icthahat konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla icthahat konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların çoğunluğu icthahat konusunda yeni görüşlere ihtiyaç olduğunu ve günümüz problemlerine çözüm üretmek için bunun gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların İmam Hatip Lisesi mezunlarının %57.1'i, İlahiyat ön lisans mezunlarının %48.8'i, İlahiyat fakültesi mezunlarının %100'ü ve İLİTAM mezunlarının %66'sı günümüz problemleri karşısında yeni icthahatlara ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcılardan İlahiyat ön lisans okuyanların %3'ü ve

İLİTAM mezunlarının %11.1'i içtihat kapısının yapmaya gerek olmadığını Kur'an'ın bize yettiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 16: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Spor Giyimle Namaz Kıldırma Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Jean ve spor tarzı elbiselerle namaz kıldırma konusunda aşağıdakilerden hangisi size daha uygun gelmektedir	Eğitim					TOPLAM	
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Namaz kıldırabilirim hiçbir sakıncası yok.	N	0	10	6	2	2	20
	(%)	(%0,0)	(%15,2)	(%37,5)	(%11,1)	(%25,0)	(%16,4)
Namaz kıldırمام; çünkü görevimin ağırlığına uygun değil.	N	4	44	0	10	4	62
	(%)	(%28,6)	(%66,7)	(%0,0)	(%55,6)	(%50,0)	(%50,8)
Namaz kıldırمام; ama toplum hoş karşılamaz	N	6	6	2	2	0	16
	(%)	(%42,9)	(%9,1)	(%12,5)	(%11,1)	(%0,0)	(%13,1)
Namaz kıldırمام; çünkü İslami geleneğe uygun değil.	N	2	4	0	2	0	8
	(%)	(%14,3)	(%6,1)	(%0,0)	(%11,1)	(%0,0)	(%6,6)
Diğer	N	2	2	8	2	2	16
	(%)	(14,3%)	(3,0%)	(50,0%)	(11,1%)	(25,0%)	(13,1%)
TOPLAM	N	14	66	16	18	8	122
	(%)	(100,0)	(100,0)	(100,0)	(100,0)	(100,0)	(100,0)
Ki-Kare değeri: 57.667						P değeri: 0.000**	

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara spor giyimle namaz kıldırma konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla spor giyimle namaz kıldırma konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre imam hatip lisesi mezunlarının %42.9'u 'spor kıyafetlerle namaz kıldırمام ama toplum hoş karşılamaz'; İlahiyat ön lisans mezunlarının %66.7'si ve İLİTAM mezunlarının %55.6'ı 'spor kıyafetlerle namaz kıldırمام çünkü görevimin ağırlığına uygun değil'; İlahiyat fakültesi mezunlarının %37.5'i spor

kıyafetlerle namaz kıldırabilirim hiçbir sakıncası yok derken %50'si ise diğer seçeneğini işaretlemişlerdir.

Tablo 17: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Eşlerin Çalışması Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Eşinizin çalışmayı istemesi durumunda aşağıdaki düşüncelerden hangisini tercih ederdiniz	Eğitim					TOPLAM	
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Eşimin uygun şartlar altında çalışmasına izin veririm.	N (%)	8 (57,1%)	50 (75,8%)	14 (87,5%)	10 (55,6%)	8 (%100,0)	90 (73,8%)
Eşimin çalışmasına her durum ve koşulda izin vermem.	N (%)	6 (42,9%)	16 (24,2%)	0 (%0,0)	4 (22,2%)	0 (%0,0)	26 (21,3%)
Diğer	N (%)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	2 (12,5%)	4 (22,2%)	0 (%0,0)	6 (4,9%)
TOPLAM	N (%)	14 (100,0)	66 (100,0)	16 (100,0)	18 (100,0)	8 (100,0)	122 (100,0)
Ki-Kare değeri: 28.119					P değeri: 0.000*		

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara eşlerinin çalışması konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla eşlerinin çalışması konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların %73.8'i 'eşimin uygun şartlar altında çalışmasına izin veririm' cevabını vermişlerdir. Bunun yanı sıra %21.3'ü ise eşlerinin çalışmasına hiçbir koşulda izin vermeyeceklerini ifade etmişlerdir. Eşlerinin çalışmasına uygun ortamlarda izin vereceğini ifade eden din görevlilerinin %87.5'i İlahiyat fakültesi mezunu, %75.8'i İlahiyat ön lisans mezunu, %57.1'i İmam Hatip Lisesi mezunu, %55.6'sı ise İLİTAM mezunudur.

Tablo 18: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Eşleriyle Sosyal Ortamlara Katılma Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Eşinizle birlikte sosyal ve kültürel etkinliklere katılma konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisi size daha uygundur	Eğitim					TOPLAM	
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Devamlı katılırim.	N (%)	0 (%0,0)	12 (%18,2)	0 (%0,0)	6 (%33,3)	0 (%0,0)	18 (%14,8)
Ara sıra katılırim.	N (%)	12 (%85,7)	44 (%66,7)	12 (%75,0)	10 (%55,6)	6 (%75,0)	84 (%68,9)
Eşim değil sadece ben katılırim.	N (%)	0 (%0,0)	6 (%9,1)	0 (%0,0)	2 (%11,1)	2 (%25,0)	10 (%8,2)
Katılmam.	N (%)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	2 (%12,5)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	2 (%1,6)
Diğer	N (%)	2 (%14,3)	4 (%6,1)	2 (%12,5)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	8 (%6,6)
TOPLAM	N (%)	14 (100,0)	66 (100,0)	16 (100,0)	18 (100,0)	8 (100,0)	122 (100,0)
Ki-Kare değeri: 34.144						P değeri: 0.005**	

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara eşleriyle birlikte sosyal kültürel ortamlara katılma konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla eşlerle sosyal kültürel ortamlara katılma konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların %68.9'u sosyal ortamlara eşleriyle ara sıra katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte İLİTAM mezunlarının %11.1'i ve İlahiyat fakültesi mezunu din görevlilerinin %9.1'i eşimle değil sadece kendim katılırim cevabını vermişlerdir. Sosyal ortamlara eşleriyle bazen katıldıklarını söyleyen din görevlilerinin %85.7'si İmam Hatip Lisesi mezunu, %75'i İlahiyat Fakültesi mezunu, %66.7'si İlahiyat ön lisans mezunu, %55.6'sı ise İLİTAM mezunudur. Ayrıca sosyal ortamlara eşleriyle birlikte katılmayı daha çok tercih eden din görevlilerinin %18.2'si İlahiyat ön lisans mezunu, %33.3'ü ise İLİTAM mezunudur.

Tablo 19: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Nişanlı Çocuklarının Nişanlısıyla Gezmesi Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Nişanlı çocuğunuz nişanlısıyla gezmesi konusunda aşağıdaki düşüncelerden hangisi size daha uygundur	Eğitim					TOPLAM	
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Dini nikâh olmasa da rahatça gezebilir.	N (%)	2 (%14,3)	2 (%3,0)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	2 (%25,0)	6 (%4,9)
Ancak dinî nikâh olursa rahatça gezebilir.	N (%)	6 (%42,9)	14 (%21,2)	2 (%12,5)	4 (%22,2)	2 (%25,0)	28 (%23,0)
Dinî nikâh olsa da düğün oluncaya kadar beraber rahatça gezemezler.	N (%)	6 (%42,9)	44 (%66,7)	8 (%50,0)	10 (%55,6)	4 (%50,0)	72 (%59,0)
Diğer	N (%)	0 (%0,0)	6 (%9,1)	6 (%37,5)	4 (%22,2)	0 (%0,0)	16 (%13,1)
TOPLAM	N (%)	14 (%100,0)	66 (%100,0)	16 (%100,0)	18 (%100,0)	8 (%100,0)	122 (%100,0)

Ki-Kare değeri: 28.227

P değeri: 0.005**

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara nişanlanmış çocuklarının nişanlılarıyla gezmeleri konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla nişanlıların birlikte gezmeleri konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre katılımcıların %59'u dini nikâh olsa bile çocuklarının düğüne kadar beraber rahatça gezmelerini doğru bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Belirtilen seçeneği işaretleyen din görevlilerinin %42.9'u İmam Hatip Lisesi mezunu, %66.7'si İlahiyat ön lisans mezunu, %50'si İlahiyat fakültesi mezunu ve %55.6'sı ise İLİTAM mezunudur.

Tablo 20: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Düğün Merasimi Tercih Konusundaki Düşünceleri Arasındaki Ki Kare Analizi

Çocuğunuza düğün merasimi yapmak istediğinizde aşağıdakilerden hangisini tercih ederiniz	Eğitim						TOPLAM
	İHL	İlahiyat Ön lisans	İlahiyat Fakültesi	İLİTAM	Diğer		
Vaaz ve mevlit merasimini tercih ederim	N (%)	10 (%71,4)	22 (%33,3)	10 (%62,5)	8 (%44,4)	0 (%0,0)	50 (%41,0)
Eğlenceyi(davul, zurna veya orkestrayı)tercih ederim.	N (%)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	0 (%0,0)	2 (%11,1)	0 (%0,0)	2 (%1,6)
Nikâh merasimini tercih ederim.	N (%)	0 (%0,0)	20 (%30,3)	0 (%0,0)	4 (%22,2)	0 (%0,0)	24 (%19,7)
Vaaz ve mevlitle birlikte eğlenceyi tercih ederim	N (%)	4 (%28,6)	22 (%33,3)	2 (%12,5)	4 (%22,2)	6 (%75,0)	38 (%31,1)
Diğer	N (%)	0 (%0,0)	2 (%3,0)	4 (%25,0)	0 (%0,0)	2 (%25,0)	8 (%6,6)
TOPLAM	N (%)	14 (%100,0)	66 (%100,0)	16 (%100,0)	18 (%100,0)	8 (%100,0)	122 (%100,0)

Ki-Kare değeri: 55.246

P değeri: 0.000**

*p<0.05, **p < 0.01

Katılımcılara organize edecekleri bir düğün merasiminin niteliği konusundaki düşünceleri sorulmuş ve katılımcıların verdikleri cevapların eğitim durumuyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuca göre eğitim durumuyla organize edecekleri düğün merasimi konusuna verilen cevaplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Düğün merasimi organize etmek istedikleri zaman içeriğinin nasıl olması gerektiği konusunda görüş bildiren katılımcıların %41'i vaaz ve mevlit içerikli bir düğün merasimi tercih edeceklerini belirtmişlerdir. %19.7'si sadece nikâh merasimini tercih edeceklerini, %31.1'i vaaz ve mevlitle birlikte eğlence içeriğini tercih edebileceklerini, %1.6'sı ise düğün merasimlerinde eğlenceli bir içerik organize etmenin uygun olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların görüşlerinin çoğunluğunu oluşturan düğün merasimlerinde vaaz ve mevlit içerikli bir organizasyon tercih ederim seçeneğini eğitim durumları açısından değerlendirdiğimizde %71.4'ü İmam hatip lisesi mezunu, %33.3'ü İlahiyat ön

lisans, %62.5'i İlahiyat fakültesi mezunu, %44.4'ü İLİTAM mezunudur. Din görevlilerinin düğün merasimi vb. konularda tercih şekilleri eğitim durumuna göre farklılaşmasının yanında toplum içerisinde sosyal kimlikleri olan din görevliliği statüsünün de etkili olduğu söylenebilir.

Katılımcılara ayrıca güncel konulardan bazılarını yönelik olarak sorular sorulmuş ve 'katılıyorum, katılmıyorum, fikrim yok' şeklinde cevaplamaları istenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 21: Katılımcıların Eğitim Durumuyla Güncel Konulardan Bazılarına Verdikleri Cevaplar Arasındaki İlişki Ki-Kare Analizi

Sıra	Güncel Bazı Meselelerle İlgili Sorular	Ki-Kare Değeri	P değeri
1	Enflasyon oranını geçmeyecek oranda faiz almak haram değildir.	9.933	0.270
2	Ev, araba almak için bankadan kredi çekmede bir sakınca görmüyorum.	38.040	0.000**
3	Türbeleri ziyaret etmeyi dini açıdan ve maksadı açısından doğru bulmuyorum.	5.580	0.694
4	Resmi nikâh dini nikâhın yerine geçer ayrı bir dini nikâha gerek yoktur.	6.272	0.617
5	İşyeri ve özel alanlarda erkeğin ve kadının bir arada bulunmasında dini açıdan bir sakınca yoktur	13.817	0.087
6	Kadın sesinden ilahi, şarkı dinlemekte dini açıdan bir sakınca yoktur.	22.557	0.004**
7	Dini açıdan erkek ve kadının birbirine hiçbir konuda üstünlüğü yoktur.	9.818	0.278
8	Dine ve geleneğe göre ailenin reisi erkektir.	23.740	0.003**
9	Evlilik öncesi gençlerin flört etmesi dini açıdan bir sorun teşkil etmemektedir.	18.524	0.018*
10	Aile planlaması ve doğum kontrolü dini açıdan uygun değildir.	18.399	0.018*
11	Akraba evliliğinin dini açıdan hiçbir sakıncası yoktur.	10.332	0.242

*p<0.05; **p<0.01

Katılımcılardan elde edilen sonuçlara göre 2.,6.,8.,9. ve 10. sorular istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Tablo 15'te de görüleceği üzere din görevlileri ilk sorudan faizin haram olduğu konusunda hem fikir iken dinen temel ihtiyaç olan ev ve araba almak için kredi kullanmanın herhangi bir sakıncası olmadığı konusunda fikir ayrılığı içerisindedirler. İlahiyat ve

İLİTAM mezunları, diğer mezun türlerine göre belirtilen konuda faizin temel ihtiyaçlar konusunda dahi kullanılmaması gerektiğini düşünmektedirler. İmam hatip lisesi ve ilahiyat ön lisan mezunu din görevlileri kadın sesinin ilahi, şarkı dinlemekte dini açıdan bir sakınca görmediklerini belirtmişlerdir. Dini açıdan erkek ve kadının birbirine hiçbir konuda üstünlüğünün olmadığını düşüncesinde hemfikir iken ailenin reisi konusunda katılımcılar arasında farklılaşma olduğu görülmüştür. Diğer mezun türlerine oranla imam hatip lisesi mezunlarında dine ve geleneğe göre ailenin reisi erkektir ifadesine katılım farklılaşmaktadır. Evlilik öncesi gençlerin flört etmesi dini açıdan bir sorun teşkil edip etmemesi konusunda katılımcılar arasında farklılaşma olduğu görülmektedir. İmam hatip lisesi mezunların %14.3'ü bu konu hakkında fikir beyan etmezken katılımcıların (İlahiyat ön lisans, ilahiyat ve İLİTAM mezunları) %6.6'sı flörtün dini açıdan bir sorun teşkil etmediğini düşünmektedirler. İmam hatip lisesi mezunların %57.1'i aile planlaması ve doğum kontrolünün dini açıdan uygun olmadığını belirtirken, İlahiyat mezunlarının %87.5'i ise dini açıdan uygun olduklarını belirtmiştir.

Çalışmada tabloların istatistiki analizleri ele alınmış yorum ve değerlendirme kısmına ise sonuç bölümünde yer verilmiştir.

SONUÇ

Eğitim değişme ve gelişme olmak üzere birbiriyle ilişkili iki temel süreçten oluşmaktadır. Eğitimin amacı bireyin bulunduğu durumdan farklı bir duruma geçmesini başka bir ifade ile değişmesini sağlamaktır. Bu süreçte bireyin gelişmesi hedeflenir. Dolayısıyla eğitim gelişmeyle; gelişme de eğitimle sonuçlanmaktadır (Güneş, 2015, s. 2). Sosyal değişim süreci ise farklı etkenlerle şekillenebilmektedir. Fiziki, kültürel, teknolojik ve bilgi, sosyal değişim sürecine etki etmektedir. Sosyal dönüşüm sosyal yapılarda meydana gelen değişimler olduğu gibi düşünce sistemi ve kültürel alanlarda da meydana gelen değişimleri içermektedir. Birey ve toplum bağlamında değişimin bilgi edinme süreci olduğunu da ifade edebiliriz. Bilgi edinme ise faaliyette olmayı gerektirir. Çünkü âlemin kurulmasında ya da toplumun düzeninde bilgi ve eylem birlikte var olmaktadır (Ülken, 1967, s. 242). Bilgilenme süreci olarak ifade edebileceğimiz eğitim toplumsal olaylardan etkilendiği gibi toplumsal olaylar da eğitimi etkilemektedir. Bunun yanı sıra eğitim faktörü, din görevlilerinin sosyal dönüşüm anlayışları ve dini sosyal meselelere bakış açıları üzerinde önemli bir role sahiptir.

Araştırma din görevlilerinin eğitim durumlarının güncel dini konulara yaklaşım durumunu değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Çankırı İl Müftülüğünde görev yapan din görevlileri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda din görevlilerine Dertli (2008) tarafından hazırlanan ve araştırmacı tarafından bazı yönleriyle güncellenen 'Sosyal Değişim Anketi' uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programında analiz edilmiş ve din görevlilerinin sosyal dönüşüm anketine

vermiş oldukları cevapların eğitim durumlarıyla ilişkisi Ki-Kare analiziyle analiz edilmiştir.

Analizlerden elde edilen sonuçların istatistiki sonuçları yukarıda tablolarla birlikte ifade edilmiştir. Din görevlilerinin eğitim durumunun dini sosyal konulardaki düşüncelerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Dertli (2008), tarafından sosyal dönüşüm konusundaki çalışmasında, din görevlilerinin eğitim durumuyla sosyal dönüşümü arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamasıyla birlikte analiz sonuçlarında eğitim durumunun din görevlilerinin sosyal dönüşüm algılarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada eğitim durumu yüksek olan din görevlilerinin eğitim durumu düşük din görevlilerine göre değişime daha fazla açık oldukları ifade edilmiştir. Aynı şekilde eğitim durumu düşük din görevlilerinin geleneksel anlayışa daha fazla bağlı oldukları mezkûr çalışmada belirtilmiştir. Dolayısıyla eğitim durumu din görevlilerinin sosyal dönüşümden etkilenmelerine sebep olduğu ifade edilebilir. Konuyla ilgili din eğitimi alma durumunun, dini hayata yönelik tutumlar açısından değerlendirildiği çalışmada din eğitimi alan bireylerin inanç, ibadet, dini liberalleşme, eşitlikçi eğilimler, diyanet ve dini gruplar boyutlarında istatistiki olarak farklılaşma olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Erdoğan, 2019, s. 154).

Din görevlilerinin eğitim durumunun sosyal dönüşüm sürecinde dini konular üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu etkinin sosyal dönüşüm yönü elbette dinin değişmez ilkeleri üzerinde değil daha çok dinin sosyal yönü üzerinde olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra din görevlileri, dini konularda sahil yeni içtihatlarla ihtiyaç olduğu konusunda görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu durum din konusunda toplumun bazı konularda güncel yorumlamalara ihtiyaç duydukları şeklinde yorumlanabilir. Sosyal dönüşümün, dinin sosyal boyutu üzerinde etkisini hissettirdiği ifade edilebilir. Dolayısıyla dinin toplumun yapılanmasında önemli bir görev üstlendiğini de söyleyebiliriz (Korukcu, 2012, s. 120). Katılımcılar dini sosyal konularda yeni yorumlara ihtiyaç olduğunu ifade etmeleri aynı zamanda dinin sosyal yaşamda dinamik bir şekilde yer edindiğini ifade ettiğinin göstergesidir. Ayrıca Gültekin (2010), tarafından hazırlanan çalışmada din görevlilerinin %56'sının dinin sosyal yaşamdaki etkisinin hala aktif bir şekilde devam ettiğini ifade etmişlerdir.

Araştırma, din görevlilerinin aldıkları eğitimin sosyal dönüşüm sürecinde dini meselelere bakışında etkili olma durumunu ele almıştır. Ancak araştırmanın çalışma grubunun Çankırı'yla sınırlı olması araştırma sonuçlarını sınırlamıştır. Eğitimin sosyal dönüşümde din olgusunu nasıl etkilediğine yönelik uzun süreçleri ve geniş örnekleme sahip çalışmalar yapılabilir. Çalışmanın sınırlılıklarının yanında din görevlilerinin aldıkları eğitimin onların din anlayışları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen sonuçlardan dini meselelere bakışta eğitim durumunun etkili olduğu görülmektedir. Bu durum eğitim durumunun artması dini meselelerin özünü kavrama konusunda etkili olabilmektedir. Ancak bazı konuların sosyal yaşamı

ilgilendiren yönünden ziyade farziyet ifade etmesi o konuda din görevlilerinin düşüncesinin eğitim durumundan etkilenmemesine sebep olmuştur. Eğitim durumu bağlamında farklılık gösteren konular daha çok güncel dini sosyal konular olduğu ifade edilebilir.

Toplumun her bir birimi çevrelerindeki değişim ve gelişime kayıtsız kalamazlar. Toplum, içerdiği çeşitlilik kadar iç düzenleme mekanizmalarına yani değişim unsurlarına sahip olması beklenir. Bu çeşitliliği iç düzenleme mekanizmalarına entegre ederek sosyal değişim ve dönüşümü sağlayabilir. Gerek toplum gerekse toplumun her bir unsuru çeşitliliklerden kendisini uzak tutamaz (Morgan, 1998, s. 53). Bu çeşitliliği sağlayan unsurlardan bir tanesi de eğitim faktörüdür. Din görevlilerinin eğitim durumunun güncel dini meselelere bakışındaki farklılıklar toplumsal sürecin bir sonucudur.

Kaynakça

- Abuzar, C. (2003). *Sosyal değişme ve din ilişkileri (Şanlıurfa Örneği)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Dertli, O. (2008). *Sosyal değişme sürecinde din görevlilerinin dini ve sosyal anlayışlarındaki değişimler (Çanakkale Biga İlçesi Örneği)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Eby, G. (2013). *Uzaktan eğitim ortamlarının tasarımı/ yazılım mühendisliği yaşam döngüsü yaklaşımı*. Ankara: Kültür Ajansı.
- Erdoğan, F. Z. (2019). *Sosyal değişim sürecinde dini hayat* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güllüpmar, F. (2014). *Türkiye’de Eğitim Kurumu ve Sorunları, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gültekin, B. (2010). *Din görevlilerinin modernleşmeye bakışı (Ankara-Polatlı Örneği)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Güneş, F. (2015). Eğitim ve zihinsel değişim. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-20. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefad/issue/3816/51276>
- Korukcu, Â. (2012). Değişim sürecinde toplumsal değerlerin eğitiminde din eğitimi. *Marife Dergisi*, 111-126.
- T.C. Resmî Gazete (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu*, Madde 2. (24.06.21973, sayı 14574).

- Morgan, G. (1997). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor*. Gündüz Bulut (Çev), İstanbul: Mess Yayınları.
- Okumuş, E. (2009). Toplumsal değişme ve din. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), 323-347.
- Sağ, V. (2003). Toplumsal değişim ve eğitim üzerine. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 11-25.
- Uça Güneş, E. P. (2016). Toplumsal değişim, teknoloji ve eğitim ilişkisinde sosyal ağların yeri. *Açık Öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 191-206.
- Ülken, H. Z. (1967). *Eğitim felsefesi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2006). *İlahiyat Fakültesi mezunlarının din görevlisi olarak atanmasının dini hayat üzerindeki etkisinin sosyolojik analizi (Birecik ve Köyleri Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Yıldız, R. (1999). *Eğitim ve sosyal değişme (Türkiye Örneği)* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Atıf için:

- Yüksel, Z. (2022). Eğitim durumu bağlamında din görevlilerinin güncel dini meselelere bakışının incelenmesi: Çankırı örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 191-218. doi: 10.54558/jiss.1063049

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir. İlgili çalışmada 12-02-2021 tarih ve 19 sayılı Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları etik kurulundan gerekli izinler alınmıştır.

Çankırı Karatekin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

<https://dergipark.org.tr/pub/jiss>

Yazma ve Nadir Eserlerin Yönetiminde Yeterlilikler ve Yeni Yaklaşımlar*

Hüseyin Odabaş** 0000-0002-1239-4866

Öz

Amaç: Önemli bir bölümü kamuya ait kütüphaneler, arşivler ve müzelerde muhafaza edilen yazma ve nadir eserler maddi ve manevi değerleriyle öne çıkan materyaller arasında yer alır. Özellikle eserler olmaları, sağlama, değerlendirme, nitelendirme, yararlandırma ve koruma gibi süreçlerde onlara özgü kural ve işlemlerin uygulanmasını gerektirmektedir. Doğal olarak bu tür materyaller, bilgi, görgü ve beceri yetkinliği ile öne çıkan bireylerin sorumluluklarına ve duyarlılığına muhtaçtır. Çalışmanın amacı yazma eser kütüphanecilerinde bulunması gereken yetkinlik ve yeterliliklerin ortaya çıkartılmasını sağlamaktır.

Yöntem: Çalışmada yazma eser kütüphanecilerinde bulunması gereken yeterlilik ve yetkinliklerin saptanabilmesi amacıyla nitel araştırma yönteminden yararlanılmış; bu bağlamda konu hakkında literatür taraması yapılmış ve bunlar üzerinden çıkarımlar elde edilmiştir.

Bulgular: Bu çalışmada yazma ve nadir eser kütüphanelerinde gözlemlenen sorunlar hakkında değerlendirmeler yapıldıktan sonra, bilgi yöneticilerinde olması gereken yetkinlikler ve yeterlilikler irdelenmiştir. Aynı zamanda çalışmada The Association of College and Research Libraries tarafından hazırlanan 'Guidelines: Competencies for Special Collections Professionals' adlı rehberin ilgili yeterlilikleri ile yazma ve nadir eser kütüphanelerinin genel durumu arasında karşılaştırmalar yapılmıştır.

Sonuç: Bilişim uygulamaları ve dijitalleşme ile birlikte bilgi merkezlerinde yüzyıllardır uygulanagelen bazı süreçlerin değişmeye ve/veya ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir. Söz konusu eserler ile teknolojiyi buluşturma görevi, ilgililerde yeni becerilerin kazanılmasını da zorunlu kılmıştır. Zira bilgi kaynaklarına internet aracılığıyla erişme alışkanlığı kazanan kullanıcılar, benzer hizmetleri yazma ve nadir eserlere erişmek için de talep etmektedir. Ancak zamanla bu tür materyallerin harmanlanmış veri havuzlarına aktarılmasından sonra üstesinden gelinmesi gereken pek çok yeni sorun olduğu fark edilmiştir. Bu çalışmada yazma eser kütüphanelerinde yetkinlik ve yeterlilik zaafiyeti nedeniyle ortaya çıkan sorunların saptaması yapılmaktadır.

* Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen Yerel Yönetimlerde Kültürel Mirasın Yönetimi ve Kütüphaneler Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş metnidir.

** Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, odabashuseyin@gmail.com

Geliş tarihi : 10 Nisan 2022

Kabul Tarihi: 14 Eylül 2022

Makale Türü : Araştırma

Özgünlük: Çalışma, yazma eser kütüphanelerinde ortaya çıkan sorunları saptama ve sorunların çözümü konusunda öneriler sunma bağlamında ele alınan az sayıda çalışmalardan biri olması nedeniyle özgün değere sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Yazma eser, nadir eser, yazma ve nadir eser kütüphaneleri, kütüphanecilerin yeterlilikleri.

ISSN: 1309-3738

e-ISSN: 2791-9374

Çankırı Karatekin University Journal of Institute of Social Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss>

Competencies and New Approaches in Management of Manuscripts and Rare Books*

Hüseyin Odabaş** 0000-0002-1239-4866

Abstract

Purpose: Manuscripts and rare books which preserved mostly in publicly owned libraries, archives and museums are among the important materials with their high physical and spiritual values. They require the application of rules and procedures specific to them in processes such as providing, evaluating, qualifying, using and protecting. Naturally, such materials are in need the responsibilities of individuals who stand out with competence in knowledge, experience and skills. The aim of the study is to reveal the competencies and sufficiencies that should be found in manuscript librarians.

Method: In the study, qualitative research method was used in order to determine the qualifications and competencies required of manuscript librarians; in this context, a literature review on the subject has been made and inferences have been obtained from them.

Findings: In this study after evaluating the issues in manuscript and rare libraries, the competencies and qualification that should be in information managers are examined. At the same time, in this study comparison between the relevant qualifications of the guide 'Guidelines: Competencies for Special Collections Professionals' prepared by 'The Association of Colleges and Research Libraries' and the general situation of manuscript and rare book libraries are made.

Implications: Along with information and communication applications and digitization, some processes that have been taking place in the information centers for centuries seem to have begun to change and/or disappear. It was also obligatory to acquire new skills in order to bring this materials together with the technology. Because users who are habitually retrieving information sources via the Internet want to access rare books and manuscripts in the same way. However, after transferring such materials to the harvested data repositories, it was noticed that there were many new problems that had to be overcome. In this study, the problems that arise due to lack of sufficiency and competence in manuscript libraries are determined.

* This is the revised text of the paper presented at the International Symposium on the Management of Cultural Heritage in Local Governments and Libraries organized by Bursa Metropolitan Municipality.

** Prof. Dr., Çankırı Karatekin University, Department of Information Management, odabashuseyin@gmail.com)

Recieved : April 10, 2022
Type : Research

Accepted: September 14, 2022

Originality: *The study has a unique value as it is one of the few studies considered in the context of identifying the problems that arise in manuscript libraries and offering suggestions for the solution of the problems.*

Keywords: *Manuscripts, rare books, manuscript and rare book libraries, competencies of librarians.*

Giriş

Yazma ve nadir eserler, maddi ve manevi kıymetleri nedeniyle bilgi merkezlerinin en ayrıcalıklı materyalleri arasında değerlendirilir. Genellikle kamuya ait kütüphanelerde muhafaza edilen bu eserlerin arşivlerde ve müzelerde de bulunduğu bilinmektedir. Özellikle eserler olmaları nedeniyle, sağlama, değerlendirme, nitelendirme, yararlandırma ve koruma gibi iş süreçlerinde zaman içinde sadece onların üzerinde uygulanagelen özel kurallar ve işlemler geliştirilmiştir. Diğer bir deyişle bilgi merkezlerinde diğer materyallere kıyasla yazma ve nadir eserlere uzun yıllardır yalnızca bu tür için geliştirilmiş özgün iş süreçlerinin uygulandığı herkesçe bilinmektedir. Bu türün tespiti, değerlendirilmesi, kataloğunun hazırlanması, sınıflandırılması, bakımı, onarımı ve kullanıma sunulması işlemleri oldukça zahmetlidir ve bu nedenle söz konusu iş tanımları için daha fazla entelektüel çabaya gerek duyulur. Doğal olarak yazma ve nadir eserler her zaman bilgi, görgü ve beceri yetkinliği ile öne çıkan bireylerin sorumluluklarına muhtaçtır.

Bilişim uygulamaları ve dijitalleşme ile birlikte bilgi merkezlerinde yüzyıllardır uygulanagelen bazı süreçlerin değişmeye ve/veya ortadan kalkmaya başladığı görülmektedir. Bu süreçte yazma ve nadir eserlerin dijital yollarla kullanıcıya ulaştırılması, bilgi merkezlerinde yeni becerilerin kazanılmasını zorunlu kılmıştır (Leerintveld ve Van Otegem, 2003, s. 91). Her türlü kaynağı dijital yollarla edinme alışkanlığı kazanan kullanıcılar, benzer hizmetleri yazma ve nadir eserlere erişmek için de talep etmektedir. Son yirmi yıldır bilgi merkezlerinde yazma ve nadir eserlerin dijital ortamlar aracılığıyla kullanıcılara ulaştırılmasına yönelik önemli girişimlerin yapıldığı herkes tarafından bilinmektedir. Bununla birlikte her yeni atılımda olduğu gibi dijitalleştirme çabaları ile birlikte üstesinden gelmesi gereken birtakım sorunlar da ortaya çıkmıştır. Dijital verilerin ortak veri havuzlarında bütünleştirilememesi, bütünleştirilenlerin standart dışı nitelendirme sorunlarına sahip olması, veri transferine, taşınmasına ve/veya paylaşımına olanak tanınmaması, erişim engellerine neden olabilecek hatalı kayıtların yapılması ve otorite izinleri, konu izinleri ve bibliyografyalarının üretilmemesi gibi sorunlar dikkatleri çekmektedir. Günümüze kadar birbirinden izole olmuş şekilde hizmet veren kütüphaneler, arşivler ve müzelerin, dijital kültür varlıklarını ortak dijital platformlar üzerinde bütünleştiren çok sayıda girişim hayata geçirilmiştir. Her üç kurumun ortak omurga üzerinde bütünleştirilmesi, dijital verilerinin asgari harmanlama standartlarına sahip olması ile mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla söz konusu standartlar içinde üretilmeyen verilerin bütünleştirilmesinden söz etmek zordur (Ray, 2009, s. 361).

Türkiye’de Yazma ve Nadir Eserler

Türkiye’de yazma ve nadir eser kütüphaneciliğinin gelişimi içinde yer alan ve bu sürece katkıda bulunan belli bazı önemli gelişmeleri birkaç konu bağlamında değerlendirmek mümkündür. Bunlar kataloglama, bölge kütüphanelerinin oluşturulması, eserlerin dijitalleştirilmesi ve ortak

otomasyon aracılığıyla paylaşılması ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının kurulması şeklinde sınıflandırılabilir.

Cumhuriyetten günümüze kadar özellikle yazma eserler başta olmak üzere nadir sınıf içinde yer alan materyalin tespiti, değerlendirilmesi ve kataloglarının oluşturulmasına yönelik çok sayıda girişimde bulunulmuştur. 1927 yılında başlanan ve sekiz yıl sonra Profesör Helmut Ritter başkanlığında ikinci bir tasnif heyetinin girişimleri ile devamı yapılan kataloglama çalışmaları Türkiye’de yazma eserlerin tespiti ve kataloglanması uygulamalarının ilkleri arasında yer alır. Daha önce bireysel ve kurumsal girişimler sonucunda pek çok kataloglama çalışması yapılmış olsa da 1978 yılında Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü bünyesinde Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TÜYATOK) adıyla başlatılan proje kuşkusuz Türkiye’de yazma eserlerin bibliyografik künyelerinin tespiti ve kayıt altına alınması konusunda yürütülen en kapsamlı ve önemli projelerden biri olmuştur (Ünver, 2009, s. 47). Proje kendinden sonra yapılan benzer çalışmalara içerik, biçim ve model olarak katkıda bulunmuştur (Türkmen, 2010, s. 18). TÜYATOK projesi kapsamında oluşturulan bibliyografik künyeler ve künyeleri hazırlanan eserlerin görüntüleri, 2004 yılından itibaren dijital ortamlara aktarılır; bu süreçli birlikte adeta günümüzde Kültür ve Turizm Bakanlığının hizmete sunduğu Türkiye Yazmaları portalının temelleri oluşturulur. 2005 yılından itibaren künyesi ve görüntüsü hazırlanan yazma eserlerin internet aracılığıyla kullanıcılara ulaştırılması sağlanır. Oluşturulan bu alt yapı ile 2006 yılında yurt içi ve dışından tespiti, değerlendirmesi, kataloğu ve görüntüsü hazırlanarak internet aracılığıyla araştırmacıların hizmetine sunulan künye sayısı yaklaşık yüz elli bindir. Bunların önemli bir bölümünün dijital görüntülerine de aynı ortam üzerinden erişilebilmektedir.¹ Yazma eserler yazıldıkları dönemin anlayışını yansıtacak şekilde süsleme unsurlarına sahip olabilmektedir. Bu bakımdan yazma eserlerin sahip olduğu her süsleme unsurunun bibliyografik kayıt içerisinde yer almasında yarar vardır. Bu özellik aynı zamanda nüshası farklı olan eserlerin ayırt edilmesini de sağlamaktadır. TÜYATOK kataloglarında ne yazık ki eserlerin bu özelliklerine yeterince yer verilmemiştir (Rukancı, Anameriç ve Tuzcu, 2016, s. 305).

Bu önemli çalışmanın dışında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen çalışma sonucunda ‘Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu’ adıyla iki ciltlik bir eser yayınlanmıştır. Ankara Üniversite Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi bünyesinde bulunan yazma eserlerin bibliyografik kimliklerinin hazırlanması amacıyla 2000’li yılların

¹ 2007 yılında www.yazmalar.org adresli web sitesi üzerinde erişilebilen yazma eser sayısı 152.140 iken, daha sonraki yıllarda Yazma Eser Başkanlığı adıyla kurulan kuruluşa bağlı kütüphanelerin yazma eser künyeleri sistem dışına taşınmıştır. Sistem dışına taşınan yazma eserlerin hizmete sunumu ile ilgili olarak ilgili kuruluş çalışmalarını sürdürmektedir, yaklaşık bir yıldır söz konusu eserlere internet aracılığıyla erişim yapılamamaktadır.

başından itibaren proje kapsamında çalışmalar yürütülmüştür. Söz konusu projenin çıktıları olarak 2006 ve 2008 yıllarında iki cilt halinde yayınlanan ‘Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yazma Eserler Kataloğu’ niteleme ve bibliyografik denetim açısından bu konuda yapılmış kapsamlı ve örnek çalışmalardan birini oluşturmaktadır. İzmir Milli Kütüphanesi için Ali Yardım tarafından hazırlanan ‘İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu’ adıyla ve Abdülbaki Gölpınarlı’nın Mevlana Müzesi için hazırladığı ‘Mevlana Müzesi Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi Yazma Kitaplar Kataloğu’ da bu alanda hazırlanan önemli katalog çalışmaları arasında yer almaktadır. Ayrıca son yirmi yılda Atatürk Kitaplığı, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, Ege Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi gibi pek çok kurum ve kütüphanede çok sayıda katalog hazırlanmış ve yayınlanmıştır.

Konu ile ilgili günümüze kadar hazırlanan literatürde Türkiye’de yazma eser kütüphaneciliğine ilişkin sorunların çözümü olarak merkezileştirme programının uygulanmasına yönelik öneriler getirildiği görülmektedir. Merkezileştirmenin, söz konusu eserlerin belli yerlerde toplanması ve bu türe sahip olan kütüphanelerin tek bir yerden koordine edilmesi şeklinde iki amacından bahsedilmektedir. (Türkmen, 2010, s. 205; Odabaş, 2011, ss. 253-254). Bölge yazma eser kütüphaneleri ve bunlara bağlı örgütlenen kütüphanelerde her yönden sahip olunan donanımın daha üst düzeylerde olması, yazma eserlerin bu kütüphanelere devredilmesini makul gösteren gerekçeler arasında değerlendirilebilir. Konu ile ilgili literatürde yazma eser kütüphaneciliğinin merkezi bir örgüt tarafından yönetilmesinin gereklerine vurgu yapılmakta ve yeni bir kuruma ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekilmektedir. Bu öneri, Cumhuriyetten günümüze kadar yazma eser kütüphaneciliği ile ilgili atılan adımların en önemlilerinden biri olarak, 2010 yılında kurulan Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı ile karşılanmıştır. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, Ankara ve Konya illerinde üç bölgeden oluşan, on sekiz yazma eser kütüphanesini koordine eden çatı örgüt olarak on iki yıldır hizmet vermeyi sürdürmektedir. Günümüze kadar daha çok koruma-restorasyon ve yayıncılık alanlarında adından söz ettirmiş olan başkanlık, bağlı kütüphanelerin katalog kayıtlarını yenileme ve yeni bir otomasyon yazılımını hizmete sunma konusunda çalışmalarını sürdürmektedir (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017).

Türkiye’de yazma eserler dışında kalan nadir eserlerin aynı gerekçelerle merkezileştirme önlemleri ile kontrol edilmesinde yarar vardır. Dijitalleşmenin sosyal yaşamın genlerine kadar işlediği bu dönemden sonra basılı yayıncılığın ömrünü yitireceği varsayımı bile, mevcut olunan basılı eserleri insanlık tarihi için daha anlamlı kılmaktadır. Türkiye’de farklı örgütlenmeler altında çoğu kütüphanede bazıları en az yazma eser kadar değerli olan bol miktarda nadir basma kitapların tespitine ve

değerlendirmesine yönelik bir ön çalışma dahi, konunun ciddiyetinin fark edilmesi için yeterli olacaktır.

Yazma ve Nadir Eser Kütüphaneciliğinde Sorunlar

Türkiye’de yazma eser kütüphaneciliğinde başta standartlaşma, koruma, kataloglama, erişim, paylaşım ve koordinasyon olmak üzere, disiplinin içerisinde gözlemlenen pek çok sorun bulunmaktadır. Yazma ve nadir eser kataloglarında niteleme noksanlıkları, isabetsiz sınıflama, yazar ve eser otorite dizinlerinden doğan erişim sorunları, nitelemede terminolojik birliğin sağlanamayışı gibi pek çok etken, kullanıcı ile kaynak arasında erişimi engelleyen nedenler arasında yer almaktadır. Bu sorunlar, büyük oranda aynı anda pek çok kütüphanenin katalog verilerinin aynı havuzda harmanlanması ve toplu katalog şeklinde kullanıma sunulması sonrasında fark edilir olmuştur. Konu hakkında günümüze kadar hazırlanan literatürde söz konusu sorunların tespitine ve çözüm önerilerine yönelik saptamalara yer verilmektedir.

Türkiye’de yazma ve nadir eser kataloglarının büyük oranda uluslararası standartlar dikkate alınmadan hazırlandığı bilinmektedir. Kütüphanelerde kataloglama-sınıflama ve erişim standartları, kaynakların küresel düzeyde paylaşımına imkân vermektedir (Nevzat, 2015, s. 24). Dünya kültür mirasının küresel ölçekte paylaşımını yaparak, sahip olunan kültür varlıklarının ve doğal olarak ülkenin tanıtımını yapmanın ön koşulu söz konusu standartlara uyumlu ürün ve hizmetler üretmektir. Bu nedenle kütüphaneciliğin her alanında işbirliği, diğer bazı meslek ve işleyişlerine kıyasla daha ileri düzeylerde olmak zorundadır. Özellikle katalogların bütün dünyada büyük ölçüde standart olarak kabul edilen Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları’na uygun olarak oluşturulması ve bu kurallar doğrultusunda oluşturulan katalogların MARC tabanlı otomasyon yazılımları üzerinde tam ve doğru biçimde kayıt altına alınması, erişim ve paylaşımın temelini oluşturmaktadır (Anameriç ve Rukancı, 2017, s. 72). Buna bağlı olarak, söz konusu standartlar altında katalogların harmanlama yazılımları ve tarama motorları tarafından erişimine engel olabilecek sorunlar da büyük oranda ortadan kalkacaktır.

Türkiye’de Cumhuriyetten günümüze her kurumda bir birbirinden bağımsız biçimde oluşturulan kataloglama çalışmalarında daha çok geleneksel kataloglama kurallarına bağlı kalınmış, uluslararası standartlara uyumluluk ise göz ardı edilmiştir. Doğal olarak son yirmi yıldır Türkiye’de yazma ve nadir eser kütüphanelerinde katalogların söz konusu standartlara uyumlaştırılmasına yönelik projeler yürütülmüştür ve yürütülmeye devam edilmektedir. Bununla birlikte söz konusu bilgi merkezlerinde bibliyografik tanımlamaların uluslararası standartlara uyumlaştırılmasının yanı sıra, yerel eğilimlerin ve gereksinimlerin de bu projelerde yaygın biçimde dikkate alındığı bilinmektedir.

Bibliyografik kayıtların standartlaştırma, kaynaklara tek merkez üzerinden erişimi mümkün kıldığı için aslında pek çok kazanımı da beraberinde getirmektedir. Katalog kayıtlarının tek merkez üzerinde harmanlanmasıyla birlikte karşılıklı paylaşım mümkün olabildiği için, eser adı, yazar adı ve alan terminolojisinde de standartlaşma olanaklıdır. Bu sayede otomasyon yazılımlarını kullanan araştırmacılar doğru adlara ve terimlere yönlendirilmekte ve bunun doğal bir sonucu olarak araştırma süreçlerinde daha kesin, doğru ve isabetli erişim sağlanabilmektedir.

Türkiye’de yazma eser kataloglarında eserlerin fiziksel özelliklerini tanımlarken standart dışı terim kullanımı sorunları gözlemlenebilmektedir. Aynı kütüphanenin kataloglarında aynı olgu hakkında farklı terimlerle tanımlamaların yapıldığı bilinmektedir (Rukancı, Anameriç ve Tuzcu, 2016, s. 1-5; Anameriç ve Rukancı, 2017).

Bibliyografik künyelerin durumu incelendiğinde, benzer sorunlar yazar ve eser adları gibi unsurların kayıt altına alınmasında da görülmektedir. Künyelerde aynı yazar adlarının ya da eser adlarının farklı biçimlerde kaydedilmiş olması, erişimi kısıtlamakta ya da isabetsiz kılmaktadır. Örneğin Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın girişimi ile oluşturulan Türkiye Yazmaları portalında aynı eser adları için çok sayıda farklı girişin yapılmış olması, kaynaklara erişimi engelleyen önemli sorunlardan biridir. Türkiye Yazmaları portalında Sa'd ed-dîn Mes'ûd b. Ömer et-Taftâzânî için sistemde 1766 kayıt girişi bulunuyor iken; iki eserin müellif kaydı Sa'ded-din şeklinde tanımlandığı için söz konusu 1766 kayıt içerisinde gözükmemektedir.

Yazma ve nadir eser kütüphanelerinde daha fazla işbirliğinin geliştirilmesi, daha yaygın, ortak ve paylaşımcı projelerin yaşama geçirilebilmesi kuşkusuz bu alanda hizmet üreten bilgi yöneticilerinin yetkinlik ve yeterliliklerinin geliştirilmesini gerektirmektedir (Solak, 2021).

Çalışmanın bu bölümü sonrasında yazma ve nadir eser kütüphanelerinde bilgi yöneticilerinin sahip olmaları gereken yetkinlik ve yeterliliklere yer verilmektedir. Aynı zamanda Türkiye’de konu hakkında hazırlanan alan yazın ve The Association of College and Research Libraries tarafından hazırlanan ‘Guidelines: Competencies for Special Collections Professionals’ (2017) adlı rehberin ilgili yeterliliklerinden yararlanmak suretiyle yazma ve nadir eser kütüphanelerinin genel durumu arasında karşılaştırmalar yapılmaktadır.

Mesleki Yeterlilikler ve Yetkinlikler

Yazma ve nadir eser kütüphanecisinde olması gereken yetkinlikleri saptamanın bireysel ve kurumsal düzeyde bir takım yararlılıkları vardır. Yetkinlikleri saptama, kariyer gelişimine yönelik atılan adımların isabetli değerlendirilmesine olanak tanır ve ölçme aracı olarak kullanılabilir. Bu tür saptamalar her şeyden önce kendini yazma ve nadir eser kütüphaneleri için geliştirmek isteyen adayların hangi alanlara yönelmeleri gerektiğine karar

vermelerine yardımcı olabilir. Halen bu tür kütüphanelerde görevli olanların güçlü ve zayıf yönlerini görmelerini de sağlayabilir. Aynı zamanda söz konusu kütüphane yöneticilerinin doğru istihdam ve/veya iş alımı yapabilmelerine olanak sağlayacak iş tanımlarının yapılmasının yolunu açabilir. Bununla birlikte kütüphanecilik eğitiminin yapıldığı programların iş yaşamının gereksinimlerini karşılayacak içeriğe uyarlanmalarına katkıları olabilir.

Yazma ve nadir eser kütüphanelerinde görevli uzmanların temel ve ileri düzeyli olmak üzere iki seviyede yeterlilik becerilerine sahip olması gerekir. Kuşkusuz her uzmanın bu yetkinliklere tümüyle ve en üst düzeyde sahip olması beklenir bir durum değildir. Ancak bunların bir kısmının üst düzeyde, geriye kalanının ise en azından orta üstü düzeyde karşılanıyor olması gerekir. Temel yeterlilik becerileri, materyalin bibliyografik nitelemesini yapabilme yetkinliğini ve kütüphanede bu mahiyette sürdürülen faaliyetleri koordine etme ve denetleme görevlerini kapsamaktadır. İleri düzeyde yeterlilik becerileri ise daha çok eğitim ve yönetim faaliyetlerinde aktör olmanın önünü açan yetkinliklerdir. Kataloglama sürecini denetleme, dermeyi yönetme, iş akışı sistemlerini yönetme ve/veya hizmet içi eğitim düzenleme, mesleki yayın yapma gibi yetkinlikler deneyim gerektirmektedir. Çoğu zaman söz konusu yetkinliklere sahip olanlar, kütüphanenin yönetimi ya da bir birimin sorumluluğunu yapabilecek seviyedeki çalışanlar ve/veya uzmanlardır. Kuşkusuz çok sayıda alt alanı ihtiva eden ve dolayısıyla uzun bir rehber olarak yayımlanması gereken yeterliliklerin öncelikli olanları şu şekilde sıralanabilir:

Temel yeterlilikler

Bu sahada çalışanlar, yazma ve nadir eserlerin kültürel ve bilimsel açılarından önemini kavrayabilecek deneyime sahip olmalıdır. Söz konusu yetkinlik merak ve araştırma tutkusuna sahip olma yoluyla kazanılabilecek bir beceri olsa da, uzun yıllar boyunca deneyimli uzmanların yanında doğrudan bu hizmetin içinde bulunmayı da gerektirmektedir. Zira özellikle kapağı, ön ve son bölümleri deforme olmuş yazma eserlerin bibliyografik künyesinin tespiti, eserin diğer bölümlerinden elde edilen ipuçlarının yılların vermiş olduğu deneyimle buluşmasını gerektirmektedir.

Ayrıca kapağı bulunmayan veya ön bölümleri deforme olmuş olan bir yazma eserin, tahmin edilen bir müellife ait eser olduğunu anlayabilmek için yararlanılabilecek bir takım danışma kaynakları bulunmaktadır. Yazma eser uzmanının eserden edindiği ipuçlarından yola çıkarak söz konusu danışma kaynaklarından hangilerini kullanacağını bilebilmesi için yazma eser literatürüne de hâkim olması gerekmektedir. Belki de bir yazma eser uzmanının sahip olması gereken en temel özellik budur. Zira hangi özellikleri olan eserlerin hangi tür danışma kaynağında bulunabileceğini bilen uzmanların, sorunu çözme süresi ve niteliği artmaktadır. Bu kaynaklar fihrist, indeks, bibliyografya, ansiklopedi, tezkire ve katalog gibi çeşitli adlar altında

yayınlanmıştır². Örneğin Kâtip Çelebi'nin hazırlamış olduğu 'Keşfü'z-Zünun an Esami'i'l-Kütüp ve'l-Fünun' adlı eseri, 17. yüzyıl ortalarına kadar bilinen on beş bin kitap ve risale adı, dokuz bin beş yüz müellif adı ve üç yüz bilim ve sanat dalının adlarının keşfine olanak sağlamaktadır.

Esere ilişkin bibliyografik verilerin eserin hangi bölümlerinde yer alabileceğini bilmek gerekir. Ancak yazma eserlerin yazımı ve ciltlenmesinde, günümüz mizanpaj özellikleri olmayabilmektedir. Dolayısıyla eserin bibliyografik tanımlamasını yapmak oldukça güçtür; bu nedenle yazma eser kütüphaneciliğinde engin bilgi, zengin kültür ve deneyim isteyen bir yetkinliğe gereksinim duyulur. Giriş bölümünü oluşturan mukaddime bölümünde genellikle müellifin ve eserin adı, eserin yazılış nedeni kayıt altına alınır. Ancak bazen de müellifin ve kitabın adı eserin zahriyesinde bulunabilmektedir. Söz konusu isimler bazen yanıltıcı olabilir; zira zahriyede görülen isimler bazen müstensih, mütercim, muhaşşî ya da sahibi bile olabilmektedir. Dolayısıyla müellif gibi görünen isimlerin doğruluğu adı geçen danışma kaynaklarından ve kataloglardan teyit edilerek kayda girmesi sağlanmalıdır. Görüldüğü gibi, yazma eserlerde biçim ve içerik düzeni günümüzdeki kitaptan oldukça farklıdır. Üstelik yazmalardaki bu düzen, kitabın konusu ve türüne göre değişebilir. Bu da; günümüzde bir kitabı nitelemede kullanılan ve genelde tamamına yakını tek bir sayfada bulabilecek bilgilerin yerleri değişebilir ve bu bilgilere ulaşmak için metinde çok daha fazlasını okumak/bilmek gerekir anlamına gelir (Akkaya, 2015, s. 43).

Yazma ve nadir eserlerden sorumlu uzmanlar kitap dışı materyaller de dâhil olmak üzere fotoğraflar, haritalar, resimler, gravürler ve diğer sanat yapıtlarının tespiti ve değerlendirmesinin yanı sıra, bunların bibliyografik kimliklerinin hazırlanması ve sınıflandırılması işlemlerine de vakıf olmak zorundadır. Bazen bu tür kütüphaneler el yazmaları ve diğer tarihi kaynakların oluşturulması sırasında kullanılan kalem, divit, cilt araçları, defter kapları, rulo muhafazaları gibi tarihin derinliklerine ışık tutan sanat yapıtlarına da ev sahipliği yapabilmektedir. Dolayısıyla uzmanlar bu yapıtları tanımlamanın dışında sergileme ve tanıtmaya gibi sorumlulukların da bilincinde olmalılar.

² İbn Nedim'in Kitabü'l-Fihrist adlı eseri, Bağdadlı İsmail Paşa'nın Hediyeetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musanifin'i, Nail Bayraktar'ın Hedyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musanifin'i, Taşköpri-zâde Ebu'l-Hayr İsamüddin Ahmed Efendi'nin Şakaikü'n-Nu'maniye'si, Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eseri, Şemseddin Sami'nin Kamusu'l-A'lam'ı, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ali Şir Nevai'nin Mesalisü'n-Nefais'i söz konusu danışma kaynaklarından bazılarıdır. Ayrıca yazma eser katalogları arasında Devr-i Hamidi Fihristleri, İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloqları, Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu, Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu ve Atatürk Kitaplığı İstanbul Kitapları Kataloğu gibi çok sayıda katalog yazma ve nadir eserlerin bibliyografik künyelerine ve içeriklerine ilişkin verilerin bulunabileceği kaynaklardan bazılarıdır.

Aynı zamanda bu tür kütüphanelerde bulunabilmeleri olasılığı nedeniyle arşiv koleksiyonlarını da yönetebilecek becerilere hâkim olunması gerekir.

Yazma ve nadir eser uzmanları, eserleri niteleme konusunda kültürel ve dilsel yeterliliklere de sahip olmalıdır. Yazma ve nadir eserleri doğru saptayabilmek ve tanımlayabilmek için tarihi süreç içerisinde kitabın gelişimine ve kitap sanatlarının tarihine vâkıf olmak gerekir. Eserin cilt kapağı özellikleri ve cilt kapağına uygulanan estetik unsurlar, eserin üretildiği devre ve onu üreten sanatkârların sanatçı kişiliklerine dair bilgiler verir. Bu bakımdan yazma ve nadir eserlerin sadece ciltleri değil, aynı zamanda cildin iç kısımlarında yazı türü, mürekkep, kâğıt özellikleri, metin dışında kalan minyatür, ebru, çizim, gravür resim, harita gibi el yapımı ya da nadir baskı teknikleri ile oluşturulan estetik unsurlar eserin bibliyografik verileri arasında yer almalıdır. Bu bakımdan yazma ve nadir eser uzmanlarının cilt sanatlarının türleri ve özelliklerine hâkim olmaları yanında, her devrin sanatkârları hakkında da bilgi sahibi olmaları gerekir.

Terminoloji Kullanımı

Yazma ve nadir eserlerin ciltlerine ve içeriklerine ilişkin tanımlamaların yapılmasında, yalnızca bu eserler için geçerli olan özel terimler kullanılmaktadır. Bibliyografik niteleme araçlarında söz konusu terimlerin doğru kullanılması araştırma süreçlerinde erişimin doğru ve isabetli sonuçlanmasını sağlar. Bu nedenle yazma ve nadir eser uzmanlarının söz konusu kaynakların nitelenmesini sağlayan terminolojiyi doğru kullanabilecek bilgiyi ve farkındalığı kazanması önemlidir. Örneğin yazma eserlerin cildi veya içerisinde kayıtlı rivayet, sema, kıraat, vakıf, temellük, icazet, ferağ, mukabele ve mütalaa adlarıyla, bazıları birbirine çok benzer olan pek çok kayıt türü vardır. Bunların ne anlama geldiğini bilmenin yanında, söz konusu kavramları bibliyografik kimliklere bu şekliyle ve vakıfiyetle yerleştirmek gerekir. Benzer şekilde cilt özelliklerini, yazı türünü, kâğıt türünü ve özelliklerini ifade eden kavramların doğru kullanılması erişimi etkileyebilecek önemli gereksinimler arasında yer alır.

Dil ve Yazı Türü Hâkimiyeti

Yazma ve nadir eser uzmanlarının önemli gereksinimlerinden biri de çeşitli dil ve/veya yazı dillerine hâkim olmalarıdır. Yazma ve nadir eserler, özellikli eserler olmaları nedeniyle zaman ve coğrafya bağlamında çok uzun bir geçmişten ve/veya çok uzak bölgelerden edinilmiş olabilir. Bu nedenle bu tür eserlerin önemli bir kısmı, içinde bulunulan coğrafyanın dilinden farklı bir dille yazılmış olabilmektedir. Dolayısıyla bir yazma ve nadir eser uzmanının ölü ve yazım dilleri de dâhil olmak üzere aynı anda birkaç çeşit dile hâkim olması zaruret vardır. Örneğin Türkiye kütüphanelerinde görev alan yazma eser uzmanlarının Eski Türkçe, Arapça, Farsça, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Latince gibi dilleri bilmesi, onu uzmanlığında ileri taşıyacak değerler arasında yer alır (Küçük, 1999, s. 45).

Derme Sağlama

Yazma ve nadir eser kütüphanelerinde hizmet yürütmek ve yenilikleri hayata geçirmek diğer kütüphane türleri ile karşılaştırıldığında daha güçtür ve masraflıdır. Zira bu tür eserlerin sağlanmasından, nitelenmesine, korunmasından hizmete sunumuna ve tanıtımına kadar her süreç daha ayrıntılı planlanır, daha fazla ve nitelikli iş gücüne ihtiyaç duyulur ve dolayısıyla yoğun emek sonucunda üretilen hizmetin bedeli maliyetlidir. Çoğunlukla yazma ve nadir eser kütüphanelerinin bağlı bulunduğu kurumun bütçeleri, söz konusu eserleri günün gereksinimlerini karşılayacak biçimde hizmete sunmaya yetmeyebilmektedir. Bu durumlarda kütüphanelerde özel ve/veya kamuya ait yardım/destek fonlarıyla bütçe takviyesi aldığı bilinmektedir. Örneğin Türkiye’de yazma ve nadir eser kütüphanelerinde kataloglama, koruma-restorasyon, eserlerin ve hizmetlerin dijitalleştirilmesine yönelik hizmetlerin sürdürülebilmesi için ulusal ve uluslararası fonlar aracılığıyla pek çok proje hayata geçirilmiştir. O halde yazma ve nadir eser uzmanlarının profesyonel organizasyonlarla etkileşim kurarak potansiyel yardım/destek fonlarından olabildiğince yararlanabilme yollarına vâkıf olması gerekir. Kuracağı etkileşim söz konusu uzmanların zamanla buldukları topluluk içinde tanınmasını ve hatta liderlik yapmasını da sağlayabilecektir.

Yazma ve nadir eser kütüphanelerinde derme sağlama oldukça önemli hizmet alanlarından birini oluşturur. Zira değerli bir eseri saptama ve kütüphaneye kazandırma, finansman gücüne olduğu kadar, işbirliğini gerektiren bir çabaya da ihtiyaç duyar. Bu nedenle yazma eser uzmanlarının ve kütüphane yönetiminin bağış alabilecek potansiyel kaynaklarla olan işbirliklerini her zaman canlı tutmasının yanında, kenttin antika ticareti yapan tüccarlarından sahaflarına, aristokrat ailelerinden sanatçılara dein süreci etkiyeceği düşünülen bütün birey ve organizasyonlarla sürekli işbirliği içinde olması önemli bir gerekliliktir.

Bibliyografik Tanımlama ve Erişim Becerileri

Yazma ve nadir eserlerin bibliyografik künyeleri diğer tür bilgi kaynaklarına göre daha ayrıntılı olmalıdır. Zira bu eserler de tıpkı arşiv belgeleri gibi orijinaldirler. Aynı zamanda bunlar, ileri düzeyli araştırmaların çalışma alanı içinde yer alırlar ve bu nedenle daha üst düzeyli entelektüel kitlenin yararlandığı türde kaynaklardır. Bununla birlikte yazma ve nadir eserler, içerikleri ile ilgilenenlerin dışında, onları nadir kılan diğer değerlerden dolayı pek çok araştırma grubunun da ilgilendiği kaynaklar arasındadır. Örneğin nüfus defterleri konusu itibarıyla bir tarih bilimcinin ilgi alanına girse de, aynı kaynakla sanatkarlar, coğrafya bilimciler, sinema yapımcıları, yöneticiler, yönetim bilimcileri ve hatta sıradan bir vatandaş bile ilgilenebilmektedir. Bu nedenle, yazma ve nadir eserlerin bibliyografik künyeleri her bir araştırmacı grubunun beklentilerini karşılayacak çeşitliliği ve yeniden inceleme yapılmasına gerek kalmayacak yoğunluğu ve zenginliği barındırmalıdır. Yazma ve nadir eser uzmanları söz konusu eserleri bahsedilen çeşitliliği ve

zenginliği karşılayacak biçimde hazırlama yetkinliğine ve arzusuna sahip olmalıdır.

Çeşitliliği ve zenginliği ile birlikte, söz konusu eserlerin zengin erişim araçları ile erişilebilir kılınması önemli bir gereksinimdir. Katalogların kavram dizinlerindeki sınıflama yapısına benzer şekilde hangi geniş konunun içinde yer aldığını ve hangi alt konuları barındırdığını yansıtması oluşturulan erişim sistemini daha başarılı kılacaktır. Aynı zamanda katalogların eserinin içinde yer aldığı konunun hangi konulara benzerlik gösterdiğini de yansıtması önemlidir. Yazılım aracılığıyla kullanılan erişim sistemlerinde eserlerin konu/kavram hiyerarşisi içinde yerinin gösterilebilmesi ve araştırmacının gerektiğinde eserlere konu taraması yaparak erişebilmesi, öncelikle kataloglama çalışmasından önce kavram dizinlerinin hazırlanmasını gerekli kılar. Dolayısıyla, yazma ve nadir eser uzmanlarının yaşama geçirdikleri erişim sistemlerinde başarının üst düzeylere çıkartılabilmesi için, kavram dizini oluşturma yetkinliğini de kazanmış olmaları gerekmektedir.

MARC veya RDA alanlarının uluslararası ölçütler gözetilerek katalog sistemlerine uyarlanması ile yazma ve nadir eser uzmanlarının bu alanları doğru kullanmaları yine erişimin niteliğini doğrudan etkileyebilecek öneme sahiptir (Rukancı, 2018, s. 105). Zira ulusal ve uluslararası veri harmanlama platformları ile bütünleştirilen ya da bütünleştirilecek olan verilerin amacına hizmet edebilmesi, standartlardan doğru yararlanmakla mümkün olacaktır. Bu bakımdan yazma ve nadir eser uzmanlarının MARC, RDA, kütüphane sistemleriyle entegrasyon, dijital bibliyografik erişim araçları ve federe tarama motorları gibi teknolojik çözümlerden yararlanabilecek bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekir.

Teşvik ve Tanıtım

Yazma ve nadir eser uzmanları sahip olduğu kültürel mirası mesleki etkinlikler, yayınlar, duyuru, sosyal medya gibi araçlardan yararlanarak tanıtmaktan da sorumludur. Bu bakımdan, mevcut ve potansiyel kullanıcıların ilgisini çekmek için uygun yöntem ve platformların belirlenmesi ve bunlardan yararlanılması ile ilgili becerilerini geliştirmelidirler. Sahip oldukları kültürel mirası korumak için farkındalık oluşturma yollarını araştırmak zorundadırlar. Örneğin kültürel ve bilimsel toplantılarda kurumlarını temsilen sunum yaparak katılım göstermeleri etkili tanıtım yöntemi olarak tercih edilebilir.

Koruma ve Bakım Becerileri

Yazma ve nadir eserler, uzun yıllar boyunca muhafaza edilmesi ve dolayısıyla özelliklerini koruyacak biçimde korunması ve bakımı yapılması gereken materyallerdir. Bu bakımdan, söz konusu eserlerin doğal ve yapay zararlardan arındırılmış ortamlarda muhafaza edilmesi, deforme olan eserlerin özgün şekline dönüştürülmesi için gereken uygulamalara hâkim olmaları her yazma ve nadir eser uzmanının yetkinlikleri arasında yer almalıdır. Benzer şekilde bir koruma tedbiri olarak dijitalleştirilme işlemlerini

yönetebilecek bilgi ve becerilere sahip olmaları gerekir. Bunlara ek olarak doğal ve yapay risklerin kütüphanede yaşama olasılığının azaltılmasına yönelik afet planının oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması konusunda bilgi ve söz sahibi olmalıdırlar.

Yönetim ve Liderlik Becerileri

Yazma ve nadir eser kütüphaneleri, sahip olduğu kültürel mirasın doğasından kaynaklı nedenlere bağlı olarak diğer tür bilgi merkezlerinden farklıdır ve bu nedenle farklı kurallara ve modellere göre yönetilmelidirler. Dermesi daha değerli, önemli ve hassas olan bu kütüphaneler, mimari, idari, mâli, iş gücü, derme yönetimi ve hizmet çeşitliliği gibi pek çok hususta farklı ve kendine özgü yönetim yaklaşımı ile yönetilir. Bu tür kütüphaneler, sahip oldukları eserlerin tıpkıbasımlarının üretilmesi, günümüz dillerine çevrilmesi, karşılaştırmalı çalışmaların yapılması, bibliyografya ve rehber gibi danışma kaynaklarının hazırlanması gibi akademik araştırmalara kaynak teşkil edecek yayınlara ev sahipliği yapabilecek potansiyele sahiptir. Bu bakımdan yazma ve nadir eser kütüphanelerinin her biri akademik enstitü fonksiyonunu yerine getirecek bir yapılanma içinde olmalıdır. Yalnızca bu işlevi bile, söz konusu kurumlara akademik yetkinlikleri üst düzeyde olan personelin istihdam edilmesini gerektirmektedir. Dermenin ulusal veri tabanlarına entegrasyonu, uzun süreli korunması ve bakımı, ulusal ve uluslararası projelere katılım, yüksek maliyetli hizmetlerin fonlandırılması gibi hususlar, bu kütüphanelerin yönetiminde aktif yöneticilik gerektiren güç konulardır. O halde her yazma ve nadir eser uzmanının öncelikli olarak bağlı bulunduğu birimin sorumluluklarını yerine getirebilecek yetkinlikleri kazanmakla, uzun dönemde ise içinde bulunduğu kurumu kontrollü ve düzeyli şekilde yönetebilecek kapasiteyi edinmekle sorumludur.

Bilgi Teknolojileri ve Veri Yönetimi

Günümüzde kütüphane hizmetleri alanında görev alan her birey, teknolojik araç ve uygulamaları üst düzeyde kullanmayı öncelikli hedefleri içinde görmelidir. Yazma ve nadir eser kütüphanelerinde eski olana odaklanma algı ve beklentisi hâkim olsa da, buralarda büyük oranda üst düzeyli entelektüel kullanıcı kitlesine hizmet verilmektedir. Entelektüel düzeyi yüksek olan araştırmacıların dijital hizmete olan yatkınlıkları her zaman yeni ve yeterli olmayabilir ve bu tür araştırmacılar benzer hizmeti genellikle geleneksel arşivler ve tarihi eser barındıran kütüphanelerden de beklerler. Bu bakımdan yazma ve nadir eser kütüphanelerinde hizmetlerin kullanıcılara teknolojik çözüm yollarıyla aktarılması önemlidir. Bu yöntem aynı zamanda kültürel mirasın uluslararası çevrelere tanıtılması başarısını da beraberinde getirecektir. Yazma ve nadir eser uzmanları, her türlü kaynağın web aracılığıyla erişilebilir kılınması için gereken dijital çözümlerin değerlendirilmesi, seçimi ve uygulanmasına yönelik beceri geliştirmelidirler. Açık kaynaklı bütünleşik yazılımlar da dâhil olmak üzere dijital depolama, dijital koruma, dijital verilerin yönetimi ve keşif yazılımları gibi doğrudan

erişim sistemlerinin bileşenleri hakkında beceri sahibi olmalı ve söz konusu alanlarda kurumunda aktif rol üstlenebilmelidirler.

Sonuç ve Öneriler

Yazma ve nadir eser kütüphaneciliği, bu alan içinde gelişen ve yalnızca bu alana özgü mesleki yeterlilikler ve yetkinlikleri ile bilgi hizmetlerinin diğer alanlarından belirgin şekilde ayrılmaktadır. Bu nedenle söz konusu alanda hizmet veren personelin daha özgün yeterliliklere sahip olması önemli ve gereklidir. Türkiye’de yazma ve nadir eser kütüphaneciliğinin verildiği kurumlarda bu nedene bağlı olarak çeşitli sorunlar yaşanmaktadır.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Milli Kütüphane, İzmir Milli Kütüphanesi ve köklü üniversite kütüphaneleri yalnızca kendi bünyesinde bulunan kütüphaneci ve kütüphanelere değil, aynı zamanda yazma eser barındıran diğer kütüphaneler için de mesleki eğitimler düzenleme, yayıncılık faaliyetlerine devam etme, kültürel ve bilimsel etkinlikler organize etme, hizmet desteği sağlama, kataloglama ve sınıflama rehberleri oluşturma, ulusal kavram dizini hazırlama, ulusal yazma eser bütünlük yazılımının geliştirilmesine katkıda bulunma gibi pek çok hususta öncülük etmek zorundadır.

Türkiye’de yazma eser kütüphanelerinde kataloglama süreçleri büyük oranda Fars ve Arap dili filolojileri, ilahiyat, Türk dili ve edebiyatı ve tarih formasyonu olan personel tarafından sürdürülmüştür. Cumhuriyetle birlikte başlayan kataloglama çalışmalarını söz konusu formasyon sahiplerinin sürdürmesi kaçınılmaz bir durum olmasına rağmen, kütüphanecilik bölümlerinin mezun vermesinden sonra da kütüphanelerde yazma eser kütüphaneciliğini sürdüren personelin profilinde bir değişikliğin olmaması manidar bir durumdur. Yeni adıyla bilgi ve belge yönetimi bölümü mezunlarının yazma eser kütüphaneciliği içinde yeterince yer alamamalarının kuşkusuz çok çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Nedenlerinden biri ile örtüşmesinden dolayı bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin müfredatlarının alanın gereksinimlerini yerine getirebilecek şekilde gözden geçirilmesinde yararlar vardır.

Yazma eser kütüphaneciliği, çok sayıda yetkinliği bir arada bulundurmaya gerektiren uzmanlık alanları arasında yer alır. Bu bakımdan görel olarak tek boyutlu eğitim programlarından mezun olan adayların yazma ve nadir eser kütüphaneciliğinde yeterli verimi verebilmesi mümkün değildir. Dahası, lisans programlarının içeriği ve süresi yazma eser kütüphaneciliğinin gereklerini kapsayacak yoğunlukta ve uzunlukta olamaz. Bu bakımdan bilgi ve belge yönetimi, tarih, edebiyat, ilahiyat, Arap ve Fars dili gibi programlardan mezun olanların eğitim alabileceği yazma ve nadir eserler yüksek lisans programlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Söz konusu program üniversiteler ve yazma eser kütüphanelerinin iş birliği içinde olduğu bir

yapılanma üzerinde oluşturulmalıdır. Zira bizzat uygulama içinde olunmadan sürdürülen bir programın verimli olma olasılığı zayıftır.

Yazma ve nadir eser kütüphanelerine personel istihdamını yetkinlik ve yeterlilikler çerçevesi içinde, liyakat prensibine uygun olarak, bilgi, görgü ve deneyim birikimini esas alan bir yapı içinde sürdürmek gerekir. Bu nedenle yazma ve nadir eser kütüphanelerine personel seçiminin merkezi sınavlara ek olarak söz konusu türün yetkinlik ve yeterliliğini ölçebilecek ikinci bir eleme sistemine göre yapılmasında yarar vardır.

Türkiye’de genel olarak bilgi merkezlerinde yaşanan en önemli sorun teknolojidir. Teknolojinin yeterince kullanılamamasından yerli yazılımların zayıflığına ve yabancı yazılımların maliyetli oluşuna, personelin teknoloji becerisinin zayıf olmasından teknoloji merkezli yenilikçi hizmetleri yaşama geçirememeye, keşif araçlarının yetersizliğinden farklı türde bilgi merkezlerine ait verileri buluşturamamaya kadar çok sayıda sorunun yaşandığı bilinen bir gerçektir. Bütün bu sorunlar Türkiye’de ulusal bilgi politikası ve hizmetlerini planlayan kurumların işlevlerini yeterince yerine getirememesinden kaynaklanmaktadır. Dünyada kütüphaneler, arşivler ve müzeler gibi bilgi hizmeti içinde yer alan kurumların içeriğinin ortak dijital platformlarda harmanlanmaya ve keşfedilebilir yapı içinde hizmete sunulmaya başladığı bir dönemde, Türkiye’de de kronikleşen sorunların çözülmesi bir yana, ileriye dönük pek çok planlamanın doğru ve kararlı biçimde yapılabilmesi için ulusal koordinasyonun tek merkez üzerinde toplanmasında yarar vardır. Dolayısıyla, tek hedef altında ve ortak politika etrafında bütünleşebilmeleri ve komşu coğrafyaların yararlanabileceği örnek hizmetler üretebilmeleri için milli hüviyeti olan arşivler, kütüphaneler ve müzelerin Cumhurbaşkanlığı çatısı altında, aynı yerden koordine edilmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Akkaya, M. A. (2015). *Türk Beşikdevri Basmalarında yazma kitap geleneğinin etkileri ve içkapağın gelişimi*. İstanbul: Hiperlink.
- Anameriç, H., ve Rukancı, F. (2017). Yazma eserlerin MARC tabanlı nitelenmesine terminolojik yaklaşım. *DTCF Dergisi*, 57(1). Erişim adresi: <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1720>
- Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (I) Üniversite A ve Üniversite B koleksiyonları*. (2006). Derya Örs, Kemal Tuzcu ve Muhammet Hekimoğlu (Yay. haz.). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (II/1) Mustafa Con A ve B koleksiyonları*. (2008). Derya Örs,

Kemal Tuzcu ve Muhammet Hekimoğlu (Yay. haz.). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Küçük, M. E. (1999). Türkiye'de yazma eserler sorunu ve çözüm önerileri. *Türk Kütüphaneciliği*, 13(1), 40-49.

Leerintveld, A., and Van Otegem, M. (2003). The changing role of the manuscript librarian. *LIBER Quarterly*, 13(2). Erişim adresi: <https://www.liberquarterly.eu/articles/10.18352/lq.7719/>

Odabaş, H. (2011). Osmanlı yazma eserleri ve Türkiye'de yazma eser kütüphaneciliği. *Bilig*, (56), 143-146.

Rare Books and Manuscripts Section, ACRL/ALA, & Task Force on Core Competencies for Special Collections Professionals. (2017). Guidelines: Competencies for special collections professionals. Erişim adresi: <http://www.ala.org/acrl/standards/comp4specollect>

Ray, J. (2009). Sharks, digital curation, and the education of information professionals. *Museum Management and Curatorship*, 24(4), 357-368. Erişim adresi: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09647770903314720>

Rukancı, F., Anameriç, H. ve Tuzcu, K. (2016). *Yazma eserlerin bibliyografik denetimi*. Nevzat Özel (Yay. Haz.). İstanbul: Hiperlink.

Rukancı, F. (2018). Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması ve tanıtımında yazma eser kütüphaneciliği. *Erdem*, (74), 99-113. Erişim adresi: <https://doi.org/10.32704/erdem.450104>

Solak, H. (2021). Yazma eserler nasıl kataloglanmalı?. Yeni Şafak. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/hayat/yazma-eserler-nasil-kataloglanmalı-3662990>

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. (2015). Erişim adresi: <https://www.yek.gov.tr/>

Türkmen, H. (2010). *Türkiye kütüphaneleri yazma eser katalogları 1923-2006*. İstanbul: Kitabevi.

Ünver, N. (2009). Milli kütüphanede yazmaların kataloglanması ve dijital ortama aktarma çalışmaları. İbrahim Gümüş (Yay. Haz.). *I. Ulusal İslam Elyazmaları Sempozyumu 13 Nisan 2007 Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Türçek.

Atıf için:

Odabaş, H. (2022). Yazma ve nadir eserlerin yönetiminde yeterlilikler ve yeni yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 219-237 doi: 10.54558/jiss.1101159

Etik Beyanı: Yazar, bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Sürekli Hale Gelen Yeniden Değerlemenin Kapsamı, Önemi, Vergisel Avantajları: Güneş Enerji Santrali İşletmesinde Bir Uygulama*

Suphi Aslanoğlu** 0000-0003-4394-5541
0003-1080-5411

Sema Poyraz Can*** 0000-
0003-1080-5411

Öz

Amaç: Bu çalışmada, yeniden değerlendirme konusunda yapılan değişiklikler güncel haliyle değerlendirilerek, uygulamada dikkat edilmesi gereken hususların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır.

Bulgular: Yeniden değerlendirme uygulanmadığı takdirde işletmelerin mali tablolarının gerçeği yansıtmadığı ve bu durumun da bilgi kullanıcılarının kararlarını olumsuz yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. İşletmelerin yeniden değerlendirme yaparak iktisadi kıymetlerinin gerçeğe uygun hale getirilmesine yönelik incelemeler yürütülerek örnek uygulamalarla bu durumun işletmelere sağlayacağı olumlu katkılar tespit edilmiştir.

Sonuç: Makalede günümüzde özellikli durumlar içeren yeniden değerlendirme ve enflasyon düzeltmesi uygulamaları karşılaştırılmıştır. Bilançolarda yer alan amortisman tabii iktisadi kıymetler ve taşınmazların defter değerleri ile piyasada geçerli cari fiyatlara göre oluşan değerleri arasındaki farklılıkların giderilmesine yönelik yapılan hesaplamalar ve muhasebe kayıtları ortaya konulmuştur.

Özgünlük: Yeniden değerlendirme ile ilgili VUK' da yer alan değişikliklerin güncel olması sebebiyle ilgili konuda literatürdeki çalışmaların kısıtlı olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca çalışmada gerçek işletme verileri kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın literatüre ve bilgi kullanıcılarına katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yeniden değerlendirme, enflasyon düzeltmesi, yeniden değerlendirme oranı, VUK (Vergi Usul Kanunu) mükerrer 298/Ç.

* Bu makale 2022 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan “Güneş Enerjisinden Elektrik Enerjisi Üreten İşletmelerde Muhasebe Yapısı ve Maliyet Sisteminin İncelenmesi: Bir İşletme Uygulaması” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İşletme Bölümü, s_aslanoglu@hotmail.com

***Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, Maliye Bölümü, semapoyrazcan@hitit.edu.tr

Geliş tarihi : 20 Mayıs 2022

Kabul Tarihi: 19 Ağustos 2022

Makale Türü : Araştırma

ISSN: 1309-3738

e-ISSN: 2791-9374

Çankırı Karatekin University
Journal of Institute of Social Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss>

Scope, Importance, and Tax Advantages of Continuous Revaluation: Application in a Solar Power Plant Operation*

Suphi Aslanoglu** 0000-0003-4394-5541
0003-1080-5411

Sema Poyraz Can*** 0000-

Abstract

Purpose: In this study, it is aimed to present the issues that need attention in practice by evaluating the changes made in the subject of revaluation in its current form.

Method: In the study, the document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used.

Findings: It has been found that if revaluation is not applied, the financial statements of the enterprises do not reflect the truth and this situation affects the decisions of the information users negatively. Investigations were carried out to bring the economic assets of the enterprises into reality by revaluation, and the positive contributions of this situation to the enterprises were determined with sample applications.

Implications: In the article, revaluation and inflation adjustment applications, which include specific situations, are compared. Calculations and accounting records made to eliminate the differences between the book values of depreciable economic assets and real estates in the balance sheets and the values formed according to the current prices in the market are presented.

Originality: It is observed that studies in the literature on the subject are limited due to the fact that the changes in the TPL regarding revaluation are up-to-date. In addition, real business data was used in the study. In this context, it is expected that the study will contribute to the literature and information users.

Keywords: Revaluation, inflation adjustment, revaluation rate, TPL (Tax Procedure Law) 298/Ç

* This article was produced from the doctoral thesis titled "Examination of Accounting Structure and Cost System in Enterprises Producing Electricity from Solar Energy: A Business Application" prepared at Kırıkkale University Social Sciences Institute in 2022.

** Prof., Kırıkkale University, Department of Business Administration, s_aslanoglu@hotmail.com

*** Lecturer. Dr., Hitit University, Department of Finance, semapoyrazcan@hitit.edu.tr

Received : May 20, 2022

Accepted : August 19, 2022

Type : Research

Giriş

Tek Düzen Muhasebe Sisteminde yer alan önemli temel kavramlardan birisi “Maliyet Esası Kavramı”dır. Bu kavrama göre, para ve alacakların dahil olmadığı aktiflerin tamamı ve giderler, elde edilme maliyetleri ile muhasebeleştirilmektedir (Koç Yalkın, 2013, s. 30). Ancak enflasyonun etkisi ile işletmelerin varlıkları arasında yer alan amortisman tabii iktisadi kıymetlerinin değeri zamanla değişebilmektedir. Enflasyon düzeltilmesi uygulaması için gerekli şartların en son 2003 ve 2004 yıllarında olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ilgili yıllardan günümüze kadar geçen hesap dönemlerinde işletmelerin bu uygulamadan uzun yıllardır yararlanmadığı bilinmektedir. İsteğe bağlı olarak yeniden değerlendirme yapabilmeyi mümkün kılan vergi mevzuatındaki hükümler bu anlamda işletmelerin muhasebe uygulamalarını etkilemektedir. Vergi Usul Kanunu’nun (VUK) geçici 31. ve 32. maddeleri ile uygulanan yeniden değerlendirme konusu, 01.01.2022 tarihinden itibaren VUK mükerrer 298/Ç hükmü ile sürekli hale getirilmiştir.

İşletmeler, yeniden değerlemeye tabii iktisadi kıymetlerinin yeniden değerlendirme yapılmadan önceki bilanço net aktif değerini, yeniden değerlendirme oranı ile çarpılarak bulunan net bilanço aktif değerinden indirerek değerlendirme işlemini gerçekleştirmektedir. Bu yolla tespit ettikleri değer artışı, pasifte özel bir fon hesabında gösterilmektedir (Güzeloğlu, KPMG). Değerleme oranı, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksinde (Yİ-ÜFE) meydana gelen ortalama fiyat artış oranı esas alınarak belirlenmektedir.

Bu çalışmada mevzuattaki son değişiklikler çerçevesinde yeniden değerlendirme konusu açıklanarak, güneş enerjisi santrali alanında faaliyet gösteren bir işletme örneği üzerinden, yapılması gereken muhasebe işlemlerinin gösterilmesi amaçlanmıştır.

Geçmişten Günümüze Yeniden Değerlemeye Bakış

“04.01.1961 tarihli ve 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu’nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Hükümler Eklenmesi Hakkındaki Kanun” 19.02.1963 tarihinde kabul edilmiştir. 205 No.lu bu kanun 28.02.1963 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeniden değerlendirme konusu vergi mevzuatına ilk olarak ilgili kanuna eklenen geçici 11. madde ile giriş yapmıştır. Geçici madde kapsamında uzlaşma ve yeniden değerlendirme hükümleri konusunda yeniden değerlemenin ne zaman yapılabileceği ve değerlemede dikkate alınacak emsallerin belirlenmesi hususlarında Maliye Bakanlığı’na yetki tanınmıştır. Bilanço esasına tabii Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerinin bilançolarına dahil ettikleri amortisman tabii iktisadi kıymetlerini yeniden değerleyebilecekleri hüküm altına alınmıştır (205 Sayılı Kanun, Geçici md.11). Ancak konunun uygulanmasına yönelik 1982 yılının sonuna kadar bir oran yayınlanmadığı için yeniden değerlendirme yapılması söz konusu olmamıştır. 21.01.1983 tarihinde kabul edilen 2791 Sayılı Kanun’un 14. maddesi ile 205 Sayılı Kanun’la eklenen geçici 11. maddede değişiklik

yapılarak yeniden değerlendirilmesinin şartları belirlenmiştir. Çok geçmeden 04.12.1984 tarihli ve 3094 Sayılı Kanun'un 1. maddesi ile geçici 11. maddede tekrar bir değişiklik yapılmakla birlikte yeniden değerlendirilmesinin devamlılığı sağlanmıştır. Daha sonra geçici 11. madde 31.03.1987 tarihinde yayımlanan 3332 Sayılı Kanun'un 16. maddesi ile 213 Sayılı VUK mükerrer 298. maddesine taşınarak uzun yıllar uygulanmıştır. 2003 yılına gelindiğinde 5024 Sayılı Kanun ile VUK'da bazı değişikliklere gidilmiştir. İlgili kanunun 2. maddesi ile enflasyon düzeltmesi uygulamasına geçilmesi, yeniden değerlendirilmesinin yerini almıştır. Bu değişiklik ile 2003 ve 2004 yılları için enflasyon düzeltmesi yapılmıştır ancak devam eden yıllarda 2018 yılına kadar enflasyon düzeltmesi yapılması için gereken şartlar oluşmadığı için yeniden değerlendirilme yapılmamıştır. 2018 yılına geçilmesi ile VUK'a 7144 Sayılı Kanun'un 5. maddesi ile geçici 31. madde eklenmiştir. Bu geçici madde ile yalnızca taşınmazların ve bunlara ait amortismanların kapsam dahiline alındığı sınırlı bir yeniden değerlendirilme tekrar söz konusu olsa da çok fazla uygulama alanı bulamamıştır. Özellikle pasifte özel bir fon hesabında kaydedilen değer artışı üzerinden %5 olarak hesaplanan vergi yükümlülüğü bu durumun nedenleri arasında kabul edilmektedir.

2021 yılı, yeniden değerlendirilmesinin daha geniş bir etki alanına sahip olarak hayata geçirildiği bir dönem olmuştur. 03.06.2021 tarihinde kabul edilen 7326 Sayılı Kanun'un 11. maddesi ile 213 Sayılı VUK'un geçici 31. maddesine iki yeni fıkra eklenmiştir. Bu fıkralar ile yeniden değerlendirilme oranının belirlenmesine ilişkin hesaplamalarda dikkate alınacak Yİ-ÜFE değeri belirlenmiştir. Önceki fıkralarda sadece taşınmazlara dair getirilen hükümler, amortisman tabii diğer iktisadi kıymetler için de geçerli kılınarak yeniden değerlendirilmesinin kapsamı genişletilmiştir. Ayrıca 11. madde ile daha önceki yıllarda pasifte özel bir fon hesabında kayıt altına alınan değer artış tutarı üzerinden hesaplanan %5'lik vergi oranı %2 olarak düzenlenmiştir. Yeniden değerlendirilmesinin 31.12.2021 tarihine kadar yapılması şartı getirilmiştir. 06.07.2018 tarihinde 500 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ve daha sonra tamamlayıcı olarak 16.07.2021 tarihinde 530 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği'nin, 14.05.2022 tarihinde de 537 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği'nin yayımlanması ile düzenlemenin uygulamaya dair esasları ortaya konulmuştur.

26.10.2021 tarihinde Resmî Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe giren "7338 Sayılı Kanun" ile VUK'da tekrar bazı değişiklikler yapılmıştır. Kanunun 31. maddesi ile VUK mükerrer 298. maddesinin başlığı "Enflasyon Düzeltmesi, Yeniden Değerleme Oranı ve Yeniden Değerleme" şeklinde değiştirilmiştir. Sonuç olarak 01.01.2022 tarihi itibarıyla şartları uygun vergi mükellefleri, yeniden değerlendirilme yaparak amortisman tabii pek çok iktisadi kıymetin gerçeğe uygun değerini tespit edebileceklerdir. 2022 yılı yeniden değerlendirilmesinin sürekli hale getirildiği bir yıl olarak muhasebe işlemlerine uygulanacak, işletmeler ve bilgi kullanıcıları için bu durum olumlu neticeler doğuracaktır.

Yeniden Değerleme ve Amacı

İngiliz literatüründe “revaluation” olarak kullanılan kelimenin karşılığı “yeniden değerleme” olarak dilimize girmiştir. İşletmeler parasal değerler üzerinden ticari işlemlerini muhasebeleştirdiğinden paranın zaman değerine bağlı olarak özellik arz eden durumlar ortaya çıkabilmektedir. Enflasyona bağlı olarak yaşanan konjonktürel yapıdaki gelişmeler neticesinde paranın değerinde kayıplar söz konusu olabilmekte ve işletmelerin varlık yapısı da bu durumlardan etkilenebilmektedir. Fiyatlar genel seviyesinde yaşanan sürekli artışlar olarak tanımlanan enflasyon, işletmelerin sahip olduğu taşınmazların ve iktisadi kıymetlerin cari piyasa değerine etki etmektedir. Vergi mevzuatına göre enflasyon düzeltilmesi yapılabilmesi için öngörülen koşulların meydana gelmemesinden dolayı enflasyon düzeltilmesi yapamayan kurumların, bilançolarındaki taşınmaz ve iktisadi kıymetlerinin defter değerleri ile piyasa değerleri arasında farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Bu farklılığı ortadan kaldırmak amacıyla yeniden değerleme müessesesi 2022 yılından itibaren kalıcı hale gelerek uygulamadaki yerini tekrar almıştır.

İşletmeler varlık satın aldıklarında maliyet bedelleri üzerinden muhasebeleştirme işlemini gerçekleştirmektedirler. Tarihi maliyet sistemi olarak da bilinen bu durum zaman içinde gerçek finansal durumu ve karlılığı yansıtmadığından yeniden değerleme uygulaması hayat bulmuştur. Mali tabloların gerçek durumu yansıtmaktan uzaklaşması, işletmelerin başarı durumlarını tespit etmelerinde birbirleriyle karşılaştırılabilir olmasına engel teşkil etmektedir. Bu tür sakıncaları en aza indirmek amacıyla amortisman tabi iktisadi kıymetlerin defter değerlerinin yeniden değerlenmesi mümkün hale getirilmiştir (Sağlam, 2000, s. 106).

Yeniden değerleme; işletmelerin sahip oldukları iktisadi kıymetlerin ve bunlara ait amortismanların, kanuni hükümlere uygun olarak, cari piyasa fiyatları üzerinden gerçeğe uygun değerlerinin tespit edilerek değer artış tutarının bilançonun pasifinde özel bir fon hesabında gösterilmesidir. Enflasyonun etkisiyle özellikle işletmelerin duran varlıklarındaki kayıtlı değerlerinin gerçek durumu yansıtmaması bilgi kullanıcılarını yanıltmaktadır. Bu durumlara neden olan olumsuzlukları sonlandırmak adına yeniden değerlendirme uygulamasına başvurulmaktadır. Paranın satın alma gücünde yaşanan azalışlar, işletmelerin mali tablo kayıtlarını düzenlemelerini gerektirmektedir (Küçük ve Küçük, 1997, s. 61-67).

Yeniden değerlemenin amacı, yukarı yönlü fiyat hareketlerinin yaşandığı piyasa koşullarında nominal değerleri sabit kalan, reel değerleri yükselen iktisadi kıymetlerin gerçek değerlerine ulaştırılarak, amortismanların gerçek değerler üzerinden ayrılmasını sağlamak ve yanıltıcı olmayan vergi matrahlarını tespit edebilmektir (Tekkahveci, 2020, s. 35).

Yeniden değerleme yapmak için gerekli şartları taşıyan işletmeler, isteğe bağlı olarak yeniden değerleme uygulamasından kısmen veya tamamen

yararlanabileceklerdir (Bilici, 2003, s. 67). Yeniden değerlendirme uygulamasının işletmelere sağlayacağı pek çok avantaj vardır. Örneğin gelecekte bir tarihte satılması planlanan bir taşınmaz, daha az vergi ödeyerek elden çıkartılabilecektir, değer artış tutarının ayrı bir fon hesabında takip edilmesi, satış kazancının daha az hesaplanması neticesini doğurarak Kurumlar Vergisinden avantaj sağlayabilecektir. Benzer şekilde yeniden değerlemeye tabi tutulan kıymetlerin amortisman gideri artacağı için işletmeler daha az vergi ödeyebileceklerdir. Yeniden değerlendirme artışları öz kaynaklara eklenebilmektedir. Böylece bilançodaki kaynak yapısı daha güçlü görüneceği için sermaye yapıları güçlenen işletmelerin lehine bir yapı da ortaya çıkacaktır ve işletmelerin kredibilitesi artacaktır (Doğan ve Köksal, 2019, s. 10-21; Doğrusöz, 2021). Sigorta yapılan varlıklar için de yeniden değerlendirme yapılması önemlidir. Yeniden değerlendirilerek sigorta ettirilen bir kıymet, risk gerçekleştiği takdirde daha yüksek bir tazminat alınması sonucunu doğuracaktır (Yağcı, 1996, s. 18).

Son Değişiklikler Çerçevesinde Yeniden Değerlemenin Kapsamı

2018 yılında kabul edilen 7144 Sayılı Kanun'un 5. maddesi ile VUK'a geçici 31. madde eklenmiştir. Bu geçici madde ile birlikte yeniden değerlendirme kapsamındaki mükellefler ve yeniden değerlendirme yapılabilecek taşınmazlar hakkında hükümler getirilmiştir. Kanun'un uygulanmasına yönelik 500 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği'nde yeniden değerlemenin 30.09.2018 tarihine kadar yapılabileceği ifade edilmiştir. İlerleyen yıllarda 03.06.2021 tarihinde kabul edilen 7326 No.lu Yapılandırma Kanunu'nun 11. maddesi ile VUK geçici 31. maddesine altıncı fıkrayı takiben gelmek üzere yeni bir fıkra eklenmiştir. İlgili yenilik çerçevesinde yeniden değerlendirme yapabilecek mükelleflerin 31.12.2021 tarihine kadar yeniden değerlendirme yapabilecekleri kararı alınmıştır (530 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği, md.2,8). Fıkranın beraberinde getirdiği yeniliklerden birisi de yeniden değerlendirme sonrası pasifte gösterilecek değer artış tutarları üzerinden hesaplanacak vergi konusunda olmuştur. 2018 yılında %5 olarak uygulanması öngörülen vergi oranı %2'ye düşürülmüştür. Ayrıca yalnızca taşınmazlar değil aynı zamanda amortisman tabi diğer iktisadi kıymetler de yeniden değerlemenin kapsamına alınmıştır. Sonuç olarak 2018 yılında bir defaya özgü getirilen yeniden değerlendirme uygulaması, 2021 yılı bitimine kadar bir kez daha yapılabilir hale getirilmiştir. Daha sonra 14.10.2021 tarihinde 7338 Sayılı Kanun'un kabul edilmesi ile, VUK'un bazı hükümlerinde değişikliğe gidilerek yeniden değerlendirme konusunda tekrar revizyonlar yapılmıştır. Kanunun 31. maddesi ile 213 Sayılı VUK mükerrer 298. maddeye "Ç" fıkrası eklenmiştir. Mükerrer 298. maddenin başlığı da "Enflasyon Düzeltmesi Yeniden Değerleme Oranı ve Yeniden Değerleme" şeklinde değiştirilmiştir. 7338 Sayılı Kanun'un uygulanmasına 01.01.2022 hesap dönemi itibarıyla başlanabilecektir. Uygulamaya geçiş için VUK'a geçici 32. madde eklenmiştir ve yeniden değerlendirme sürekli hale getirilmiştir.

Yeniden Değerleme Yapabilecek Kişiler

7338 Sayılı Kanun'un 31. maddesine göre yeniden değerleme yapabilecek mükellefler; tam mükellef şartlarını taşıyan, bilanço esasına tabi olarak defter tutan Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefleri olarak açıklanmıştır. Bu nedenle dar mükelleflerin veya kazançlarını işletme hesabı esasına göre belirleyen mükelleflerin sahip olduğu iktisadi kıymetler ve amortismanları yeniden değerleme kapsamına girmemektedir. Kolektif, adi komandit ve adi şirketler bu kapsama dahil edilirken yabancı para birimi ile defter tutmalarına izin verilenler bu kapsamdan hariç tutulmuştur. Daha önce enflasyon düzeltilmesi yapan kişiler, yeniden değerleme uygulamasından yararlanabilmektedir.

Yeniden değerleme hükümlerinden faydalanamayacak mükellefler ise uygulama tebliğinde aşağıdaki gibi belirtilmiştir (530 Sıra No.lu VUK Tebliği, md. 4):

- a) "Dar mükellefiyet esasında vergilendirilen mükellefler"
- b) "İşletme hesabı (zirai işletme hesabı dahil) esasına göre defter tutan mükellefler"
- c) "Serbest meslek kazanç defteri tutan serbest meslek erbabı mükellefler"
- ç) "Finans ve bankacılık sektöründe faaliyet gösteren mükellefler"
- d) "Sigorta ve reasürans şirketleri"
- e) "Emeklilik şirketleri ve emeklilik yatırım fonları"
- f) "Münhasıran sürekli olarak işlenmiş altın, gümüş alım-satımı ve imali ile işigal eden mükellefler"
- g) "213 Sayılı Kanun'un 215 inci maddesi uyarınca kendilerine, kayıtlarını Türk para birimi dışında başka bir para birimiyle tutmalarına izin verilen mükellefler"

Yeniden Değerlemeye Tabi Kıymetler ve Amortismanları

Faydalı ömrünü henüz tamamlamamış olan iktisadi kıymetlere amortisman ayrılırken yeniden değerlemenin uygulanmak istendiği hesap dönemi sonu itibariyle kanuni defter kayıtlarındaki değerleri dikkate alınmaktadır. Faydalı ömrünü dolduran iktisadi kıymetler için de yeniden değerleme yapmaya devam edilebilmektedir.

VUK mükerrer 298/Ç' ye göre yeniden değerleme yapılacak iktisadi kıymetlerin amortismanının herhangi bir yılda kısmen ayrılmış ya da hiç ayrılmamış olması halinde, yeniden değerleme için geçerli olacak değer, bu amortismanlar tam olarak ayrılmış gibi kabul edilerek belirlenecektir.

Değerlemeye tabi tutulacak iktisadi kıymetler ve amortismanları ile ilgili kanununda geçerli hükümlerden bazıları aşağıdaki gibidir (VUK, mükerrer 298/Ç):

* “İktisadi kıymetlerin maliyet bedellerine eklenmiş bulunan (iktisadi kıymetlerin aktifleştirildiği hesap dönemine ilişkin olanlar hariç) kur farkları ve kredi faizleri (bunlara isabet eden amortismanlar dâhil) yeniden değerlendirme kapsamına girmez”.

* “İktisadi kıymetlerin tespit edilen değerleri ve bunlara ilişkin amortismanların, yeniden değerlemenin yapılacağı yıla ait olan yeniden değerlendirme oranı ile çarpılması suretiyle yeniden değerlendirme sonrası değerleri bulunur. Yapılacak değerlemede yeniden değerlendirme oranı olarak belirtilen oran dikkate alınır”.

* “Yeniden değerlendirme neticesinde iktisadi kıymetlerin değerinde meydana gelen değer artışı, yeniden değerlemeye tabi tutulan iktisadi kıymetlerin her birine isabet eden değer artışı ayrıntılı olarak görünecek şekilde, bilançonun pasifinde özel bir fon hesabında gösterilir. Değer artışı, iktisadi kıymetlerin yeniden değerlendirme sonrası ve yeniden değerlendirme öncesi net bilanço aktif değerleri arasındaki farktır”.

* “İktisadi kıymetlerini bu fıkra kapsamında yeniden değerlemeye tabi tutan mükellefler bu kıymetlerini, yeniden değerlendirme sonrasında bulunan değerleri üzerinden amortisman tabi tutmaya devam ederler. Yeniden değerlemeye tabi tutulanların her birine isabet eden değer artışları ile bunların hesap şekilleri amortisman kayıtlarında ayrıntılı olarak gösterilir”.

* “Her yılın yeniden değerlendirme oranı ancak o yıla ait değerlemede nazara alınabilir. Yeniden değerlemenin herhangi bir yıl yapılmamasından veya değerlendirme oranının düşük uygulanmasından dolayı daha sonraki yıllarda geçmiş dönemlere ilişkin yeniden değerlendirme yapılamaz”.

* “Hesap dönemi içinde aktife giren iktisadi kıymetler için aktife girdiği hesap döneminde, yeniden değerlendirme yapılmaz”.

Enflasyon Düzeltmesi ve Yeniden Değerleme Karşılaştırması

Genel anlamı ile enflasyon düzeltmesi, “paranın satın alma gücündeki değişimler nedeniyle gerçek durumu ifade edemeyen mali tabloların, gerçek durumu ifade eder hale gelmelerini sağlamak üzere düzeltme işlemine tabi tutulmasıdır” (VUK, 328 Seri No.lu Genel Tebliği). Vergi Usul Kanunu’nun “5024 Sayılı Kanun’la değişik mükerrer 298. maddesinin (A) fıkrasında” enflasyon düzeltmesi, “mali tablonun ait olduğu tarihteki satın alma gücü cinsinden hesaplanması” olarak ifade edilmiştir.

Enflasyon düzeltmesi, mali tabloların içerdiği kıymetlerin TL cinsinden değerlerinin mali tablonun ait olduğu tarihteki güncel değerine yükseltilmesidir. Düzeltme işlemi, parasal olmayan kıymetlerin enflasyon düzeltmesi yapılırken esas alınacak tutarlarının düzeltme katsayılarıyla çarpılması yoluyla yapılmaktadır (VUK, 328 Seri No.lu Genel Tebliği). Enflasyon düzeltmesinin temel amacı, finansal tabloların paranın satın alma

gücüne göre güncellenmesidir. Bunu gerçekleştirmek için izlenmesi gereken adımlar uygulama tebliğinde açıklanmıştır:

- * Mali tablolardaki kıymetler; parasal ve parasal olmayan kıymetler şeklinde ayrıştırılacaktır.
- * Belirlenen parasal olmayan kıymetlerin enflasyon düzeltmesinde dikkate alınacak tutarları hesaplanacaktır.
- * Bulunan tutarlar kendi düzeltme katsayılarıyla çarpılacaktır.
- * Parasal olmayan kıymetler düzeltilmiş değerleriyle, parasal kıymetler ise düzeltmeye tabi olmaksızın mali tabloda gösterilecektir.

17.12.2003 tarihinde 5024 Sayılı “Vergi Usul Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu mükerrer 298. maddesini “Enflasyon Düzeltmesi ve Yeniden Değerleme Oranı” olarak değerirmiştir. 298. madde ile uygulama sürekli hale getirilmiştir. 5024 Sayılı Kanun’un amacı; mali tabloları enflasyonun yarattığı etkilerden arındırmak ve böylece vergiler üzerindeki olumsuzlukları gidermektir. Enflasyon düzeltmesi ile ilgili olarak söz konusu kanunla ikili bir yaklaşım getirilmiştir. Süreklilik arz eden ve düzeltme ile ilgili temel hususların belirlendiği kısım VUK mükerrer 298. maddede; “31.12.2003 tarihli mali tabloların düzeltilmesine ilişkin hükümler” VUK geçici 25. maddede yer alacak şekilde düzenlenmiştir (VUK, 328 Seri No.lu Genel Tebliği). Bu değeriklikle beraber VUK mükerrer 298/A maddesi çerçevesinde 2003 ve 2004 yılı enflasyon düzeltmesi için şartların sağlandığı ve uygulamanın yapıldığı yıllar olmuştur.

Enflasyon düzeltmesinden yararlanabilmenin şartı ilgili kanunda (parasal olmayan kıymetler için) “*Kazançlarını bilanço esasına göre tespit eden gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri fiyat endeksindeki artışın, içinde bulunulan dönem dahil son üç hesap döneminde %100’den ve içinde bulunulan hesap döneminde %10’dan fazla olması halinde malî tablolarını enflasyon düzeltmesine tâbi tutarlar. Enflasyon düzeltmesi uygulaması, her iki şartın birlikte gerçekteşmemesi halinde sona erer*” hükmüyle ifade edilmektedir (VUK, mükerrer 298/A-1). şartları taşıyan mükelleflerin geçici vergi dönemlerinin sonu itibari ile finansal tablolarını düzenleyerek, enflasyon düzeltmesi yapmaları zorunlu tutulmuştur.

En son 2004 yılında şartlar gerçekteştiği için uygulanması söz konusu olan enflasyon düzeltmesi, 18 yıldır uygulanmamaktadır. Bunun nedeni ÜFE’deki artışın son üç yılda %100’ü ve son on iki aylık dönemde %10’u aşmaması durumudur. 31.12.2021 tarihi itibariyle enflasyon düzeltmesi için gereken şartlar yıllar sonra gerçekteşmiştir. TÜİK’ in verilere göre 12/2018-12/2021 tarihleri arasındaki son üç hesap döneminin Yİ-ÜFE değerimi %141,70; 2021 yılı Yİ-ÜFE yıllık değerim oranı %79,89 olarak açıklanmıştır. Ancak 29.01.2022 tarihinde 7352 Sayılı “Vergi Usul Kanunu ile Kurumlar

Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” Resmî Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun 1. maddesine göre, “2021 ve 2022 hesap dönemleri ile 2023 hesap dönemi geçici vergi dönemlerinde mükerrer 298. madde kapsamındaki enflasyon düzeltmesine ilişkin şartların oluşup oluşmadığına bakılmaksızın mali tablolar enflasyon düzeltmesine tabi tutulamaz” hükmü getirilmiştir. Devam eden 3. fıkrada ise “31/12/2023 tarihli mali tablolar, enflasyon düzeltmesi şartlarının oluşup oluşmadığına bakılmaksızın enflasyon düzeltmesine tabi tutulur” demek suretiyle süre sınırları çizilmiştir. İlgili kanunda VUK mükerrer 298. maddenin 9. fıkrası hükmü de aynen korunmuştur. Diğer bir ifade ile işlenmiş altın, gümüş imalatı ve ticareti yapan, bilanço esasına tabi kuyumcuların geçici hesap dönemleri ve dönem sonu itibarıyla koşulsuz olarak enflasyon düzeltmesi yapması zorunluluğu devam etmektedir. Yasadan da anlaşıldığı üzere, enflasyon düzeltmesi uygulaması bir süre yapılamayacaktır.

VUK mükerrer 298/Ç-11. maddesine göre enflasyon düzeltmesi yapabilmeyen şartları olduğu dönemlerde yeniden değerlendirme uygulaması değil enflasyon düzeltmesi uygulaması yapılacağı açıklanmıştır. Enflasyon düzeltmesine dair koşulların gerçekleşmediği ilk hesap döneminden başlayarak yeniden değerlendirme uygulamasına devam edilebileceği ve yeniden değerlemeye esas olan değer olarak enflasyon düzeltilmesi yapılan son bilanço değerlerinin dikkate alınacağı belirtilmiştir. Benzer şekilde yeniden değerlendirme uygulanmış bir hesap dönemini takiben enflasyon düzeltmesinin koşulları yeniden oluşursa, o halde de yeniden değerlendirme yapılmış iktisadi kıymetler ve amortismanlarının son değerleri üzerinden enflasyon düzeltmesi yapılacağı kabul edilmiştir.

Vergi kanunları incelendiğinde, geçici 31. madde, geçici 32. madde ve mükerrer 298/Ç hükümlerinin yeniden değerlendirme konusunun yasal çerçevesini oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle, yeniden değerlendirme konusunun daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak ve genel bir karşılaştırma yapabilmek için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo1: Yeniden Değerlemenin VUK Hükümleri Kapsamında Karşılaştırılması

Yeniden Değerleme	VUK Geçici 31.	VUK Geçici 32. madde	VUK Mükerrer 298/Ç
Uygulama	Tek seferlik	Tek seferlik	Sürekli hale getirilmiştir.
Süre	31.12.2021 tarihine kadar yapılabilecektir.	Mükerrer 298/Ç kapsamında 01.01.2022 itibarıyla sürekli yeniden değerlendirme yapılmadan önce	Enflasyon düzeltmesi yapma şartlarının gerçekleşmediği hesap dönemlerinin sonu itibarıyla

		bir kez yapılabilecektir.	2022 yılından itibaren yapılabilecektir.
Vergi	Yeniden değerlendirme sonrası hesaplanan değer artış tutarı üzerinden %2 oranında vergi alınmaktadır. (3 taksitte ödenebilmektedir)	Yeniden değerlendirme sonrası hesaplanan değer artış tutarı üzerinden %2 oranında vergi alınmaktadır. (3 taksitte ödenebilmektedir)	Vergi alınmamaktadır.
Zorunluluk değerlendirmesi	Zorunlu değil	Zorunlu değil	Zorunlu değil
Yeniden değerlendirme kapsamındaki iktisadi kıymetlerin kapsamı	Kapsam dahilindeki iktisadi kıymetlerin tamamı veya bir kısmı için yeniden değerlendirme yapılabilmektedir. Sürekli yeniden değerlendirme yapabilmek için önceki yıllarda geçici 31. ve 32. maddelere göre değerlendirme yapılmış olması şartı yoktur.		
Yeniden değerlemeye tabi iktisadi kıymetler	09.06.2021 tarihi itibarıyla defter kayıtlarında yer alan taşınmazlar ve amortismanları yeniden değerlemenin kapsamındadır. (Boş arsa ve araziler de yeniden değerlemeye tabidir)	Mükerrer 298/Ç kapsamında ilk kez yeniden değerlendirme yapabilecek olan mükellefler için bir önceki hesap döneminin sonu itibarıyla bilançolarında kayıtlı taşınmazlar ve amortismanları yeniden değerlemeye tabidir.	Yeniden değerlemenin yapılacağı hesap dönemi sonu itibarıyla bilançoya dahil amortismanına tabi iktisadi kıymetler yeniden değerlemenin kapsamındadır. (Amortismanına tabi olmayan boş arsa ve araziler kapsam dışındadır)
Maliyet bedeline eklenmiş kur farkları ve kredi faizleri	Yeniden değerlendirme kapsamına dahildir.	Yeniden değerlendirme kapsamına dahildir.	*İktisadi kıymetlerin aktifleştirildiği döneme ilişkin olanlar yeniden değerlendirilenin kapsamındadır. *İktisadi kıymetin maliyet

			bedeline eklenmiş bulunanlar yeniden değerlendirilmenin kapsamı dışındadır.
--	--	--	---

Yeniden Değerleme ile Oluşan Değer Artış Fonu

Yeniden değerlendirme sonrası değer artışı, öz kaynaklar grubunda yer alan yeniden değerlendirme değer artışı hesabında toplanmalıdır (Bozkurt, 2013, s.50). Yeniden değerlendirme yapıldıktan sonra meydana gelen değer artışları, iktisadi kıymetlerin her birinin değer artışı ayrıntılı olarak görünecek şekilde bilançonun pasif kısmında yer alan özel bir fon hesabında (522 MDV Yeniden Değerleme Artışları) gösterilmektedir. Değer artışlarının sermayeye ilavesi halinde bu hesap borç çalıştırılarak kapatılır (Atabey, Parlakkaya ve Alagöz, 2019, s.561).

VUK, geçici 31. maddeye göre “*Değer artışı, iktisadi kıymetlerin yeniden değerlendirme sonrası ve yeniden değerlendirme öncesi net bilanço aktif değerleri arasındaki farktır*” şeklinde açıklanmıştır. Net bilanço aktif değeri iktisadi kıymetlerin bilançonun aktifinde yer alan kayıtlı değerlerinden söz konusu varlığa ait birikmiş amortismanlarının düşürülmesi suretiyle hesaplanmaktadır.

Değer artış tutarı sermayeye ilave edilmek dışında herhangi bir şekilde farklı bir hesaba aktarılırsa ya da işletmeden çekilirse, ilgili kısım işlemin gerçekleştiği dönemin kazancıyla ilişkilendirilmeksizin Gelir ve Kurumlar Vergisi’ne tabi tutulmaktadır (VUK, mükerrer 298/Ç-6).

Sürekli hale gelen yeniden değerlendirme uygulaması, yeniden değerlemeye tabi iktisadi kıymetin devir, satış, bölünme, tasfiye gibi sebeplerle elden çıkarılması durumunda pasifte özel bir fon hesabındaki değer artışlarının tıpkı amortismanlar gibi muameleye tabi tutularak kazançta ilave edileceğini hüküm altına almaktadır (VUK, mükerrer 298/Ç-7). Bu konuda karşılaştırma yapıldığında VUK’ un geçici 31. ve 32. maddelerinin, yeniden değerlemeye tabi iktisadi kıymetin satış veya elden çıkarılması durumunda değer artış tutarlarının satış kazancına dahil edilmeyerek fon hesabında tutulmaya devam etmesini öngördüğünü belirtmek gerekmektedir. Değer artışları ortaklara, ortaklık payları oranında dağıtılabilmektedir. Bu işlem vergiye tabidir.

Yeniden Değerleme Oranının Tespiti

Yeniden değerleme oranı; TÜİK tarafından açıklanan yurt içi üretici fiyat endeksine (Yİ-ÜFE) göre hesaplanmaktadır. Dolayısıyla aylar bazında gerçekleşen fiyat hareketleri yeniden değerleme oranını belirlemektedir. Yİ-ÜFE, kasım ayında ilan edildiği için, yeniden değerleme oranı tespit edilerek yıl sonunda resmî gazetede yayınlanmaktadır (Karakoç, 2020, s. 251).

a) VUK Geçici Madde 31 (7326 Sayılı Kanun'la Eklenen Hükümler)

213 Sayılı VUK' un mükerrer 298. maddesi kapsamında hesap dönemi olarak bir takvim yılını benimseyen mükellefler açısından en son 2004 takvim yılı itibarıyla enflasyon düzeltilmesi zorunlu olarak gerçekleştirilmiştir.

-2005 yılından önce iktisap edilen yeniden değerlemeye tabi kıymetlerin yeniden değerlemesinde (Enflasyon düzeltilmesi yapılmış son bilanço tarihinden sonra); 2021 yılı mayıs ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerinin (666,79), söz konusu bilançonun ait olduğu tarihi takip eden aya (2005 yılı ocak ayına) ilişkin Yİ-ÜFE değerine (114,83) bölünmesi ile bulunan oran $(666,79/114,83=5,80675)$ yeniden değerlemede esas alınacak oranlardır.

-2005 yılından sonra iktisap edilen yeniden değerlemeye tabi kıymetlerin yeniden değerlemesinde; 2021 yılı mayıs ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerinin (666,79), iktisadi kıymetin iktisap edildiği ayı izleyen aya ilişkin Yİ-ÜFE değerine bölünmesi ile bulunan oran yeniden değerlemede esas alınacak oranlardır.

-7144 Sayılı Kanun ile 2018 Mayıs ayına kadar yeniden değerleme tabi tutulan değerlemeye tabi kıymetlerin yeniden değerlemesinde; 2021 yılı mayıs ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerinin (666,79), 2018 yılı mayıs ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerine (354,85) bölünmesi ile bulunan oran $(666,79/354,85=1,87907)$ yeniden değerlemede esas alınacak oranlardır.

Yeniden değerleme yapılan iktisadi kıymetlerin birikmiş amortismanlarına da bu iktisadi kıymetler için uygulanan katsayı ile yeniden değerleme yapılacaktır. Yİ-ÜFE endeks değerleri baz alınarak bulunan ve yeniden değerlemeye esas olan katsayının hesabı yapılırken, kesirli kısım beş hane şeklinde dikkate alınmaktadır.

b) VUK Geçici Madde 32 (7338 Sayılı Kanun'la Eklenen Hükümler)

VUK, mükerrer 298/ kapsamında yeniden değerleme yapılacak kıymetlerin, bu değerlemeden önce;

-2005 yılından önce iktisap edilen yeniden değerlemeye tabi kıymetlerin yeniden değerlemesinde; en son bilançoda yer alan varlıklar ile bunların amortismanları için, 2021 Aralık ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerinin (1022,25), 2005 Ocak ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerine (114,83) bölünmesi ile bulunan oran, yeniden değerlemede esas alınacak orandır.

-2005 yılından sonra iktisap edilen yeniden değerlemeye tabi kıymetlerin yeniden değerlemesinde; en son bilanço tarihinden sonra iktisap edilen varlıklar (2005 ve sonrası) ile bunların amortismanları için, 2021 yılı aralık ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerinin (1022,25), bunların iktisap edildiği ayı izleyen aya ilişkin Yİ-ÜFE değerine bölünmesi ile bulunan oran, yeniden değerlemede esas alınacak orandır.

-7144 Sayılı Kanun’la gelen yeniden değerlemeye tabi tutulan taşınmazlar ve amortismanlarının değerlemesinde; 2021 aralık ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerinin (1022,25), 2018 yılı mayıs ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerine (354,85) bölünmesi ile bulunan oran yeniden değerlemede esas alınacak orandır.

-7326 Sayılı Kanun’la gelen yeniden değerlemeye tabi tutulan taşınmazlar ve amortismanlarının değerlemesinde; 2021 aralık ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerinin, 2021 yılı haziran ayına ilişkin Yİ-ÜFE değerine bölünmesi ile bulunan oran yeniden değerlemede esas alınacak orandır.

c) VUK Mükerrer Madde 298/Ç (7338 Sayılı Kanun’la Eklenen Hükümler)

Yeniden değerlemede, TÜİK tarafından açıklanan Yİ-ÜFE oranına göre yeniden değerlendirme oranı kullanılacaktır. Özel hesap dönemine tabi olanlar için, özel hesap döneminin başladığı takvim yılına ait oran geçerli olacaktır.

Yeniden Değerlemenin Bir Güneş Enerji Santrali İşletmesinde Uygulanması ve Muhasebe Kayıtları

Bu bölümde, gerçek bir Güneş Enerji Santrali (GES) işletmesinin mali verilerinden yararlanılarak yeniden değerlendirilmesinin uygulanmasına yer verilmiştir. Bu tür işletmelerin kurulum maliyetleri ve gelirleri dövize endeksli olduğu için fiyat değişimlerinden fazlasıyla etkilenmektedirler. Hal böyle olmakla, yeniden değerlendirilmesinin bu işletmelerde uygulanması daha da önem taşımaktadır.

Uygulama kapsamında yer alan ve tam mükellefiyet esasına göre vergilendirilen X şirketi 31.12.2017 tarihi itibarıyla kurulumu tamamlanan Güneş Enerji Santrali’ni “253 TESİS, MAKİNE VE CİHAZLAR” hesabında 3.472.725,20 TL maliyet bedeli ile aktifleştirmiştir. Faydalı ömrü VUK’ a göre 10 yıl olan Güneş Enerji Santrali’nin birikmiş amortisman tutarı 09.06.2021 tarihi itibarıyla 1.475.908,21 TL’dir. Mükerrer 298/Ç-1 maddesine göre amortismanına tabi iktisadi kıymetin (ATİK) maliyet bedellerine eklenen (iktisadi kıymetlerin aktifleştirildiği hesap dönemine ilişkin olanlar hariç) kur farkları ile kredi faizleri (bunlara isabet eden amortismanlar dahil) yeniden değerlendirilme kapsamına dahil değildir. GES’ in yeniden değerlemeye esas tutarının tespitinde bu durum göz önünde bulundurulmuştur.

a) Geçici Madde 31 (7326 Sayılı Kanun’la Eklenen Hukmler) Kapsamında Yeniden Değerleme;

GES 2021 yılı ağustos ayında 7326 Sayılı Kanun’la gelen geçici 31. maddeye göre 31/12/2017’de aktifleştirilen yeniden değerlemeye tabi kıymet bir sonraki ay olan ocak/2018 ile kanunun açıklandığı haziran/2021’den bir önceki ay olan mayıs/2021 Yİ-ÜFE değerlerine göre yeniden değerlemeye tabi tutulmuştur.

Tablo 2: Yeniden Değerleme Hesaplaması

Geçici Madde 31 Kapsamında Yeniden Değerleme	Yeniden Değerleme Oranı	Yeniden Değerlemeye Esas Tutar	Yeniden Değerlenmiş Tutar	Yeniden Değerleme Artışı Tutarı
Güneş Enerji Santrali	(666,79/319,60)	3.472.725,20	7.245.239,16	3.772.513,96
Birikmiş Amortisman	(666,79/319,60)	1.475.908,21	3.079.226,64	1.603.318,43
Net Aktif Değer		1.996.816,99	4.166.012,52	2.169.195,53

Geçici madde 31’e göre yeniden değerleme yapıldığında değer artışı;

- Yeniden değerleme sonrası net bilanço aktif değerinden (7.245.239,16 – 3.079.226,64 = 4.166.012,52), yeniden değerleme öncesi net bilanço aktif değerinin (3.472.725,20 – 1.475.908,21 = 1.996.816,99) indirilmesi suretiyle hesaplanan, güneş enerji santralinin net aktif değerindeki artış; 4.166.012,52 – 1.996.816,99 = 2.169.195,53 TL olarak gerçekleşmiştir.

- Yeniden değerleme sonrasında hesaplanan 2.169.195,53 TL değer artışı üzerinden %2 oranında hesaplanan vergi 43.383,91 TL’dir. denmesi gereken vergi talep halinde 3 taksitte ödenebilecek iken uygulama kapsamında yer alan X şirketi tek seferde ödemeyi tercih etmiştir.

Güneş Enerji Santraline ilişkin yeniden değerleme işlemlerine ait muhasebe kayıtları ise aşağıdaki şekilde olacaktır.

31.08.2021	BORÇ	ALACAK
253 TESİS MAKİNA CİHAZLAR 253.01 GES tesisi 3.772.513,96	3.772.513,96	
257 BİRİKMİş AMORTİSMANLAR 257.01 GES Amortismanı 1.603.318,43		1.603.318,43
522 MAD. DUR. VAR. YEN. DEĞERLEME ARTIşI 522.01 GES Yen. Değ. Artışı 2.169.195,53		2.169.195,53
GES Yeniden Değerleme (VUK Geçici 31’e göre)		

31.08.2021	BORÇ	ALACAK
770 GENEL YÖNETİM GİDERİ 770.00 Genel Yönetim Gideri KKEG 43.383,91	43.383,91	
360 ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR 360.05 VUK Geçici 31 %2 YDA 43.383,91		43.383,91
Vergi Tahakuku		
31.08.2021	BORÇ	ALACAK
360 ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR 360.05 VUK Geçici 31 %2 YDA 43.383,19	43.383,91	
102 BANKALAR 102.01 "A" Bankası 43.383,91		43.383,91
Verginin ödenmesi		

Yeniden değerlemeye tabi tutulan GES için X şirketinin "257 Birikmiş Amortismanlar" hesabına 2021 yılında yaptığı kayıtlar aşağıdaki gibidir (Geçici madde 31'e göre 31.05.2021 tarihindeki amortisman tutarı dikkate alınarak yeniden değerlendirilmiştir):

Tablo 3: Amortisman Hesaplaması

2021 Açılış Fişi Amortisman Bakiyesi (01.01.2021)	1.389.090,08
2021 1. Dönem Amortisman (3.472.725,20/10/4) (31.03.2021)	86.818,13
2021 2. Dönem Amortisman (3.472.725,20/10/4) (30.06.2021)	86.818,13
2021 Ağustos Ayında Yapılan Yeniden Değerleme Artışı (31.08.2021)	1.603.318,43
2021 2.Dönem (181.130,98-86.818,13) Yeni Net Değere Göre Ek Amortisman (31.08.2021)	94.312,85
2021 3. Dönem Amortisman (7.245.239,16/10/4) (30.09.2021)	181.130,98
2021 4. Dönem Amortisman (7.245.239,16/10/4) (31.12.2021)	181.130,98
2021 Sonu Birikmiş Amortisman Bakiyesi (257 No.lu Hesap)	3.622.619,58

b) VUK Geçici Madde 32 (7338 Sayılı Kanun'la Eklenen Hükümler) Kapsamında Yeniden Değerleme;

VUK 298/Ç kapsamında yeniden değerlendirilecek kıymetlerin, bu değerlemeden önce ihtiyari olarak VUK geçici 32'ye göre yapabilecekleri yeniden değerlendirilmede; yukarıdaki güneş enerji santrali için, 2021/05 dönemine kadar yeniden değerlendirilme daha önceden yapılmıştır. Bu kez 2021/06 – 2021/12 arası için yeniden değerlendirilme işlemi yapılacaktır. Yeniden değerlemeye esas oran 2021/12 Yİ-ÜFE oranının (1022,25), 2021/06 Yİ-ÜFE oranına (693,54) bölünmesi ile ortaya çıkan (1022,25/693,54) 1,47395 oranıdır.

Yukarıda tam mükellefiyet esasına göre vergilendirilen X şirketi 31.12.2017 tarihi itibarıyla kuruluşu tamamlanan ve aktifine kaydettiği Güneş Enerji Santrali'ni "geçici madde 31 (7326 Sayılı Kanun'la Eklenen Hükümler)" kapsamında yeniden değerlemeye tabi tutmuştur.

Geçici madde 31'e göre yeniden değerlemeye tabi tutulan GES' in değeri 7.245.239,16 TL'ye, amortisman tutarı ise 3.079.226,64 TL'ye yükselmişti. 7338 Sayılı Kanun'la eklenen 32. maddeye göre amortismanın herhangi bir yılda ayrılmamış olması halinde, yeniden değerlemeye tabi tutar belirlenirken bu amortismanlar tam ayrılmış gibi varsayılarak belirlenmektedir. 31.12.2017'de aktifleştirilen ve yeniden değerlemeye tabi tutulan GES' e 31.12.2021 itibariyle normal amortisman uygulandığında amortisman tutarı $7.245.239,16 \times \%10 \times 5 \text{ yıl} = 3.622.619,58$ TL olarak gerçekleşmektedir.

Tablo 4: Yeniden Değerleme Hesaplaması (VUK, Geçici Madde 32)

Geçici Madde 32 Kapsamında Yeniden Değerleme	Yeniden Değerleme Oranı	Yeniden Değerlemeye Esas Tutar	Yeniden Değerlenmiş Tutar	Yeniden Değerleme Artışı Tutarı
Güneş Enerji Santrali	(1022,25/693,54)	7.245.239,16	10.679.190,43	3.433.951,27
Birikmiş Amortisman	(1022,25/693,54)	3.622.619,58	5.339.595,22	1.716.975,64
Net Aktif Değeri		3.622.619,58	5.339.595,22	1.716.975,64

Geçici madde 32'ye göre yeniden değerlendirme yapıldığında değer artışı;

- Yeniden değerlendirme sonrası net bilanço aktif değerinden (10.679.190,43 – 5.339.595,22 = 5.339.595,22), yeniden değerlendirme öncesi net bilanço aktif değerinin (7.245.239,16 – 3.622.619,58 = 3.622.619,58) indirilmesi suretiyle hesaplanan, güneş enerji santralinin net aktif değerindeki artış, $5.339.595,22 - 3.622.619,58 = 1.716.975,64$ TL olarak gerçekleşmiştir.

- Yeniden değerlendirme sonrasında hesaplanan 1.716.975,64 TL değer artışı üzerinden %2 oranında hesaplanan vergi 34.339,51 TL'dir. Ödenmesi gereken vergi şirket tarafından tek seferde ödenmiştir.

Güneş Enerji Santraline ilişkin VUK geçici 32. maddeye göre yeniden değerlendirme işlemlerine ait muhasebe kayıtları ise aşağıdaki şekilde olacaktır:

31.12.2021	BORÇ	ALACAK
253 TESİS MAKİNA CİHAZLAR 253.01 GES tesisi 3.433.951,27	3.433.951,27	
257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR 257.01 GES Amortismanı 1.716.975,64		1.716.975,64
522 MAD. DUR. VAR. YEN. DEĞERLEME ARTIŞI 522.01 GES Yen. Değ. Artışı 1.716.975,64		1.716.975,64
GES Yeniden Değerleme (VUK Geçici 32'e göre)		

31.12.2021	BORÇ	ALACAK
770 GENEL YÖNETİM GİDERİ 770.00 Genel Yönetim Gideri KKEG 34.339,51	34.339,51	
360 ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR 360.05 VUK Geçici 31 %2 YDA 34.339,51		34.339,51
Vergi Tahakuku		

31.12.2021	BORÇ	ALACAK
360 ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR 360.05 VUK Geçici 31 %2 YDA 34.339,51	34.339,51	
102 BANKALAR 102.01 "A" Bankası 34.339,51		34.339,51
Verginin ödenmesi		

c) VUK Mükerrer Madde 298/Ç (7338 Sayılı Kanun'la Eklenen Hükümler) Kapsamında Yeniden Değerlemesi

VUK mükerrer madde 298/Ç ile amortismanına tabi iktisadi kıymetlerin yeniden değerlendirilmesi 01.01.2022 tarihi itibarıyla sürekli hale gelmiştir. Enflasyon düzeltilmesine ilişkin şartların oluşmadığı dönemlerde, istenilirse yeniden değerlendirilebilir. Enflasyon düzeltilmesi zaruri iken yeniden değerlendirilme ihtiyaridir. Yeniden değerlemeye tabi kıymetlerin ve bunlara ait amortismanların, aktife girdiği hesap döneminden sonraki hesap dönemlerinde değerlendirilebilir. Yeniden değerlemenin yapılacağı yıla ait olan Yİ-ÜFE oranı ile yeniden değerlendirilme tabi kıymetlerin kayıtlı değerlerinin çarpılması suretiyle yeniden değerlendirilme hesaplaması yapılmaktadır.

İsteğe bağlı olarak geçici vergi dönemlerinde de yeniden değerlendirilme yapılabilmektedir. Bu durumda, bir önceki yılın kasım ayından başlamak üzere; 3, 6 ve 9 aylarda bir önceki 3, 6 ve 9 aylık dönemlere göre TÜİK'in Yİ-ÜFE endeksinde meydana gelen ortalama fiyat artış oranı esas alınmak suretiyle oran belirlenmektedir. Yapılan hesaplama sonucu net aktif değerindeki artış geçici madde 31 ve geçici madde 32'de olduğu gibi vergilendirilmeye tabi tutulmamaktadır.

Yeniden değerlendirilme tabi kıymetin satılması durumunda geçici madde 31 ve geçici madde 32'den farklı olarak bunlara isabet eden "522 MADDİ DURAN VARLIK YENİDEN DEĞERLEME ARTIŞLARI" hesabında takip edilen değer artışları aynen amortismanlar gibi satış kazancının tespitinde dikkate alınmaktadır.

Tam mükellefiyet esasına göre vergilendirilen X şirketi 31.12.2017 tarihi itibarıyla kuruluşu tamamlanan ve aktifine kaydettiği Güneş Enerji Santrali'ni a ve b maddelerinde gösterildiği üzere geçici madde 31 (7326 Sayılı Kanun'la Eklenen Hükümler) ve VUK Geçici 32 (7338 Sayılı Kanun'la Eklenen Hükümler) kapsamında yeniden değerlendirilme tabi tutmuştu. Bu kez VUK mükerrer madde 298/Ç'ye göre yeniden değerlendirilme yapılacaktır. 2022

yılında uygulanacak yeniden değerleme oranının %40 olduğu kabul edilerek yeniden değerleme hesabı yapılmıştır. Yeniden değerleme hesabı yapılırken yeniden değerlemeye esas alınacak amortisman tutarının tam olarak ayrılmış kabul edilip hesaplanacağı unutulmamalıdır. Guneş enerji santralının 2021 yılı sonu itibariyle yeniden değerlemeye esas tutarı ve amortismanı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5: Yeniden Değerleme Hesaplaması (VUK, Mükerrer 298/Ç)

VUK Mükerrer Madde 298/Ç Kapsamında Yeniden Değerleme	Yeniden Değerleme Oranı (Varsayım)	Yeniden Değerlemeye Esas Tutar	Yeniden Değerlenmiş Tutar	Yeniden Değerleme Artışı Tutarı
Güneş Enerji Santrali	1,4	10.679.190,43	14.950.866,60	4.271.676,17
Birikmiş Amortisman	1,4	5.339.595,22	7.475.433,30	2.135.838,09
Net Aktif Değeri		5.339.595,22	7.475.433,30	2.135.838,09

Yeniden değerleme sonrasında hesaplanan 2.135.838,09 TL değer artışı üzerinden herhangi bir vergi hesaplanmayacaktır. Ancak değerlenen varlığın elden çıkartılması halinde fon, amortisman gibi dikkate alınacaktır. Mükerrer madde 298/Ç-7 “Yeniden değerlemeye tabi tutulan iktisadi kıymetlerin elden çıkarılması (satış, devir, işletmeden çekiş, tasfiye gibi) halinde, bunlara isabet eden pasifte özel bir fon hesabında gösterilen değer artışları aynen amortismanlar gibi muameleye tabi tutulur” şeklinde hüküm ifade etmektedir. Buradan hareketle Güneş Enerji Santralının 10.000.000 TL + KDV’ye satılması durumunda elde edilecek kar ve bu işlemlere ilişkin muhasebe kayıtları şu şekilde gerçekteşecektir:

31.12.2021	BORÇ	ALACAK
253 TESİS MAKİNA CİHAZLAR 253.01 GES tesisi 4.271.676,17	4.271.676,17	
257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR 257.01 GES Amortismanı 2.135.838,09		2.135.838,09
522 MAD. DUR. VAR. YEN. DEğERLEME ARTIŞI 522.02 VUK 298/Ç Yen. Değ. Ar 2.135.838,09		2.135.838,09
GES Yeniden Değerleme (VUK 298/Ç maddesine göre)		

31.12.2021	BORÇ	ALACAK
120 ALICILAR	11.800.000,00	
120.01 (X) Alıcısı 11.800.000		
257 BİRİKMiŞ AMORTİSMANLAR	7.475.433,30	
257.01 GES Amortismanı 7.475.433,30		
522 MAD. DUR. VAR. YEN. DEĞERLEME ARTIŞI	2.135.838,09	
522.02 VUK 298/Ç Yen. Değ. Ar 2.135.838,09		
253 TESİS MAKİNA CİHAZLAR		14.950.866,60
253.01 GES tesisi 14.950.866,60		
391 HESAPLANAN KDV		1.800.000,00
391.18 Hesaplanan KDV % 18 1.800.000		
679 DİĞER OLAĞAN DIŞI GELİR VE KARLAR		
679.01 Tesis Mak. Cih. Satış. Karı 4.660.404,79		4.660.404,79
VUK 298/Ç'ye göre değerlendirilmiş sabit kıymet satışı		

Güneş enerji santrali “geçici madde 31 (7326 Sayılı Kanun’la Eklenen Hükümler)” ve “geçici madde 32 (7338 Sayılı Kanun’la Eklenen Hükümler)” kapsamında %2 vergi ödeyerek yeniden değerlendirilmiştir. VUK 298/Ç kapsamında ise vergi ödmeden yeniden değerlendirilmesini gerçekleştirmiştir. Mükerrer madde 298/Ç-7’de “Yeniden değerlemeye tabi tutulan iktisadi kıymetlerin elden çıkarılması (satış, devir, işletmeden çekiş, tasfiye gibi) halinde, bunlara isabet eden pasifte özel bir fon hesabında gösterilen değer artışları aynen amortismanlar gibi muameleye tabi tutulur” denilmektedir. 298/Ç maddesine göre pasifte “522.02 VUK 298/Ç Yen Değ. Ar.” hesabında gösterilen değer artışı, iktisadi kıymetin satışında amortismanlar gibi muameleye tutulmuş ve bu satıştan elde edilen karın 2.135.838,09 TL daha fazla olması sonucunu doğurmuştur. Vergi mükellefi (X) şirketinin vergi matrahı hesaplanırken güneş enerji santralinin VUK geçici 31 ve 32’ye göre yeniden değerlendirilen kısmı vergi matrahına dahil edilmezken VUK 298/Ç maddesine göre değerlendirilen 2.135.838,09 TL’lik kısmı Kurumlar Vergisi matrahına eklenecektir. Ancak yeniden değerlendirilme artış tutarının sermaye hesabına eklenmesi halinde yeniden değerlendirilmiş kıymetin satış kazancı hesabında bu tutar dikkate alınmamaktadır (VUK, 537 Sıra No.lu Genel Tebliği).

Sonuç

Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde işletmelerin mali tablolarının gerçek değerlerini yansıtmaktan uzaklaşması pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Bilançolarda yer alan amortismanlara tabi iktisadi kıymetler ve taşınmazların defter değerleri ile piyasada geçerli cari fiyatlara göre oluşan değerleri arasında zamanla farklar oluşabilmektedir. Bu farklılıkların ortadan kaldırılması için vergi kanunlarında çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. Enflasyon düzeltmesi uygulamasının beraberinde getirdiği koşulların Türkiye’de 2004 yılından itibaren bir daha oluşmaması, yeniden değerlendirilmenin

yapılmasını ve işletmelerin yasal koşullara uygun olarak uygulamadan yararlanabilecekleri bir zemini yeniden hazırlamıştır.

Yeniden değerleme uygulaması 14.10.2021 tarihinde kabul edilen “7338 Sayılı Vergi Usul Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile kalıcı hale getirilmiştir. Böylece 01.01.2022 tarihinden itibaren işletmelerin amortismanına tabi iktisadi kıymetleri, sürekli ve vergisiz olarak yeniden değerlemeye tabi tutulabilecektir.

İşletmelerin yeniden değerleme yaptıkları amortismanına tabi iktisadi kıymetleri için bilançonun pasifinde özel bir değer artış fonu hesabı oluşturulmaktadır. Bu durum öz kaynakları artırarak işletmelere fayda sağlamaktadır. Yeniden değerleme yapıldığında, amortismanına tabi iktisadi kıymetler gerçek değerlerine yaklaştırıldığı için mali tabloların işletmenin durumunu doğru bir şekilde yansıtmayı mümkün olmaktadır. Bu durum mali tablo verilerinden hareketle yeni projeler üretecek şirket ortaklarını, yatırımcıları, kredi temini sağlayan finansal kuruluşları ve kararlarını etkilemektedir.

Çalışmanın uygulama bölümünde muhasebe verilerinden yararlanan GES işletmesi gibi kuruluşların maliyetleri genellikle dövize bağlıdır. Kurulum maliyetleri için sıklıkla döviz kredisi ile finansman sağlamaktadırlar. Bu tür işletmeler ilerleyen dönemlerde yeniden değerleme veya enflasyon düzeltmesi yapmadıklarında bilançolarında görülen değerler üzerinden bilgi kullanıcılarına kendilerini ifade etmekte zorlanmaktadırlar. Yatırımcıların ve kredi kuruluşlarının işletmeye ilişkin görüşleri olumsuz olursa geleceğe dair olumlu bir planlama yapılamayacaktır. Örneğin bir işletmenin kullanmış olduğu döviz kredisinin kur değerlemesine tabi tutularak 400 BANKA KREDİLERİ hesabının Türk Lirası karşılığının artırıldığı, 253 TESİS MAKİNA ve CİHAZLAR hesabının değerleme yapılmadığı için aynı kaldığını varsayalım. Bu durumdan işletmenin mali yapısı olumsuz etkilenecek, işletmenin borçları değerlenirken, varlıklarının aynı kalması söz konusu olacaktır. Benzer durumlarla karşı karşıya kalan işletmeler finansman temininde zorlanmaktadırlar.

İşletmeler, 2022 yılında VUK mükerrer 298/Ç’ ye göre yeniden değerleme yapmadan önce tek seferliğine VUK geçici 32. madde ’ye göre %2 vergi ödeyerek yeniden değerleme yapabileceklerdir. VUK 298/Ç, 2022 öncesi geçmiş dönemlere yönelik yeniden değerleme uygulamasına izin vermemektedir. Kalıcı hale gelen yeniden değerleme uygulamasından VUK mükerrer 298/Ç hükümlerine göre 2022 yılından itibaren yararlanmadan önce, geçmişteki dönemler için geçici 32. maddeye göre bir kez yeniden değerleme yapılabileceği anlaşılmaktadır. Böylece mevcut amortismanına tabi iktisadi kıymetler, gerçek değerlerine uygun hale getirilebilecektir.

Yeniden değerleme uygulaması, enflasyon düzeltmesi için gereken şartların oluşmadığı durumlarda isteğe bağlı olarak uygulanabilecektir. Ancak

enflasyon düzeltilmesi yapabilmeyen koşulları oluşursa enflasyon düzeltilmesi yapılması zorunludur. Enflasyon düzeltilmesi parasal olmayan tüm kıymetleri kapsamına dahil ettiği için (153 Ticari Mallar gibi) yeniden değerlemeye kıyasla etki alanı daha geniştir. 31.12.2021 itibariyle enflasyon düzeltilmesinin uygulanma koşulları yıllar sonra oluşmuştur. Ancak 29.01.2022 tarihli 7352 Sayılı “Vergi Usul Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile 2021 ve 2022 hesap dönemleri (geçici vergi dönemleri dahil) ve 2023 hesap dönemi geçici vergi dönemlerinde mali tabloların VUK mükerrer 298. maddedeki enflasyon düzeltilmesi hükümlerine tabi tutulamayacağı kararı getirilmiştir. Enflasyon düzeltilmesinin koşullarının olduğu dönemlerde uygulamanın kanun koyucu tarafından ertelenmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Belirtilen süreye kadar yeniden değerlendirme uygulaması, enflasyon düzeltilmesi uygulanmaksızın işletmelerin muhasebe işlemlerine konu olacaktır.

İşletmeler; VUK geçici 32. maddeye göre %2 vergi ödeyerek yeniden değerledikleri kıymeti satmak istediklerinde satış kazancı yeniden değerlendirilmiş tutarlar üzerinden hesaplanacaktır. VUK mükerrer 298 Ç’ ye göre vergi ödmeden yeniden değerlendirilen kıymetin satışında ise özel fon hesabında tutulan artış tutarı birikmiş amortismanlar gibi değerlendirilerek satış kazancı tespit edilecektir. Bu durum işletmelerin fiktif kar elde etmesine ve fazla vergi ödemelerine neden olacaktır. Ancak yeniden değerlendirme değer artış tutarının sermaye hesabına eklenmesi halinde yeniden değerlendirilmiş kıymetin satış kazancı hesabında bu tutar dikkate alınmamaktadır. Özel bir fon hesabında (522 MDV YENİDEN DEĞERLEME ARTIŞLARI) tutulan değer artış tutarının sermaye (500 SERMAYE) hesabına ilave edilmesi durumunda, vergilendirme söz konusu olmamaktadır. 14.05.2022 tarihinde çıkartılan 537 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği’nin 12. maddesine göre birikmiş amortisman gibi mütalaa edilmeyen değer artışları, sermayeden çekilirse, çekilen kısım dönem kazancı sayılarak vergiye tabi tutulmaktadır.

Kaynaklar

- Atabey, N.A., Parlakkaya, R. ve Alagöz, A. (2019). *Genel muhasebe*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Bilici, N. (2003). Enflasyonun mali tablolar üzerindeki etkilerini azaltmak için Türkiye’de uygulanan önlemler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1-2), 65-85.
- Bozkurt, İ. (2013). *Türkiye muhasebe standartları*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Doğan, Z. ve Köksal, A. (2019). Taşınmazlara ilişkin yeniden değerlendirme uygulamasının vergilendirmeye etkisi. *Vergi Sorunları Dergisi*, 364, 9-21.

- Doğrusöz, B. (2021). Yeniden değerlemede başarı şansı. Erişim adresi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/yeniden-degerlemede-basari-sansi/632510>
- Güzeloğlu, H. Taşınmaz ve amortismanına tabi iktisadi kıymetlerin yeniden değerlemesi. KPMG. Erişim adresi: <https://home.kpmg/tr/tr/home/hizmetlerimiz/tax/tasinmaz-ve-amortismanina-tabi-iktisadi-kiymetlerin-yeniden-degerlemesi.html>
- Karakoç, İ. (2020). Yeniden değerleme oranı uygulaması ve vergisel etkileri. *Mali Çözüm Dergisi*, 30 (159), 251.
- Koç Yalkın, Y. (2013). *Genel muhasebe*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Küçük, S. ve Küçük, M. (1997). Yeniden değerleme müessesesi ve amacı aşan uygulamalar. *Vergi Dünyası*, 15, 61-67.
- Sağlam, N. (2000). Maddi duran varlıklarda yeniden değerleme ve geçici vergi dönemlerinde uygulanması. *Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 105-127.
- Tekkahveci, S. (2020). *Türk vergi sisteminde yeniden değerleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğe Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğe.
- TÜİK. (2021). Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yurt-Ici-Uretici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2021-45849>
- Yağcı, S. (1996). *Yeniden değerleme ve amortismanların işletmelerin finansal yapılarına etkileri ve bir örnek uygulama* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- 205 Sayılı 04.01.1961 Tarihli ve 213 Sayılı Vergi Usul Kanununun Bazı Maddelerinin Değerştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Hükümler Eklenmesi Hakkındaki Kanun (1963, 19 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı 11343). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11343.pdf>
- 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu (1961, 10 Ocak). *Resmî Gazete* (Sayı 10705). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.213.pdf>
- 328 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği (2004, 28 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı 25387). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=9&MevzuatNo=9011&MevzuatTertip=5>
- 3332 Sayılı Sermaye Piyasasının Teşviki, Sermayenin Tabana Yaygınlaştırılması ve Ekonomiye Düzenlemede Alınacak Tedbirler ile 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu ve 3182 Sayılı Bakanlar Kanununda Değerşiklik Yapılması Hakkında

- Kanun (1987, 31 Mart). *Resmî Gazete* (Sayı 19417). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3332.pdf>
- 4.01.1961 Tarih ve 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu ile 21.02.1963 Tarih ve 210 Sayılı Değerli Kâğıtlar Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (1983, 21 Ocak). *Resmî Gazete* (Sayı 2791). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17936.pdf>
- 500 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (2018, 06 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı 30470). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180706-23.htm>
- 5024 Sayılı Vergi Usul Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2003, 30 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı 25332). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031230.htm>
- 530 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (2021, 16 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı 31543). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210716-9.htm>
- 537 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (2022, 14 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı 31835). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220514-5.pdf>
- 7144 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2018, 25 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı 30431). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180525-18.htm>
- 7326 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (2021, 09 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı 31506). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/06/20210609-1.htm>
- 7338 Sayılı Vergi Usul Kanunu ile Bazı kanunlarda Değişiklik yapılmasına Dair Kanun (2021, 26 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı 31640). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211026-1.htm>
- 7352 Sayılı Vergi Usul Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2022, 29 Ocak). *Resmî Gazete* (Sayı 31734). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/01/20220129-9.htm>

Atıf için:

Aslanoğlu, S. ve Poyraz Can, S. (2022). Sürekli hale gelen yeniden değerlemenin kapsamı, önemi, vergisel avantajları: Güneş enerji santrali işletmesinde bir uygulama. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 239-263. doi: 10.54558/jiss.1119111

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: “*Sürekli hale gelen yeniden değerlemenin kapsamı, önemi, vergisel avantajları: Güneş enerji santrali işletmesinde bir uygulama*” başlıklı çalışmada yazar Suphi Aslanoğlu fikir, tasarım, kaynaklar, işletme verilerinin temini, analiz ve yorum, literatür araştırması, yazım kuralları ve eleştirel inceleme aşamalarına katkı sağlamıştır. Yazar Sema Poyraz Can, çalışmada fikir, tasarım, kaynaklar, işletme verilerinin temini, işletme ile görüşme, analiz ve yorum, literatür araştırması, yazım kuralları aşamalarında katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı %50, 2. yazarın katkı oranı %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Çankırı Karatekin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss>

Turgut Cansever'in Hatıratında Disiplinlerarası İş Birliği Kültürü, Coğrafya, Ali Tanoğlu ve İstanbul'a Dair

Murat Tanrikulu * 0000-0003-1384-5152

Öz

Amaç: Dünya ve Türk bilim çevrelerinde derin izler bırakmış olan Bilge Mimar Turgut Cansever'in hatıratında disiplinler arası ortak çalışma kültürü, coğrafya, Ordinaryüs Profesör Ali Tanoğlu ve İstanbul ile ilgili bölümü ele alınmıştır. Hatıratın ilgili bölümünden önce Cansever ve Tanoğlu'nun kısa biyografileriyle birlikte eserleri verilmiştir. Ardından 1940'lı yılların sonu itibarıyla adı geçen bilim insanlarının, Türk bilimi, mevcut sosyo-kültürel gelişmeler, özellikle nüfus değişimleri ışığında ülkenin yüz yıl sonraki durumu, yaşanabilecek sorunlar, bu sorunların yine İstanbul'a yansımaları ve kent planlamanın önemine yönelik kaygılı perspektifleri üzerinde durulmuştur. Disiplinlerarası ortak çalışma kültürüne sahip iki bilim insanının mevcut ve oluşabilecek sorunların çözümüne yönelik bakış açılarının, diğerleri tarafından kabul ve ret noktasında nasıl izler bıraktığı, hangi olumsuz sonuçlara yol açtığı İstanbul özelinde somut örneklerle gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken gelinen noktada, bilim insanında bulunması beklenen erdem, yaşanan sorunlarla ilgisinin analiz edilmesi hedeflenmiştir.

Yöntem: Yöntem olarak biyografik incelemeler, hatıratlar, özellikle nüfus ve belirli konularla ilgili nicel verileri de içeren karma yöntem kullanılmıştır. Zira bu verilerin birlikte kullanımı, yaklaşımların tek başına kullanımına göre araştırmanın problemini daha iyi anlamamızı sağlar. Konunun bütüncül bir yaklaşımla yorumlanması aşamasında ise hermeneutikten yararlanılmıştır.

Bulgular: Cansever ve Tanoğlu'nun 1940'lı yıllarda ortaya koyduğu bu kaygılı perspektif ve yaklaşımların değer görmesi durumunda İstanbul ve aynı süreci geçiren diğer büyük kentlerde son 70 yıldır yaşanan sıkıntıların önemli bir kısmı büyük olasılıkla yaşanmayacak, ülkemizde sağlıklı bir kentleşme gerçekleşebilecekti.

Sonuç: Sonuç olarak ortak çalışma kültürü, basiret ve erdemli bilim insanları ve bunun tam tersi özelliklere sahip ancak karar alma noktasında bulunan bilim insanlarının yaklaşımları İstanbul üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır.

Özgünlük: Çalışma, dünyaca tanınan bir bilim insanının yaşamında iz bırakmış bir olaydan yola çıkarak bugünkü durumun gözler önüne serilmesi ve somut veriler ışığında yorumlanmasını odaklanmıştır. Konu, ele alınış ve işleniş bakımından özgündür.

Anahtar Sözcükler: Turgut Cansever, disiplinlerarası iş birliği kültürü, coğrafya, Ali Tanoğlu, İstanbul

*Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Coğrafya Bölümü,
mtanrikulu@karatekin.edu.tr

Geliş Tarihi : 23 Temmuz 2022

Kabul Tarihi: 11 Kasım 2022

Makale Türü : Araştırma

ISSN: 1309-3738

e-ISSN: 2791-9374

Çankırı Karatekin University
Journal of Institute of Social Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss>

Culture of Interdisciplinary Cooperation, Geography, Ali Tanoğlu and Istanbul in the Memoir of Turgut Cansever

Murat Tanrikulu * 0000-0003-1384-5152

Abstract

Purpose: In the memoirs of Bilge Architect Turgut Cansever, who has left deep traces in the world and Turkish scientific circles, interdisciplinary collaboration culture, geography, Professor Ali Tanoğlu and the section about Istanbul are discussed. Before the relevant part of the memoir, short biographies of Cansever and Tanoğlu and their works are given. Then, by the end of the 1940s, the aforementioned scientists focused on Turkish science, current socio-cultural developments, especially in the light of population changes, the situation of the country a hundred years later, possible problems, the reflections of these problems on Istanbul and their anxious perspectives on the importance of urban planning. It has been tried to reveal with concrete examples how the perspectives of two scientists who have an interdisciplinary collaborative work culture on the solution of existing and potential problems leave traces at the point of acceptance and rejection. At the point reached while doing this, it is aimed to analyze the relationship between the virtue expected of the scientist and the problems experienced.

Method: The mixed method was used as a method, including biographical studies, memoirs, especially population and quantitative data on certain subjects. Because the use of these data together provides a better understanding of the problem of the research than the use of the approaches alone.

Findings: If the approaches that Cansever and Tanoğlu put forward in the 1940s were appreciated, Istanbul and other big cities that went through the same process would perhaps not have the problems experienced in the last 70 years and a healthy urbanization would take place in our country.

Implications: As a result, the approaches of the collaborative working culture, prudent and virtuous scientists and scientists who have the opposite characteristics but who are at the decision-making point have had negative effects on Istanbul.

Originality: The study focuses on revealing the current situation and interpreting it in the light of concrete data, based on an event that left a trace in the life of a world-renowned scientist. The subject is unique in terms of its handling and processing.

Keywords: Turgut Cansever, culture of interdisciplinary cooperation, geography; Ali Tanoğlu, Istanbul

* Assoc. Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Letters, mtanrikulu@karatekin.edu.tr

Received : July 23, 2022

Accepted : November 11, 2022

Type : Research

Giriş

İnsanlık tarihi içindeki bütün ilerlemeler bilimin aydınlığında gerçekleşmiştir. Bu uzun süreçte bilimin aydınlığı, Orta çağ Avrupa'sında olduğu gibi zaman zaman kilisenin öncülüğündeki bir takım tutucu unsurlarca karartılmaya çalışılmış, gerçekler reddedilmiştir. Bu süreçte akademik oluşumlar ya kapatılmış ya da bütünüyle kontrol altına alınarak baskılanmış; bilim insanları ise dinden çıkarılmakla, sürgünlerle ve ölümle cezalandırılmışlardır. Böylece bilimsel araştırmaların ve özgür düşüncenin önü kesilmiş; teknolojik gelişmelerin ortaya çıkışı yüz yıllarca geciktirilmiştir. Denilebilir ki eğer kilisenin baskısı ve Orta Çağ karanlığı olmasaydı günümüzün bilimsel düzeyi birkaç yüz yıl önce yakalanabilirdi. Diğer yandan bilimsel gelişmelerin önü her zaman yüzyılları bulan kurumsal engellemelerle de kesilmeye çalışılmamıştır. Bizzat akademinin kendi içinden ve kendi üyeleri tarafından da engellemeler yapılmıştır. Örneğin her dönemde varlığı bilinen ve görülen yıpratıcı, hatta yok edici rekabet, bilim insanında olmaması gereken büyülenme, unvanlar arasındaki katı vesayet, çağa ayak uyduramamak diğer bir ifadeyle gelişmeleri takip edememekten ve aslında burada sayılanların toplamı olan öngörüsüzlük ya da daha yaygın kullanımla basiretsizlikten kaynaklanan ket vurmalar bunlar arasındadır. Özünde ikinci kısımda değinilen ve Bilge Mimar Cansever'in hatıratı özelinde değinilecek olanlar da yukarıda dile getirilenler bağlamında çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsalın içeriği, disiplinlerarası ortak çalışma kültürü ve ekip ruhuna sahip genç bir mimarın İstanbul'a hizmet etmek için belediyede çalışmaya davet edildiğinde coğrafyacıların desteğiyle gerçekleşecek bir program uygulamaya karar vermesiyle karşılaştığı kibirli yaklaşımlardır. Nicel verilerle desteklenen bu program ne yazık ki bazı akademi mensuplarınca önemsenmemiş, bu da hem İstanbul hem de ülke için ağır sonuçlara yol açmıştır.

Bilim insanlarının sergilenen basiretsiz ve sorumsuz yaklaşım, Cansever tarafından kabul edilebilir bulunmamış ve ağır biçimde eleştirilmiştir. Ona göre yaşananların izahı yoktur ve bilim insanında olması gereken sorumluluk duygusuyla örtüşmemektedir. Cansever için sorumluluk, yalnızca dünya için taşınmaz, aynı zamanda ahiret için de taşınmalıdır. Ahirete yönelik olan sorumluluk duygusu, insanda bir düşünce ve bir idrak de oluşturmalıdır. Zira Cansever, Tanoğlu ile birlikte yaptıkları değerlendirmelerin ardından 1950'lerde İstanbul nüfusu ve ülke nüfusundaki artışın hangi seviyelerde olacağını, bu nedenle oluşabilecek sorunlar için alınması gereken tedbirleri düzenlediği toplantıda davetli akademi üyelerine beyan etmiştir. Bu beyan, bazı akademi mensuplarınca adeta alaya alınmış, ortak bir tavırla, "Boş ver onları, bugün biz rahat yaşayalım, gerisi ne olursa olsun." sözleriyle reddedilmiş ve İstanbul o dönem için adeta kaderine terkedilmiştir. Cansever, 2006 yılında konuşmacı olarak katıldığı bir sempozyumda, onlarca yıl önce yaşanan bu durumu, insanlığa karşı kendini sorumlu hissetmek yerine, kendi rahatını düşünen, bencil, istismarcı, gayri

ahlaki bir tavrın ortaya çıkmasının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Cansever'e göre, "ahiret bilincinden yoksun olmak, ahlaki sorumluluk bilinci ve idrakinden de yoksun olmaya neden olmaktadır" (Cansever, 2012).

Oysa XX. yüzyılda yaşanan baş döndürücü bilimsel gelişmeler; nüfus artışı, çarpık kentleşme, enerji ve gıda güvenliği, teknolojik, sosyal, ekonomik ve iklim değişikliği gibi ekolojik sorunları da beraberinde getirmiştir. Sözü edilen yüzyıl aynı zamanda disiplinlerin bu kaotik sorunların üstesinden ancak disiplinlerüstü yaklaşım, ortak çalışma kültürü ve ekip ruhuyla gelinebileceğinin kabul edildiği bir yüzyıl olmuştur. İlçe'nin ifade ettiği gibi; ekip çalışmalarına disiplinlerüstü yaklaşım aslında disiplinler arası keskin hatların daha belirsiz hale geldiği bir ortamı ifade eder ve bu tür ekiplerde en doğru fikrin veya yaklaşımın tespitinde her zaman kolektif bir çaba içinde olunmalıdır. Diğer yandan disiplinlerarası bir yaklaşımı benimsemekle sorunların tarihsel, kültürel ve sosyal arka planına dair daha iyi bir kavrayış sunması beklenir. Etkili bir disiplinlerarası araştırmada terminoloji, kuram ve farklı bakış açıları ve disiplinler bileşenlerin bir araya getirilmesi için istekli olmak da esastır. Bu istek, saygı, basiret ve erdeme kapı aralarken gereksiz kibir ve buna dayalı reddetme eğilimini de önler. Böylece ortak çalışma alanının yaratılmasıyla oluşabilecek disiplinlerarası çatışma noktalarını belirlemek ve çözmek olanaklı olur (2020). İlçe'nin sözünü ettiği durumun gerçekleşmesi ise bir kültür meselesidir. Çalışmaya konu olan hatırat ve ilerleyen sayfalarda dile getirilen de disiplinlerarası ortak çalışma kültürü ve ekip olabilme ruhunun akademideki eksikliği ve bunun istenmeyen sonuçlarıdır.

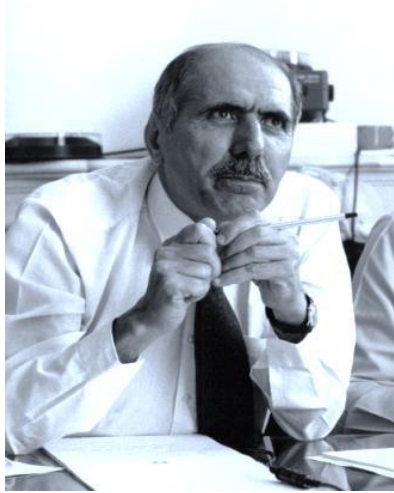
Bulgular

Bilge Mimar Profesör Doktor Turgut Cansever

Turgut Cansever, Cansever ailesinin beş çocuğundan en büyüğü olarak, resmî kayıtlarda 1 Ocak 1921 yazmakla birlikte 12 Eylül 1920 tarihinde Antalya'da dünyaya geldi. Babası Türk Ocağı'nın gizli kurucularından Doktor Hasan Ferit Bey, annesi Filibe'de Müderris Mehmet Efendi'nin kızı Hatice Samime Hanım'dır. Hatice Samime Hanım, o dönem Kız Öğretmen Okulu'nun ilk mezunlarından. Cansever'in tespitlerine göre atalarının Orta Asya'dan gelip Edirne civarına yerleşmişleri 300-350 yıl kadar önce olmuştur. Dedesi Şeyh Ali Efendi, Mehmet Tûrâbî Efendi'nin (Ö. 1812) İstanbul Kasımpaşa'da kurduğu Kadiri Tûrâbî Baba Tekkesi'nin son şeyhidir ve aynı zamanda Babıali'de üst düzey bir memurdur (Ayvazoğlu, 2016; Cansever, 2012; Düzenli, 2009).

Turgut Cansever (Şekil 1), Ankara Keçiören'de başladığı ilkokul eğitimini Bursa Muradiye Hisar İlkokulu'nda tamamladı ve ardından Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Çocukluk ve gençlik yılları, dedesi ve babası vasıtasıyla oluşan manevi iklim ve sohbet ortamlarında geçti. Bu ortamın müdavimleri arasında Muhammed Hamdi Yazır, Neyzen Emin Efendi, Ahmet Avni Konuk, Ahmet Hamdi Tanpınar, Âsaf Hâlet Çelebi gibi o dönem

Türkiye'sinin önemli bilim ve düşünce insanları vardı. Bulunduğu manevi iklim, Cansever'in düşünce yapısını biçimlendirdi, yaşamı boyunca yol alacağı istikameti gösteren bir pusula ve bu yolu aydınlatan bir ışık oldu. Lise ve üniversite yıllarında Mehmet Cavit Baysun'dan tarih, Muvaffak Benderli'den divan edebiyatı, Neyzen Halil Dikmen'den arkadaşı Neyzen Niyazi Sayın ile birlikte ney, Ali Karsal'dan resim dersleri aldı. Ülke, ya Batı karşıtı ya da Batı taraftarı olmanın keskin ayrımlarının yapıldığı bir dönemden geçerken Cansever'in zihnindeki Batı ve Doğu imajı Elmalılı'nın Kuran tefsiri ve Muhammed Hamdi Yazır ile sohbetlerle derinleşirken sanat tarihi hocası Ernst Diez'in yazı ve dersleriyle sanat tarihi alanına aksetmiştir. Cansever aynı zamanda XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başındaki Batı düşüncesinin önemli isimlerine de aşinadır. Örneğin varlık felsefesinin Batı felsefe geleneğine getirdiği eleştiriler bağlamında yeni ontoloji ekolünün kurucularından Nikolai Hartmann, süreç felsefesinin önemli isimlerinden Alfred North Whitehead ve Nietzsche gibi muhalifler bunlardandır. Cansever'in bir başka odaklanma alanı, sanat tarihinde Ernst Diez'in İslâm sanatına uyarlanan genetik estetik düşüncesi ve psikolojik estetikdir. Zikredilen isimler ve düşünceleri, Cansever'in kendi ikliminde oluşturduğu düşünce terkinde İbnü'l-Arabî'nin *Fususul Hikem*¹ ve diğer İslami kaynaklarla karıştırılarak mezcedilmiştir (Ayvazoğlu, 2016; Cansever, 2012; Düzenli, 2009).

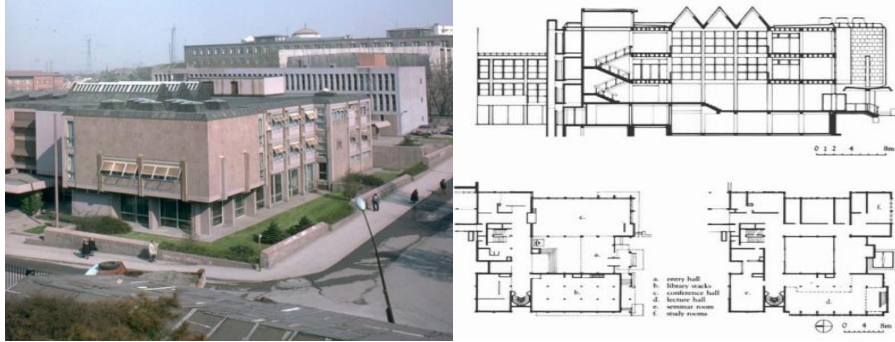

Şekil 1: Prof. Dr. Turgut Cansever (anonim)

¹ *Fususul-Hikem*, Muhyiddin İbnü'l-Arabî (Ö. 638/1240)'nin en önemli eserlerinden biridir. Tam adı *Fuşûşü'l-hikem ve huşûşü'l-kilem*'dir. Eser sufizmin (tasavvuf) önemli başvuru kitaplarından. Müellif, Şam'da bulunduğu sırada gördüğü bir rüya üzerine eseri kaleme almıştır. Eserinde yirmi yedi peygamber ve velinin hikmetleri anlatılır. Bu nedenle eser yirmi yedi bölümdür. Bkz. *Fususul-Hikem*.

Cansever, aslında resim öğrenmek için geldiği İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde mimarlık öğrenmeye karar verdi ve yükseköğrenimine burada devam etti. Bölümden 1946 yılında genç bir mimar olarak mezun oldu. Doktora öğrenimine sürdürürken hocası Sedat Hakkı Eldem'in bir süre asistanlığını yaptı. 1949 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nden "Osmanlı ve Selçuklu Mimarisinde Sütun Başlıkları" başlıklı teziyle sanat tarihi doktoru unvanını aldı. Aynı yıl Sadullah Paşa Yalısı'nın restorasyonunu gerçekleştirdi. 1951 yılında ortağı Abdurrahman Hancı ile ilk mimarlık bürosunu açtı. Hancı ile tasarladıkları Büyük Anadolu Kulübü Otel'i önemli eserleri arasındadır. Ayrıca Karatepe Açık Hava Müzesi, Diyarbakır Koleji, ODTÜ Kampüsü Yarışma Projesi birlikte ödüllü Türk Tarih Kurum Binası, 1950'li yıllarda tasarlanmış çalışmaların bazılarıdır. Cansever, "Modern Mimarinin Sorunları" başlıklı tezi ile 1961 yılında doçent unvanını almaya hak kazanmıştır.

Turgut Cansever, 1952 yılında Nilüfer Hanım ile evlendi. Çiftin Hasan, Emine ve Feyzan adlarını verdikleri üç çocukları oldu ve üçü de mimarlık mesleğini seçti. Cansever, 1960'ta birtakım engellemelerle yarım kalacak olan Beyazıt Meydanı Projesi'ne başladı. 1960-1980 yılları arasında mesleğiyle ilgili farklı birimlerde farklı görevlerde bulundu. Bu görevlerin bazıları; 1959-60'ta Marmara Bölgesi Planlama Teşkilatı Başkanlığı, 1961'de İstanbul Belediyesi Planlama Müdürlüğü, 1974-75'te Dünya Bankası İstanbul Metropol Planlama Projesi Başkanlığı, 1974-76 arasında Avrupa Konseyi Türk Delegasyonu üyeliğidir. Ayrıca 1975-80 arasında İstanbul, 1979'da Ankara belediyelerinde metropol planlama, yeni yerleşmeler, kent merkezleri ve koruma danışmanlığı yaptı. Cansever, eserleriyle üç kez Ağa Han Mimarlık Ödülü'ne layık görülen dünyadaki tek mimardır. İlk ödülünü Ankara'da 1951-1967 yılları arasında Ertur Yener ile birlikte gerçekleştirdikleri Türk Tarih Kurumu binasıyla 1980 yılında kazanmıştır (Şekil 2 ve 3).

Şekil 2 ve 3: Türk Tarih Kurumu Binası ve planı, (Kaynak: http://www.mimarhane.org/turk_tarih_kurumu/).

İkinci ve üçüncü ödülü ise Bodrum ile ilgilidir. Zira 1960'lı yıllar, Cansever'in Bodrum'a ilgisinin başladığı yıllardır ve burada projeler yürütmüştür. Bu projelerden biri 1971-1973 yılları arasında yürüttüğü Erteğün Evi Restorasyonu'dur (Şekil 4). Erteğün Evi Restorasyonu ile 1980 yılında

ikinci kez Ağa Han Ödülü'ne layık görüldü. Üçüncü Ağa Han ödülünü de yine Bodrum'da; Emine Ögün, Mehmet Ögün ve Feyza Cansever ile birlikte gerçekleştirdikleri "Demir Evleri Projesi" ile 1992 yılında kazandı (Şekil 5). Cansever, ayrıca 1983'te Mekke Üniversitesi'nde program danışmanlığında bulundu ve Ağa Han Büyük Jüri üyeliği yaptı (Cansever, 2012).

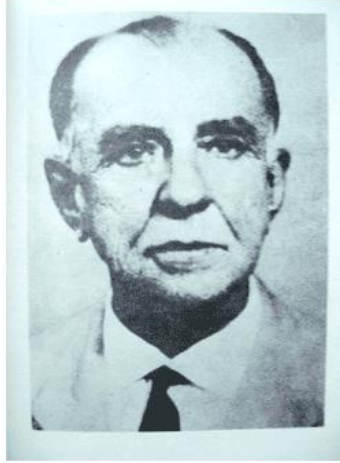
Şekil 4 ve 5: Ertegün Evi (sol) ve Demir Tatil Köyü (sağ) (Kaynak: http://www.mimarhane.org/turk_tarih_kurumu)

Cansever, alanıyla ilgili projeler yürütürken bir taraftan da yayın faaliyetlerini sürdürdü. Çok sayıda makale yayımladı, gazetelerde çıkan yazılarını ve çeşitli vesilelerle hazırladığı mimarlıkla ilgili raporlarını kitap haline getirdi. Adına 2007 yılında İstanbul'da, "Turgut Cansever: Mimar ve Düşünce Adamı" başlığıyla bir sergi düzenlendi. Uğur Tanyeli ve Atilla Yücel'in küratörlüğünde yapılan sergi, arşiv belgesi niteliğindeki dokümanlara dayanılarak yapılan Türkiye'nin ilk dünden bugüne (retrospektif) mimar sergisidir. Bilge Mimar, 2009'un 22 Şubat'ında yaşama veda etti (Cansever, 2012). Cansever tarafında kaleme alınan eserler; 1981'de Düşünceler ve Mimari, 1992'de Şehir ve Mimari, 1994'te Ev ve Şehir, 1997'de Kubbeyi Yere Koymamak, 1998'de İstanbul'u Anlamak, 2009'da Mimari Sinan, 2010'da Osmanlı Şehri ve yine 2010'da Sonsuz Mekânın Peşinde'dir.

Ordinaryüs Profesör Ali Tefik Tanoğlu

Ordinaryüs Profesör Ali Tefik Tanoğlu, 1904 yılında o zaman Kosova'ya bağlı bir ilçe olan Sençe'de doğdu (Günümüzde Sırbistan'da Sancak'a bağlı). Ailesi o dönemde Balkanların karışık olması nedeniyle İstanbul'a göç etti. Tanoğlu, ilkokul, ortaokul ve lise öğrenimini İstanbul'da Darüşşafaka bünyesindeki okullarda tamamlamıştır. Yükseköğrenimini o dönemde adı Darülfünun olan İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde yapmış ve buradan 1929 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti (Millî Eğitim Bakanlığı) tarafından açılan sınavı kazanarak yüksek lisans ve doktora öğrenimi için Fransa'ya gönderilmiştir. Burada Sorbon Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde öğrenimini sürdüren Tanoğlu, E. de Martonne ve A. Demangoen gibi dönemin dünyaca ünlü coğrafyacılarından dersler almıştır. 1933 yılında öğrenimini tamamlayarak genç bir akademisyen

olarak yurda dönmüş ve 1934'te İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, Beşerî ve İktisadi Coğrafya Kürsüsü'ne doçent olmuştur (Şekil 6). 1942 yılında profesörlüğe, 1959 yılında da ordinaryüslüğe yükselmiştir. Ordinaryüs Profesör Tanoğlu, iki dönem (1950-1952 ve 1956-1957) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı ve Coğrafya Enstitüsü Müdürlüğü yapmıştır. 1957-1959 yılları arasında ise İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü görevlerinde bulunmuştur. Tanoğlu, 1974'te emekliliğe ayrılmış ve 1978'de ise yaşamını kaybetmiştir.

Şekil 6: Ordinaryüs Profesör Ali Tevfik Tanoğlu (Anonim)

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Beşerî ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı'nın ilk başkanı olan Tanoğlu'nun hem iyi bir yönetici olarak hem de gerçekleştirdiği bilimsel faaliyetlerle ülkemizde çağdaş beşerî coğrafyanın gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Tanoğlu, çalışmalarını genel olarak beşerî coğrafya konuları üzerinde yoğunlaştırmış olmakla birlikte coğrafyanın farklı konuları üzerinde de çalışmalar gerçekleştirmiştir (Yiğit ve Tunçel, 2017; Akova, 2019; Sertkaya Doğan, 2020). Tümertekin'in Tanoğlu'nu konu aldığı makalesinde bildirdiğine göre, Tanoğlu, akademik yaşamı boyunca Beşerî Coğrafya Kürsüsü'nde nüfus coğrafyası, enerji kaynakları, yerleşme coğrafyası, sıcak, ılıman ve kurak bölgelerde ziraat hayatı, ulaşım (münakele) coğrafyası dersleri vermiştir. Özellikle ülkemizde nüfusun dağılışını noktalama yöntemiyle ilk kez göstermiş ve Cansever'in de hatıratında dikkatini çeken nüfus ve nüfus yoğunluğu sorununu çeşitli açılardan incelemiştir. Diğer yandan İktisat Fakültesi'nde uzun yıllar Siyasi Coğrafya derslerini yürütmüştür (Tümertekin, 1980).

Tümertekin; Ordinaryüs Profesör Tanoğlu'nun Türkiye'de coğrafya biliminde üstlenmiş olduğu rolü, açıklarken, O'nun her şeyden önce fiziki coğrafya ve jeolojinin ağırlıklı olduğu jeomorfoloji üzerine oturmuş bir fiziki coğrafyanın egemenliğindeki çalışma ortamında, beşerî coğrafyayı

geliştirmek için tek başına çaba sarfettiğini belirtmektedir. 1950'lerde enstitüde ve dolayısıyla ülkemizde fiziki coğrafyanın öncüsü İbrahim Hakkı Akyol iken ilerleyen süreçte ise Ali Tanoğlu, Beşerî Coğrafya'nın gelişmesi için öncü olmuştur (Tümertekin, 1980). Tanoğlu hem Beşerî ve İktisadi Coğrafya hem de Türkiye ve Ülkeler Coğrafyası kürsülerinde dersler verirken aynı zamanda ağırlıklı olarak fiziki coğrafya konuları içeren Umumi Coğrafya Kürsüsü'nde de dersler vermiş ve araştırmalar yapmıştır (Tanoğlu, 1964). Tanoğlu'nun zikredilen araştırmaları arasında Türkiye Fiziki Coğrafyası'na ait olanların da önemli bir yer tuttuğunu belirten Tümertekin, müellifin Türkiye'nin fiziki coğrafyasını beşeri coğrafya açısından değerlendirmekle kalmadığını, aynı zamanda Ernest Chaput'un "Türkiye'de Jeolojik ve Jeomorfolojik Tetkik Seyahatleri" adlı eserini de Türkçeye çevirdiğini bildirmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin kurak alanlarının ilk kez bilimsel olarak ortaya konduğu Emmanuel de Mortenne'un yıllık kuraklık indisini Türkiye'ye uygulamıştır. Tanoğlu'nun zikredilen çalışması, bu alanda yapılmış ilk çalışmalarından biridir. Bu çalışmada Türkiye'nin hipsografik eğrisiyle birlikte ilk kuraklık indisini çizmiş ve ülkemizde klimatolojinin gelişmesine de önemli katkıda bulunmuştur (Tümertekin, 1980).

Ordinaryüs Profesör Tanoğlu, 27 Mayıs 1960 ihtilalini takiben 27.10.1960 tarihinde kabul edilen 114. Numaralı "Üniversiteler Öğretim Üyelerinden Bazılarının Vazifelerinden Affına ve Bazılarının Diğer Fakülte ve Yüksekokullara Nakline Dair Kanun" hükmüncü 1 numaralı listeyi ve ihtilale karşı olduğu gerekçesiyle Milli Birlik Komitesi (cunta) tarafından görevinden ihraç edilmiştir. Liste 28.10.1960 tarihli 10641 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış ve aynı gün uygulanmıştır. Bu kanunla ihraç edilenlerin toplam sayısı 147'dir ve yakın tarihimizde 147'ler Olayı olarak yerini almıştır. İhraç edilenlerin 28'i ordinaryüs profesör; 101'i doçent; 17'si başasistan ve asistan, 1'i de öğretim görevlisi kadrolarındadır (10641 Sayılı Resmî Gazete). Tanoğlu ile birlikte ihraç edilenler arasında Ordinaryüs Profesör Doktor Emin Onat, Profesör Doktor Fuat Sezgin, Doçent Doktor İsmail Yalçınlar gibi isimler de yer almaktadır. Kanunun yürürlüğe konmasından iki yıl sonra 1962 yılında çıkarılan yeni bir yasayla Tanoğlu ile birlikte ihraç edilenler affedilmiş ve büyük çoğunluğu tekrar görevlerine dönebilmişlerdir.

Bilge Mimar Cansever'in Hatratında Tanoğlu, Coğrafya ve İstanbul

Bilge Mimar Cansever, 1947 yılında İstanbul Belediyesi'nde çalışmaya davet edilir. Henüz 27 yaşındaki genç mimar, ülkesine hizmet etmenin aşk ve heyecanı ile birlikte aynı zamanda neler yapabileceğinin kaygısını da taşımaktadır. Kaygılı olmak gereklidir, zira kaygı ve çalışma aşkı birbirini besleyen iki insani haslettir. Cansever; adı geçen hasletleri, küçük yaşlardan itibaren diz çöktüğü, bağdaş kurduğu, her adımın edeple atıldığı, böylece onu bilgeliğe ulaştıracak, basiret sahibi kılacak olan sohbet ve istişare ortam ve mekânlarında edinir. Bu maneviyatla yüklü ortam ve mekânlar aynı zamanda

ortak çalışma kültürünün ve ekip ruhunun da kaynaklarıdır. Cansever, çocukluğunu ve gençliğini, zikredildiği üzere biçimlendiren süreci lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimiyle tamamlar. Artık sıra yaşamının her safhasında yön veren manevi iklimi maddeye ruh vermek için kullanmaya gelmiştir. Belediyede çalışmak, onun için kadim bir kentin, İstanbul'un geleceğine dokunmak gibi büyük bir anlam da taşımaktadır. İstanbul'un mevcut sorunlarını çözmek ve geleceğini planlamak zor bir iştir ve bu iş birçok disiplinin birlikte çalışmasını gerektirmektedir. Cansever'in bilgeliliğinin ve basiretinin belki de ilk görüldüğü uygulamalar da burada ortaya çıkacaktır. Zira Batı; aslında Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan, XX. yüzyıl ile birlikte iyice yerleşen interdisipliner, multidisipliner ve hatta bilimsel literatüre en son giren transdisipliner çalışmalar sayesinde Batı olabilmış ve sorunlarının önemli bir kısmını çözebilmiştir. Bu yaklaşım, sonrasında kaybedilse de Asr-ı Saadet'le birlikte Doğu'da da aslında vardır. Bilge Mimar, bunu bilmekte ve görmektedir. O'na göre İstanbul'u geleceğe hazırlarken yapılacak uygulamalar da bu minvalde olmalıdır. Kendisi gibi ülkenin ve İstanbul'un geleceğini inşa etmek için çaba sarf eden, araştırmalar yapan ve kaygılı bir bilim insanı olan Coğrafyacı Ali Tanoğlu'nun nüfus çalışmaları bu aşamada dikkatini çekmiştir. Zira İstanbul o yıllarda da nüfus olarak Türkiye'nin en büyük kenti durumundadır ve nüfusu artmaya devam etmektedir. Cansever'e göre sorun büyümeden önlem alınmalıdır. Bunun için içlerinde Coğrafya biliminden Tanoğlu'nun da bulunduğu farklı disiplinlerden ve bilim insanlarından oluşan bir komisyon toplar. İstanbul'un geleceğinin değerlendirildiği toplantıda yaşananlar Cansever'in anlatımıyla şöyledir:

"Dünyada kültürel düzeyin çöküntüsü, bir miktar, bir zamanlar Birleşmiş Milletleri ilgilendirdi. Bu büyük kültürel çöküntü gelecek asırlarda insanlık için büyük bir felaket olacaktır diye böyle birkaç yüz büyük-seçkin dünyadan insanı iki üç sene çalıştırdılar. Özet olarak gelen şey şuydu; eğer şehirlerimizi Batı Avrupalılar adına Amerika adına söylüyorlardı şehirlerimizi düzenleyemezsek koruyamazsak maalesef yok olacağız. Onun için birinci meselemiz şehirlerimizi korumak olmalıdır. Habita Konferansı cereyan etti. Habita Konferansı'nın teknik toplantılarında nadiren iki bazen üç kişi bulundu. Bu meseleyi gerçekten ülkemizin büyük meselesi haline getirmemiz gerekiyor. 1947'de belediyede çalışmak üzere davet edildiğimde nüfus artışı, şehir nüfus artışı gibi meseleler beni ilgilendirdi. Bir miktar bunları inceledikten sonra iki üniversiteden şehir plancısı hoca arkadaşları davet ederek bir toplantı yaptık. Coğrafya Enstitüsü Ali Tanoğlu'nun elinde. Onlar; coğrafyacıların dayandıkları, bildikleri sistematiplerle nüfus artışları, şehirlerdeki ve ülkede, hakkında bazı araştırmalar yapmışlardı. Doğrusu oldukça da doğru araştırmalardı. O rakamları gözden geçirdik beraber. Bir miktar düzeltme yaptık ve şehir planlama dersi veren hocaları toplantıya çağırdık. Teknik üniversite, Yıldız Üniversitesi ve Mimar Sinan Üniversitesi sosyal bilimcileri, İstanbul Üniversitesi'nden. Şöyle nüfus artışı olacak dedik. Koro halinde şu cevap geldi: Turgut Turgut yavrum bak, İstanbul'da senin

söylediğin gibi nüfus üç dört milyona çıkarsa bu topraklar batar, buralar deniz olur. Boş ver sen onları kardeşim. İstanbul'a yol açmak lazım, yol açmak lazım dediler. "İnsanların en iyisi âlimin iyisi, insanların en kötüsü âlimin kötüsüdür" buyruluyor. Onu da unutmamalım efendim. Şehirleşme meselemiz en büyük meselemiz. Önümüzdeki otuz senede yetmiş beş milyon insana ev inşa etmek mecburiyetinde olacağız efendim. Rakamları isterseniz vereyim Birleşmiş milletler otuz beş milyon nüfus artışı olacaktır diyor. Önümüzdeki otuz senede otuz beş milyon. Evet. Bugün şehirlerimizde kırk milyon insan yaşıyor. Bunun yirmi milyonu gecekonduda yaşıyor. O binaların ömrü on sene yirmi sene. Yani onlar ebediyen gecekonduda yaşamasın diyorsak ki onlar gecekonduda yaşarlarsa ana caddelerimizde insanları bıçakla tehdit edip, bıçaklayıp elinde ne varsa kaçanların sayısı bugün eğer yüzse yarın yüz bin olacak. Seyrine bakarsak. Evet, otuz sene evvel sosyal bilimciler, Alman sosyal bilimciler avaz avaz bağıryorlardı; meydana gelecek şehirlerdeki cinayet sayısının aklınız alamayacak kadar artacak. Şehirlerde insanlar yaşayamayacak, yaşayamayacaksınız diye. O noktaya geliyoruz. Evet, yirmi milyon da gecekonduda ıslahı söz konusu olursa bu elli beş milyon ediyor efendim. Mevcut binalarımızın % 88'inin, gecekondular hariç, ruhsatı yok efendim, projesi yok. Deprem ve şu ve bununla bunlar ömürlerini doldurup da bunların da takriben otuz milyon insan barındırıyor. Bunların da bir yirmi milyonunu yenilemek mecburiyeti olursa yetmiş beş milyon insana ev yapmak mecburiyetindeyiz. Torunlarımızın güzel yaşaması için, yaşayabilmesi için. Asayişin olması, bir miktar kültürün olması, kültürün gelişmesine fırsat olabilmesi için. Daha önemli bir mesele zikredebilen var mı diye soruyorum. Şu mesele daha önemlidir diyen çıkmıyor efendim. Eğer Müslümansak ahiret değil mi efendim bu! Hem yakınımızdaki ahiret! Hani Alman sosyal bilimcilerin böyle neredeyse ağlayarak bağırdıklarını hatırlıyorum ben kırk sene evvel: Geleceğiniz buna bağlı, aklınızı başınıza toplayın. Çocuklarınızı sokaklarda katledecekler. Hiçbir yerde oturamayacaksınız. Aklınıza gelmeyen şeyler olacak diyorlardı. Onlar oluyor. Evet, doğrusu disiplinler arasında da bir hiyerarşiyi tartışmaya başlamamız lazım bilimsel bir şey olarak. Yani o hiyerarşiyi tesis edecek elbette ki felsefe ve dindir. Ama onların tartışma gündeminde yeri yok ama ekonomi çok şükür gündemde, yalnızca ekonomi gündemde. Tabi o da yalnızca gündemde olduğu zaman vazifesini yapamaz hale geliyor."²

Hatıratın neşredilen başka bir versiyonu daha vardır. Bu versiyon, Cansever tarafından 29 Nisan 2006'da İlmi Etüdler Derneği'nde verilen konferansın çözümü ve Yusuf Kaplan'ın sorularını ile değerlendirmelerini içeren "ahiretin sorumluluğunu taşımak ve dünyayı güzelleştirmek üzerine, Turgut Cansever 1920-2009" adlı kitapçıkta yer almaktadır. İki paragraf biçiminde verilen bu hatıratta Cansever olayları genel olarak ele anlatmakta,

² Bu metin; 3 Kasım 2006 tarihinde BİSAV tarafından düzenlenen "Vefa Sempti: Dünü, Bugünü ve Yarını" sempozyumunun video çekimlerinin çözümüyle elde edilmiştir.

1947 yılı ve İstanbul Belediyesi yerine “bundan 50 sene evvel 30 yaşlarında şehir vs. ilgilenmeye başladığımızda” ifadeleri kullanılmaktadır. Kişi ve kurum adları ve yapılan nüfus çalışmaları yerine de “demograflar analizler yapmışlar” ifadeleriyle hatırat devam ettirilmektedir.³

Kitapçıkta zikredilen hatırat ile Bilim ve Sanat Vakfı tarafından 2006 yılının 3-4-5 Kasım günlerinde düzenlenen “Vefa Senti: Dünü, Bugünü ve Geleceği” başlıklı sempozyumda Bilge Mimar Cansever'in anlattığı hatıratın ilgili bölümünün kişi ve kurum adları dışında içerik olarak aynı olduğu belirlenmiştir. Kitapçıkta hatıratı yer almayan kişi ve kurum adları sırasıyla; Tanoğlu, Coğrafya Enstitüsü, Yıldız, Mimar Sinan ve İstanbul üniversiteleridir. Bunların yerine yalnızca "teknik üniversite ve bu üniversiteden hoca arkadaşlar" gibi belirsiz ve çok genel ifadelerin kullanılması tercih edilmiştir. Bunun birtakım olumsuzluklara yol açmamak adına eseri hazırlayanlar tarafından tercih edildiği düşünülmektedir. Zira Bilge Mimar Cansever'in katıldığı her iki etkinlik aynı yılda ve birkaç ay farkla gerçekleştirilmiştir. Tarafımızdan nakledilen hatıratı geçen isimler ise karışıklığa meydan vermeyecek biçimde çok açık ve nettir. Ayrıca söz konusu etkinlikler arasında geçen kısa zaman zarfında ve Bilge Mimar nezdinde, anlatılan hatıratlarda dile getirilen boyutta farklılıkların olamayacağı değerlendirilmektedir.

1940'lardan 2000'lerin başına kadar Türkiye ve İstanbul'da Nüfus

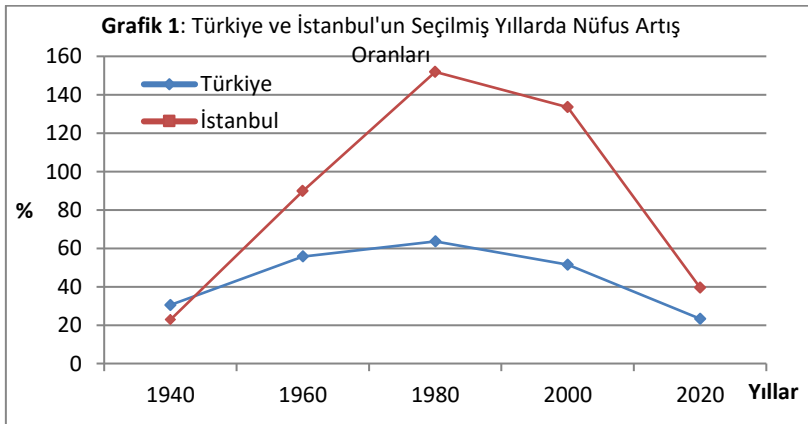
Türkiye’de, cumhuriyetle birlikte ülke nüfusunun belirlenmesi için genel nüfus sayımları gerçekleştirilmiştir. Bu sayımlar; ilki 1927, ikincisi 1935 yılı ve sonrasında ise her beş yılda bir olmak üzere 2000 yılına kadar düzenli olarak yapılmıştır. 2002 yılından itibaren Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) adı verilen bilgisayar destekli sisteme geçilmiş ve ülke nüfusu yıllık olarak belirlenmeye başlanmıştır. Türkiye ve İstanbul'un bu sayımlardan elde edilen nüfus verileri, ara sayımlar göz ardı edilerek 1940'tan itibaren yirmişer yıllık aralıklarla ele alınmıştır. Böylece Cansever ve Tanoğlu'nun 1940'lı yıllardaki çalışmalarının önemi, okur tarafından daha somut olarak görülebilecektir (Tablo 1, Grafik 1).

³ Daha geniş bilgi için bkz. https://www.ilem.org.tr/images/01_turgut_cansever-2012-kitapcik.pdf

Tablo 1: Türkiye ve İstanbul'un Seçilmiş Yıllarda Nüfusu ve Nüfus Artış Oranları

Yıllar	Türkiye		İstanbul	
1927	13.648.270	-	806.863	-
1940	17.820.950	%30,5	991.237	%22,8
1960	27.754.820	%55,7	1.882.092	%89,8
1980	44.736.957	%63,6	4.741.890	%151,9
2000	67.803.927	%51,5	11.076.840	%133,5
2020	83.614.362	%23,3	15.462.452	%39,5

Tablo 1'de de görüldüğü gibi İstanbul'da nüfus, 1940 yılında 1927' yılına göre % 22,8'lik bir artış oranına ulaşmıştır. Bu oran, aynı zaman diliminde Türkiye'nin %30,5'lik artış oranının altında gerçekleşen tek orandır. İstanbul'un sonraki artış oranları Türkiye artış oranının çok üzerinde gerçekleşecektir (Tablo 1, Grafik 1). Diğer yandan İstanbul'un 1960'ta yaklaşık %90, 1980'de %152 ve 2000'de %133,5'leri bulan nüfus artış oranlarının kentte meydana gelen doğumlarla çok az ilgisi vardır. Bu artışın temel nedeni, 1950'li yılların sonlarıyla başlayan, 1960'lı yıllarla belirginleşen, 1980'lerde ivme kazanan ve 2000'li yılların ilk yirmi yılına kadar azalma eğilimi göstermekle birlikte artmaya devam eden kırdan kente göçle ilgilidir. 1960'lı yıllardan itibaren hızla büyüyen İstanbul, zaman içinde dev bir yok ediciye dönüşmüştür. Temiz su havzaları, yeşil alanlar, doğal ve tarihi sit alanları, sel ve heyelan riski bulunan dere yatakları ve eğimli yamaçlar kaçak yerleşimciler tarafından işgal edilmiştir. Böylece fotoğraflarda görülen manzaralar ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 7, 8, 9, 10).

Ülkemizde Cansever ve Tanoğlu'nun yaklaşımıyla önlenmesi muhtemel olan çarpık kentleşme ve gecekondulaşmanın ilk örnekleri 1947 yılı itibarıyla görülmeye başlamıştır. 1947'de İstanbul Zeytinburnu, 1948'de ise Ankara Altındağ'da yasal olmayan yollarla inşa edilen ilk gecekondu konutlar ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllar, daha önce dile getirildiği üzere kırdan kente

göçün başladığı yıllardır. Buna paralel olarak İstanbul'da gecekondulaşma da artmaya başlamış; Zeytinburnu, Gaziosmanpaşa ve Osmaniye (Bakırköy) hızla büyüyen gecekondu yerleşimleri durumuna gelmiştir. 1955 sonrasında ise Sağmalcılar (Bayrampaşa), Esenler, Güngören ve Kocasinan (Bağcılar) küçük ve düzensiz parsellerde gerçekleşen gecekondulaşmanın yeni merkezlerini oluşturmuşlardır. Menderes'in 1957 yılında İstanbul için uygulamaya koyduğu imar planı çerçevesinde Kâğıthane'de, evleri istimlak edilenleri yerleştirmek için, köy ihtiyar heyetiyle anlaşılan belediye, büyük arazileri 62,5 metrekarelik parsellere bölerek satışa çıkarmıştır. Bu uygulama, devam eden göçlerle birlikte Çağlayan'da Harmantepe, Çeliktepe, Gültepe bölgelerine yasa dışı yapılaşmayı beraberinde getirmiştir. Ayrıca yine bu süreçte evini yapacak olanlara bankalar kredi sağlamıştır. Kavacık (Beykoz)'ta ve Çengelköy (Üsküdar)'de araziler, Türkiye Kredili İnşaat Müessesesi adındaki devlet kuruluşu tarafından küçük parsellere bölünerek satılmıştır. Arsa alım satımı bazı spekülasyonlara neden olsa da sonuçta yeni ancak niteliksiz konutlar inşa edilmiştir (<http://bizinsanmiyiz.iksv.org> > konut_tr_opt), (Şekil 7, 8, 9, 10).

Şekil 7: 1946 ve 2014'te Çengelköy Sırtları (Kaynak: <https://onedio.com/haber/23eski-istanbul-uydu-fotografiyla...>)

1960'lı yıllar aynı zamanda ülkemizde ve büyük kentlerinde sanayileşme faaliyetlerinin ivme kazandığı, bunun bir sonucu olarak işçi ihtiyacının belirgin bir biçimde arttığı ve Türkiye kırsal nüfusunun adeta büyük kentlere akmaya başladığı yıllardır. 1927 genel nüfus sayımına göre kentlerde yaşayanların oranı, toplam nüfusun 1/4'ünden azdır ve yalnızca %24,2'dir. Bu oran, 7 sayım dönemi sonrasında %7,7'lik artış göstererek 1960 yılında %31,9'a yükselmiştir. 1965-2000 yılları arasındaki 7 sayım döneminde ise kırdan kente göç %33 artarak %64,9 olarak gerçekleşmiştir. Artış 2000'li yılların başında devam etmiş ve birçok Batı Avrupa ülkesini geride bırakarak 2020'de %93'e ulaşmıştır (TUİK, <https://data.tuik.gov.tr> > Bulten > Index). Bu artışta, 2012 yılında çıkarılan 6360 Numaralı Kanun ile on dört büyükşehir belediyesi ve yirmi yedi yeni ilçenin kurulması da etkili olmuştur (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>).

1960'lı yıllar, Bilge Mimar'ın 1947 yılına ait hatıratında altını çizdiği ve Tanoğlu'nun çalışmalarıyla somutlaştırdığı gerçeğin bazı bilim insanlarınca önemsenmemesi, daha doğru bir anlatımla görülememesinin ağır sonuçlarının yavaş yavaş ortaya çıktığı yıllardır. Artık başta İstanbul olmak üzere Ankara ve İzmir gibi büyük kentler için nüfus artışının kontrol edilebilir olmaktan çıktığı, kamu arazileri ve yeşil alanların durdurulamaz bir biçimde işgal edildiği, alt ve üst yapı yetersizliklerinin çığ gibi büyüdüğü, milyonlarca gecekondunun kentleri çepçevre kuşattığı bir sürece girilmiştir. Öyle ki 2002 yılı itibarıyla Türkiye nüfusunun 1/4'ünü aşan kesimi gecekondularda yaşamaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Türkiye’de gecekondulu sayısı ile nüfus arasındaki ilişki (Tarcan, 2018)

Yıllar	Gecekondulu Sayısı	Gecekondulu Nüfus	Kentsel Nüfustaki Payı (%)
1955	50.000	250.000	14,7
1960	240.000	1.200.000	16,4
1965	430.000	2.150.000	22,9
1970	600.000	3.000.000	23,6
1980	1.150.000	5.750.000	26,1
1990	1.750.000	8.750.000	33,9
1995	2.000.000	10.000.000	35,0
2002	2.200.000	11.000.000	27,0

1960 ve 2000 yılları arasındaki dönemde, özellikle İstanbul'un gecekondulu semtleri çok sayıda Yeşilçam filmine de konu edilmiş, kent, “mega köy” gibi yeni bir unvanla da anılır olmuştur. Zamanın tanıkları olan bu filmler, İstanbul’un içine sürüklendiği kaosa da ışık tutan dokümanlar niteliğindedir.

1965 sonrasında kentlerin nüfus artışıyla birlikte yaşadığı sorunlar, ülke yöneticileri tarafından da görülmüş ve önlem amaçlı yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler, soruna çözüm üretmenin uzağında ve göstermelik sığ düzenlemeler olarak kalmıştır. Yapılan yasal düzenlemelerle belediye sayısı artırılmış, sınırları genişletilmiş ve tarım arazilerinin, küçük parsellere bölünerek tapulandırılması ve ayrı ayrı satılmasının sözü ona önüne geçilmiştir. Ancak belediye sınırlarının dışında küçük ölçekli arsa üretimi, hisseli tapular kullanılarak arazilerin parsellenmesi ve tek tapu üzerinden diğer hissedarlara satışı devam etmiştir. Hisseli tapularda, bir arazideki hissedarların kim olduğu ve hisse oranları tapu senedinde bellidir. Ancak hissedarların arazi üzerinde sahip oldukları pay, tapuya ayrı ayrı tescil edilmiş değildir. 1970’li yıllarda bir gecekondunun inşası için gerekli olan 200-300 metrekare civarındaki arsalar sözü edilen hisseli satışlarla üretilmiştir. Kentin yap-sat yöntemi ve gecekondulu üretimiyle küçük parseller üzerinde yoğunlaşması ve kontrolsüz bir biçimde büyümesi devam ettirilmiştir” (<http://bizinsanmiyiz.iksv.org> > konut_tr_opt). Uygulanan yöntem gecekonduyu meta haline dönüştürmüştür. Öyle ki 1980’lerde

gecekondu bir barınma sorunu olmaktan çıkmış, çok karlı bir yatırım aracı ve kazanç kapısı halini almaya başlamıştır.

1980'ler aynı zamanda ilk kuşak gecekonduların yıkılarak hızla niteliksiz apartmanlara dönüştüğü yıllardır. Zira 1940'lı yılların sonlarıyla birlikte kentlerin büyümesinin bir sonucu olarak ilk kuşak gecekondu alanları kentin neredeyse merkezinde kalmış ve değerlendirilmiştir. Bu alanlardaki rant artışları 1990'ların başı itibarıyla katlanarak devam etmiştir. Gecekondu sahipleri de mevcut gecekonduya ek yapıp kiraya verme ya da yıkıp yerine gecekondu apartmanlar inşa ederek ranttan pay alma yarışına başlamıştır. Böylece gecekondu sayısı hızla artarken yeni emlak zenginleri ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu aşamada 20-30 gecekondu olan mükellefler dahi vardır. Dünyanın ve Türkiye'nin en tehlikeli deprem hatları arasında olan Kuzey Anadolu Fay (KAF) hattının mücavir alanında bulunan İstanbul'un bazı semtleri, 1999 Marmara Depremi'nden önemli ölçüde etkilenmiş, can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Yaşanan acıların henüz tazeliğini koruduğu ve benzeri acıların bir daha yaşanmaması için 2004 yılına çıkarılan bir yasayla TOKİ (Toplu Konut İdaresi), gecekondu dönüşüm projeleri geliştirme, inşaat uygulamaları ve finansman düzenlemeleri yapma gibi konularda tek yetkili kurum kılınmıştır. Ancak bundan sonra gecekondulaşmadan muzdarip olan İstanbul ve diğer büyük kentler için çirkin dikey büyüme ve kentsel dönüşüm çilesi başlamıştır.

Şekil 8: 1946 ve 2014'te Kandilli, (<https://onedio.com/haber/23-eski-istanbul-uydu-fotografiyla...>)

Diğer yandan 1999 Marmara Depremi'nin üzerinden oldukça uzun bir zaman geçmiş, Kuzey Anadolu Fayı (KAF)'nda ve mücavir diğer fay hatlarında enerji birikiminin muazzam boyutlara ulaştığı, bunun beklenen İstanbul Depremi'ne yol açacağı endişesi her kesimde önemli ölçüde duyulmaya başlanmıştır. Aynı zamanda yasal düzenlemelerin yön verdiği kentsel dönüşümde beklentilerin uzağında kalınmış ve istenilen düzeye ulaşılamamıştır. Yaşanan kentsel dönüşüm sıkıntısına rağmen olması

muhtemel bir İstanbul Depremi'nde gecekonduların çökmesiyle on binlerce can kaybının olabileceği hesap edilmektedir.

Şekil 9: 1946 ve 2014'te Levent (Kaynak: <https://onedio.com/haber/23-eski-istanbul-uydu-fotografiyla...>).

Ülkemizde belirtilen dönemde gecekondulaşmanın yaygınlaşması ülke yönetimlerince çıkarılan imar afları ya da imar barışıyla doğrudan ilgili bir durumdur. “İmar affı, Türkiye’de gecekondulaşmanın ortaya çıkışıyla gündeme gelmiş bir kavramdır. Suçluların affı gibi imar affı da her seçim döneminde politikacılar tarafından istismar aracı olarak sürekli kullanılan bir kavram olmuştur. İmar affı, yasalara uygun olarak yapılmamış her türlü yapının afet risklerine hazırlık gibi kamu yararı gözetilerek kayıt altına alınması, bu yapıların süreç içinde dönüştürülmesi ve iyileştirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Tarcan’a göre ise imar affı; “meşru olmayan durumun meşru-

Şekil 10: 1946 ve 2014'te Ortaköy (Kaynak: <https://onedio.com/haber/23-eski-istanbul-uydu-fotografiyla...>)

laştırması, hukuka aykırı fiili durumun hukukileştirilmesidir” (2018). Burada devletin aslında yasalara aykırı olarak oluşmuş yapılaşmaları yasallaştırırken

kullandığı telkin daha önce zikredildiği gibi toplumsal yararlıdır. Ülkemizde ilki 1948 yılı olmak üzere 2015 yılına kadar 20 imar affı yasası çıkarılmıştır. 1948, 1949, 1953, 1959, 1966, 1983, 1984, 1986, 1987, 1988 yıllarında ilan edilen aflar, gecekondulaşma sorununu çözmekten daha çok yasal zemine kavuşturmaya yönelik çıkarılmıştır.

Disiplinlerarası İş Birliği Kültürüyle İlgili Bazı Kavramlar

Günümüzde disiplinler arası ortak çalışma; bilimsel ve toplumsal gelişmenin anahtarı konumundadır. Bu anahtar; daha önce zikredildiği gibi Batı'nın neredeyse yüz yıla yakın bir süredir yakaladığı, uyguladığı ve bunu yerleşik bir kültüre dönüştürdüğü, Doğu'nun ise unuttuğu yöntemin anahtarıdır. Gelişmiş ülkeler ya da Batı ile Türkiye arasındaki en önemli ve eksik faktör de budur. Batı'da durum böyle iken bizde, hatırlattığı gibi tam tersi uygulamaları görmek de çok sıklıkla olasıdır. Örneğin ülkemizde disiplinlerin katı ve aşılabilir sınır çizgileri vardır. Bu nedenle ortak çalışma kültüründen uzak, benim disiplinim, benim alanım ve bu alanda ancak bu alanın mensupları yazabilir, konuşabilir biçimindeki küçümseyici yaklaşım ve bunun neden olduğu retçi eğilim hala geçerliliğini korumaktadır. Bu yaklaşım ne yazık ki hem bilimsel gelişmenin hem de sorun çözmeye odaklı ortak çalışma yaklaşımının önündeki en büyük engellerden biridir. Hatırlattığı zikredilen durum olumsuz ve olmaması gereken bir durumdur. Olması gereken ise bu ve benzeri çalışmaların ya da doğal ve beşerî sorunların çözümünün disiplinlerarası ortak çalışma kültürü bağlamında ele alınarak gerçekleştirilmesidir. Burada Bilge Mimar Cansever ve Tamoğlu'nun yaklaşık 70-75 yıl önce uygulamaya çalıştığı disiplinler arası ortak çalışmayla ilgili bazı kavramların ele alınması yararlı olacaktır.

Kavramların ilki interdisipliner veya Türkçe ifadeyle disiplinlerarasılıktır. Roberta Frank (1988'den akt. Klein, 1996) interdisipliner teriminin kökenini ve yerini Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi içinde iki veya daha fazla uzmanlık alanını içeren araştırmalar için bir tür "bürokratik kısaltma" olarak kullanmıştır. Disiplinlerarasılık o zamandan beri çeşitli hareketler tarafından desteklenmiştir. Bunlardan biri, 1930 ve 1940'larda Batı'da kampanya yürüten Bilimin Birliği hareketiydi. İkinci yasa gibi "büyük ve basitleştirici kavramlar" arayışı termodinamik, kütle-enerji denkliği, kuantum mekaniği ve genel sistemler teorisi aynı zamanda disiplinlerarasılığı da desteklemiştir (Klein, 2000). Daha sonra konsept içinde disiplinlerarasılık kavramı reform, yenilik ve ilerlemeyi ifade etmeye başladı (Weingart & Stehr, 2000). 1972'de, kapsamlı uluslararası araştırmaların ardından bu tür araştırmaları teşvik etmeye çalışan ve yeni ufuklar açan İnterdisiplinerlik kitabı OECD tarafından yayımlandı. Bunu öğretim ve üniversite organizasyon yapılarında disiplinlerarasılığa yönelik birkaç çalışma ve konferans izledi. Geniş ölçüde benzer bir argümanı Rosamond'un (2006) disiplinlerarasılık çağrısında da görmek olasıdır. Rosamond küreselleşme çalışmalarıyla ilgili olarak; "Akademik konuşmalar ve üretimler büyük, içe dönük ve öz referanslı ilişkiler

nedeniyle günümüzde var olan akademik evren, doğuştan küreselleşmeyle başa çıkmaktan acizdir. Bu nedenle tartışılan konular ve çözümü aranan sorunlar bir disiplinin sınırlarını aşalı çok zaman olmuştur" biçiminde ifade etmiştir (Smith 1998: 517'den akt. Chettiparamb, 2007). Sorun ve çözüm odaklı interdisipliner yaklaşım multidisipliner ve transdisiplinerliğe giden yolu da açmıştır. Zira günümüz dünya sorunları çok yüzeyle, karmaşık ve kaotik sorunlardır. Bu ortamda doğa bilimleri ve beşerî bilimler sorunun her boyutunda birbiriyle sıkı ilişkileri olan çok katmanlı yüzeylelere sahiptir.

Kavramların ikincisi multidisiplinerliktir. "Multidisipliner yaklaşımda ayrı disiplinlere mensup uzmanların birbirlerinden bağımsız hedeflerle soruna yaklaşılar da bu sorunun çözümü için asgari düzeyde de olsa ortak bir anlayış içerisindedirler. İnterdisipliner yaklaşımda ise farklı disiplinlere mensup uzmanlar, birbirleriyle uyumlu ve ortak paydalar çerçevesinde ilerlemektedir. Bu yaklaşımda temel alınan ölçüt, disiplinlerin birbiri içerisinde gelişme olanağı bulması, bir disiplinin diğerinin çalışma alanlarını daraltmamasıdır (Schwarz, 1994'ten akt. Tarcan ve Bıçakçı; 2016)."

Üçüncü kavram da transdisiplinerliktir. Transdisiplinerlik, özünde disiplinlerin kesişmesiyle aynı kavram ya da durumun iki disiplin tarafından da açıklanabilir olduğu bir durumdur (Rosenfield, 1992'den akt. Tarcan, H. ve M. Y. Bıçakçı; 2016). "Etkili transdisipliner ekiplerde uzmanlar ve hizmet sunulanların standartlarını karşılayan çıktılara elde etmek büyük önem taşır. Özellikle transdisipliner yaklaşımda disiplinlerin kesişmesiyle birlikte aynı konunun birçok uzmanlık alanı tarafından açıklanabildiği durumlarda etkili bir biçimde ortak çalışmaya imkân veren bir birliktelik süreci en önemli konuyu oluşturmaktadır" (Schwarz, 1994'ten akt. Tarcan ve Bıçakçı; 2016).

"Transdisiplinerlik, bir veya birkaç disiplinin sınırını aşan sorunların çözümünde holistik bir yaklaşım ortaya koymak için araştırma stratejisi oluşturmayı hedefleyen bir kavramdır. Başka ifadelerle transdisipliner yaklaşım; farklı disiplinlerdeki uzmanların hepsinin bir sorun veya çözümlenmesi gereken bir durum karşısında ortak ve kesişen noktaların belirleyerek kendilerine uygun çözümleri ortaya koymalarıdır (Rosenfield, 1992'den akt. Tarcan ve Bıçakçı; 2016). Transdisipliner kavramı ilk olarak hızlı teknolojik devrimlerin yaşanmaya başladığı ve sorunların çok fazla çeşitlendiği 1970'li yıllarda İsviçreli Psikolog Jean Piaget tarafından kullanıldı. Sonrasında yıllarda ise özellikle Batılı ülkelerde kabul gördü ve yaygınlık kazandı (<https://tr.psichiatria.org/transdisiplinerlik/>). Günümüz dünya sorunlarının neden ve sonuçlarının ortaya konmasında ve çözümünde tek ya da birkaç disiplinin çaba sarf etmesinin yeterli olmadığı bu sorunların giderek büyümesiyle açık bir şekilde görülmüştür. Bu nedenle sorunların neden, sonuç ve çözümünde az veya çok katkı sağlayan tüm disiplinlerin, hatta bilimsel olmayan paydaşlar arasındaki bilgi alışverişinin gerekliliği günümüzde tüm çevrelerce kabul gören bir durumdur. Örneğin küresel ısınmanın baş aktörlerinden sera gazı salınımının nedenleri olarak endüstri,

ulaşım, ısınma, tarım ve özellikle büyükbaş hayvan yetiştiriciliği gibi beşerî faaliyetlerle birlikte yanardağ faaliyetleri ve bataklıklardaki çürüme gibi doğal süreçler sayılabilir. Burada sera gazı salınımının neden ve sonuçlarıyla ilgili olarak dışarıda bırakılacak hiçbir disiplin bulunmamaktadır. Zira sera gazı salınımı küresel ısınmayı tetiklemekte, küresel ısınma ise tüm dünyayı etkilemektedir. Bu nedenle coğrafyadan tıba, sosyolojiden matematiğe, kimyadan biyolojiye, etnolojiden kültürel araştırmalara her disiplin sorunun merkezindedir. Transdisiplinerlik de özünde disiplinler üstü bilgi birliğini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

Zikredilen üç kavramın ışığında coğrafya; kentsel ve mekânsal planlama, toprak, tarım, turizm, hidroloji ve peyzaj mimarlığını içeren temel sosyal ve çevresel bilimler mekânın tükenirliğini önleme, sürdürülebilirliğini sağlama ve mekanın sosyal yanının analiziyle yakından ilgili disiplinler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda mekânsal analiz ve tasarım tabanlı araştırma yöntemleri ile ekolojik düşünce temelli çalışmalar günümüzde büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmalar artık; arazi ıslah çalışmalarından, tarıma; turizmden sanayiye, park ve bahçelerden büyük ölçekli kıyı ve bölge planlama projelerine kadar geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Bu sayede hem ekoloji hem de ekolojik tasarımla ilgili ilkelerin kent olgusuyla birlikte sosyal koşullara nasıl entegre edilebileceğini gösteren örnek çalışmalar yürürlüğe konulabilmektedir. “Son zamanlarda, uygulamalı ekolojik araştırmalar yürütülürken, ekolojiyi metafor olarak kullanarak analiz ve tasarım yöntemleri geliştirmek, sosyo-mekânsal odaklanmadan uzaklaşma tehlikesini de aslında gündeme getirmektedir. Tehlike ancak işin merkezine sosyo-mekânsal kaygıyı yerleştirmek, tasarımın sosyal ve ekolojik sistemler arasında nasıl yeni ilişkiler kuracağı sorusuna yanıt vermek ve bunun aktif bir faktör haline nasıl getirilebileceğini anlamaya çalışmakla giderilebilir. Bu aynı zamanda, beşerî bilimler ve doğa bilimlerinin içerdği kavramları, analitik araçları, söylemleri, kaygıları bir araya getirecek interdisipliner, multidisipliner ve transdisipliner pratikler geliştirmek anlamına da gelmektedir” (Tanrıku, 2017; 2019).

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak bu çalışmada iki farklı bilim insanı tipi, bu bilim insanlarının geleceğe yönelik kestirimlerinde iki farklı yaklaşım ve buna bağlı olarak gelişen süreç bir hatırat özelinde işlenmiştir. Toplumun en aydın, daha çarpıcı bir ifadeyle en entelektüel kesimini oluşturan, yetiştirdikleri öğrencilerle geleceği inşa eden ve eserleriyle yol gösteren bilim insanlarının sorunların oluşmadan önceki yaklaşımları ortak çalışma kültürü bağlamında ele alınmıştır. Buradan hareketle bir kentin hatta bir ülkenin geleceğinin karar alıcıların uzak görüşlü olup olmamalarıyla nasıl biçimleneceği bir kez daha gözler önüne serilmiştir. İşlenen konunun sonuçları kabul edilenler ve reddedilenler bağlamında 1960'lı yıllardan başlayarak günümüze kadar süren bir sorunlar yumağını ortaya çıkarmıştır. Yakın geçmişin dile getirilen

sorunları, günümüzün kentsel dönüşüm, betonlaşma, trafik sorunu ve çevre kirliliği gibi aşılması güç sorunlarına evrilmiştir ve tazeliğini korumaktadır. Eğer Bilge Mimar Cansever'in önderliğinde ve Tanoğlu'nun katkılarıyla biçimlenen ortak çalışma kültürü ve yaklaşımı 1947'lerde kabul görse ve uygulamaya konulsa idi İstanbul'un 1970'li yıllarla belirgin biçimde maruz kalacağı ve günümüze ulaşan aşırı nüfuslanma, kamu arazilerinin işgali, gecekondulaşma, özendirici ve gereksiz imar afları, alt ve üst yapı yetersizliği, tarihi ve kültürel değerlerin yok edilmesi, su kaynaklarının ve yeşil alanların tahribi, arsa spekülasyonları, kentsel dönüşüm ile bu yolda ortaya çıkan her türlü mağduriyet ve benzeri sorunlar büyük ölçüde önlenebilirdi. Sözü edilenler yapılmamıştır ancak hatıratında Cansever ve Tanoğlu'nun öngörülerini küçümseyen akademi üyelerinin "Boş ver sen onları kardeşim. İstanbul'a yol açmak lazım, yol açmak lazım" teklifi veya istekleri de süreç içinde yeterince gerçekleştirilememiştir.

Ülkemiz ve kalkınmakta olan ülkeler, günümüzde yaşamın maddi standartlarını yükseltmek için büyük ölçekli alt ve üstyapı ağlarını hızla planlayıp uygulamaya koymaktadırlar. Bu nedenle gelecekteki alt ve üstyapıların; çok işlevli, doğal sistemlere ve iklim değişikliğine duyarlı, hızla artan kentsel nüfusun gereksinmelerini karşılayabilecek yeterlilikte olmalarını garanti edecek ve 100-150 yıllık öngörülerle planlaması ve hayata geçirilmesi kritik bir öneme sahiptir. Zira günümüzde ve birkaç on yıl içinde katlanarak büyüyen, geçirdikleri değişimlerle birlikte sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada zorluklarla karşılaşan kentlerin sayısı dünyada ve ülkemizde hızlı bir biçimde artmaktadır. Yaşanan değişimin en çarpıcı göstergesi ise gelişmekte olan ülkelerde 2000 yılındaki kentsel nüfus yalnızca 2 milyar iken bunun 2050'ye kadar 5,5 milyarı geçecek olmasıdır (<http://www.millenniumassessment.org>). Diğer yandan ülkemizde 1960'lı yıllardan sonra gerçekleşen hızlı ve çarpık kentleşme ile bunu çözmek için günümüzde yaşanan kentsel dönüşüm sıkıntıları ortadadır. Burada anlatılanlar ve verilen örnekler, yaşanan sorunların çözümünden önce oluşumunu engellemenin gerekliliğini göstermektedir. Sorunlar çok boyutlu ve kaotiktir. Bu sorunların oluşumunu önlemenin yegâne yolu ise Cansever ve Tanoğlu'nun yetmiş yıl önce İstanbul özelinde ortaya koydukları ortak çalışma kültürü ve bilimsel verilere dayalı yüksek isabetli öngörülerdir. Diğer bir ifadeyle ve buraya kadar anlatılanlar; hem her nasılsa oluşmuş sorunların çözümü ve hem de yeni sorunların oluşmaması için her disiplinin katkısının önemli olduğuyla ilgilidir. Dünyada ve ülkemizde dile getirilen katkının sağlanabilmesi için ortak çalışma kültürünün oluşturulması; interdisipliner, multidisipliner ve günümüzün geçerli yaklaşımı olan transdisipliner çalışmaların yaygınlaştırılması her hâlükârda zorunludur.

Cansever'in hatıratı ve İstanbul örneğinde olduğu gibi yakın geçmişin kötü uygulamaları, günümüzün mekânını değiştirirken ve geleceğin mekânını kurarken yaşanan kaygı, mekânsal analizi bir zorunluluk olarak ortaya

koymaktadır. Mekâna yönelik yapılacak çalışmalar, geleceğe ait iyi hesaplanmış çıkarımlara yer vermelidir ve bu öngörülerde mekânsal özellikler açıkça belirtilmelidir. Burada özellikle disiplinler arası iş birliği küçük büyük, kırsal veya kentsel her projede uygulanmalı ve Türk bilimi adına bir ortak çalışma kültürü oluşturulmalıdır. Kültürün oluşturulmasında literatüre en son giren ve disiplinler arasındaki keskin hatları ortadan kaldıran transdisipliner yaklaşımlar yaygın olarak kullanılmalıdır. Zira ülkemizde disiplinler arasındaki keskin sınır, hatıratın temel sorunudur. Bu sorun neredeyse bir yüzyıl sonra hala ülkemiz için en önemli sorun olmaya devam etmektedir. Bunu aşabilmek için gerekirse her disiplinin öğretim kademelerine ortak çalışma kültürü ve çok disiplinli yaklaşımlarla ilgili dersler konulmalıdır. Hatırat bu anlamda önemli bir görevi de yerine getirmiştir/getirmektedir. Zira bir bilim insanı bildiği ölçüde mütevazı, bilmediğini kabul etmediği ölçüde ise kibirli, ön yargılı ve redde eğilimlidir. Özünde kibir, yalnızca bilim insanı için değil her kesim için sorunlu bir durumdur. Yaşananlar bağlamında sorunun etki alanı, bir kentin geleceği olabildiği gibi ülkenin de geleceği olabilir. Bu nedenle bilim insanları ve yöneticiler çağdaş, ortak çalışma kültürünü benimsemiş, alçak gönüllü, ülkesi ve tüm dünya için kaygılı, üretken, basiret ve erdem sahibi olmalıdır. Son olarak hatıratda da görüldüğü gibi mekâna yönelik yapılacak iyileştirme, dönüştürme ve planlama gibi her türlü çalışmanın eksiksiz bir biçimde başarılı olması için coğrafya ve coğrafyacıların katkısı zorunludur.

Kaynakça

- Akova, İ. (2019). Ord. Prof. Ali Tanoğlu'nun enerji kaynakları kitabı ve coğrafya bölümlerinde enerji Konulu çalışmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17 (34), s.631-653.
- Ayvazoğlu, B. (2016). *Dünyayı güzelleştirmek-Turgut Cansever'le konuşmalar*. TİMAŞ.
- Cansever, T. (2012). *Ahiretin sorumluluğunu taşımak ve dünyayı güzelleştirmek üzerine, Turgut Cansever 1920-2009*. (Katkıda Bulunanlar: İlmi Etüdler Derneği, Teknik Elemanlar Derneği, 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü ve Üsküdar Belediyesi'nin işbirliği ile düzenlenen *Turgut Cansever'de Şehir ve Mimari* isimli toplantı münasebetiyle ve Yunus Çolak, Furkan Selçuk Ertargin, Fatih Kafalı, Akif Kuruçay, Lütfi Sunar, Murat Şentürk, Ömer Yıldız). İstanbul.
- Chettiparamb, A. (2007). Interdisciplinarity: a literature review. University of Southampton.
- Creswell, J.W. (2006). Understanding mixed methods research, (Chapter 1). Erişim adresi: http://www.sagepub.com/upm-data/10981_Chapter_1.pdf
- Düzenli, H. İ. (2009). Turgut Cansever (1920-2009), *İSAM*, S. 22, s. 160-181.

- Fırıncioğulları, S. (2016). Sosyal Bilimler ve Hermeneutik üzerine kısa bir değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, S. 33, s. 37-48.
- İlçe, A. (2020). Multidisipliner (Çokdisiplinli), interdisipliner (Disiplinlerarası), Transdisipliner (Çokdisiplinli: Hangisi? *YÖK Dergisi*, S 15, s. 36-39.
- Klein, J. T. (1996). *Crossing boundaries: knowledge, disciplinarity and interdisciplinarity*. London: University Press of Virginia.
- Klein, J. T. (2000). A conceptual vocabulary of interdisciplinary science. In Weingart, P. and Stehr, N. (eds) *Practising Interdisciplinarity*. London: University of Toronto Press, pp.3-24.
- Rosamond, B. (2006). Disciplinarity and the political economy of transformation: The epistemological politics of globalisation studies. *Review of International Political Economy*. 13 (3), s. 516-532.
- Sertkaya Doğan, Ö. (2020). Nüfus coğrafyası çalışmalarıyla Ord. Prof. Ali Tanoğlu. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17 (34), s. 655-675.
- Tanoğlu, A. (1964). Coğrafya nedir? *İstanbul Üniversitesi. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, S. 14, s. 3-14.
- Tanrıkulu, M. (2019). Türkiye'de sosyo-mekansal analizler ve harita. *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları, Prof. Dr. Mesut Elibüyük'e Armağan*, PEGEM Akademi Yayınları, s, 321-349. Ankara.
- Tanrıkulu, M. (2019). *Coğrafya ve kültür*. PEGEM Akademi, Ankara.
- Tarcan, H., M. Y. Bıçakçı. (2016). Sağlık bilimlerinde transdisipliner yaklaşım içerisinde çocuk gelişimcinin rolü, II. Ulusal Sağlık Bilimleri Kongresi, 24-25 Kasım, H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt:3, Ek:1, s. 157-168, Ankara.
- Tarcan, B. (2018). 1948'den bugüne imar afları. *Mimarlık Dergi*, S. 403. s. 19-26.
- Tümertekin, E. (1980). Türkiye beşerî coğrafyasında Ord. Prof. Ali Tanoğlu'nun yeri. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, No. 23, s. 97-110.
- T.C. Resmi Gazete, (1960). 10641 Sayılı, 28.10.1960 Tarihli.
- Yiğit, A. ve Tunçel, H. (2017). 100. yılında Türkiye'de coğrafyacılar, Türkiye Coğrafyacı Biyografileri (1915-2015). Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, S. 8. İstanbul. <https://www.tck.org.tr/>
- Weingart, P. & Stehr, N. (2000). (eds) *Practising interdisciplinarity*. London: University of Toronto Press.

İnternet kaynakları

<https://stringfixer.com/tr/Transdisciplinarity> (Erişim: 10.01.2022).

<https://onedio.com/haber/23-eski-istanbul-uydu-fotografiyla-zamaninda-dedeniz-almadigi-icin-kahrolacaginiz-arsalar-558350> (Erişim: 10.01.2022).

http://www.mimarhane.org/turk_tarih_kurumu/ (Erişim: 10.01.2022).

http://bizinsanmiyiz.iksv.org/wp-content/uploads/2017/11/konut_tr_opt.pdf (Erişim: 19.02.2022).

<https://tr.psichiatria.org/transdisiplinerlik/> (Erişim: 19.02.2022).

<http://www.millenniumassessment.org> (Erişim: 19.02.2022).

https://www.bisav.org.tr/Bulten/13/231/tam_ulusal_sempozyum___vefa_semti_dunu_bugunu_yarini_ (Erişim: 11.01.2022).

<https://www.youtube.com/watch?v=6LLPU0o3IsE> ve ekli videolar (Erişim: 11.01.2022).

https://www.ilem.org.tr/images/01_turgut_cansever-2012-kitapcik.pdf (Erişim: 11.01.2022).

<https://data.tuik.gov.tr> > Bulten > Index (Erişim: 11.08.2022).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf> (Erişim: 11.11.2022).

Atıf için:

Tanrıkulu, M. (2022). Turgut Cansever'in hatıratında disiplinlerarası iş birliği kültürü, coğrafya, Ali Tanoğlu ve İstanbul'a Dair. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 265-288. doi: 10.54558/jiss.1147738

Etik Beyanı: Yazar, bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Türkiye’de Bireylerin Yaşam Memnuniyetinin Sosyoekonomik Faktörler Kapsamında Mekânsal Analizi

Özlem Dündar* 0000-0002-3091-1433

Yavuz Kağan Yasım** 0000-0002-3542-5493

Öz

Amaç: İktisat biliminin temel argümanlarından biri, kaynakların kıt, ihtiyaçların ise sınırsız olmasıdır. Genel olarak bireylerin yaşamdan beklentilerinin yüksek olabileceği düşünülse de fizyolojik, güvenlik gibi en temel ihtiyaçlarının karşılanması dahi bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerini arttırabilmektedir. Bir ülkede sınır komşusu olan bölgelerin sosyoekonomik yapısı benzerlik gösterdiğinden bir bölgede yaşam memnuniyet düzeyindeki değişme, bu bölgeye sınır komşusu olan bölgelerde aynı yönde değişme oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin Türkiye’nin 26 alt bölgesinin (ikinci düzey Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması -İBBS-) sınır komşu olan bölgelerinde yayılım gösterip göstermediği ve bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerin mekânsal veri analiziyle belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışmada Türkiye’nin 26 alt bölgesinde bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerinin mekânsal bağımlılığı, 2013 yılı için mekânsal veri analiziyle araştırılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan yaşam memnuniyeti anketi, il düzeyinde sadece 2013 yılında yapılmıştır. Bu nedenle analiz 2013 yılı için gerçekleştirilmiştir. Analizde yer alan değişkenler için 2013 yılı TÜİK ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre mekânsal regresyon modellerinden mekânsal otonom regresif model çalışma için en uygun model olarak belirlenmiştir.

Bulgular: SAR model sonucuna göre bireylerin yaşam memnuniyet düzeyi sınır komşusu bölgeler arasında yayılım göstermektedir. Bireylerin yaşam memnuniyet düzeyini ortalama günlük kazanç ve bölgenin aldığı iç göç pozitif yönde etkilerken; işsizlik oranı, yüksek okul ve fakülte mezunları, malvarlığına karşı işlenen suçlar ve şiddet suçları negatif yönde etkilemektedir. Yine SAR model sonucuna göre, kişi başına gayri safi yurt içi hasıla ve tüketici fiyat endeksinin bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine etkisi bulunmamaktadır.

Sonuç: Bir ülkede bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin yüksek olması, ülkenin sosyoekonomik yönden gelişmişliğinin bir göstergesi olduğu kabul edilebilir. Bu nedenle bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen sosyoekonomik faktörlerin belirlenmesi önem arz

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve End. İlişk. Bölümü, ozlemdundar@hitit.edu.tr

** Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve End. İlişk. Bölümü; yavuzkaganyasim@hitit.edu.tr

etmektedir. Bir ülkede bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin sınır komşu olan bölgelerde yayılım göstermesi ise, bölgeler arasında sosyoekonomik yönden farklılıkların giderilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Özgünlük: Konuyla ilgili yapılmış çalışmalarda analiz yöntemi olarak çoğunlukla lojit ve probit modeller ve sabit etkili panel veri modelleri kullanılmıştır. Mekânsal veri analiz yöntemi uygulayan çalışmalara rastlanmamıştır. Yine analizde suç türleri ve bölgelerin aldığı göç oranına bağımsız değişkenler olarak yer veren Türkiye için yapılmış çalışmalara rastlanmamıştır. Bu nedenlerle çalışmanın özgünlük oluşturduğu düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Bireylerin yaşam memnuniyet düzeyi, sosyoekonomik faktörler, mekânsal veri analizi, mekânsal otoregresif model.

ISSN: 1309-3738

e-ISSN: 2791-9374

Çankırı Karatekin University Journal of Institute of Social Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss>

Spatial Analysis of Individuals Life Satisfaction in Turkey Within the Context of Socioeconomic Factors

Özlem Dündar* 0000-0002-3542-5493 Yavuz Kağan Yasım** 0000-0002-3542-5493

Abstract

Purpose: One of the main arguments of economics is that resources are scarce and needs are unlimited. Although it is thought that individuals may have high expectations from life in general, even meeting the most basic needs such as physiological and safety can increase the level of life satisfaction of individuals. Since the socioeconomic structure of the border neighboring regions in a country is similar, a change in the level of life satisfaction in a region will create a change in the same direction in the border neighboring regions in this region. In this context, it is aimed to determine whether the life satisfaction level of individuals spreads in the border neighboring regions of 26 sub-regions of Turkey (second level Turkey Nomenclature of Units For Territorial Statistic -NUTS-) and the socioeconomic factors affecting the life satisfaction of individuals by spatial data analysis.

Method: In the study, the spatial dependence of the life satisfaction levels of individuals in 26 subregions of Turkey was investigated by spatial data analysis for 2013. The life satisfaction survey published by the Turkish Statistical Institute (TUIK) was conducted at the provincial level in only 2013. Therefore, the analysis was carried out for 2013. For the variables included in the analysis, 2013 TÜİK and Social Security Institution (SGK) data were used. According to the test results Spatial Autoregressive Model (SAR) one of the spatial regression models was determined as the most suitable model for the study.

Findings: According to the SAR model result, the life satisfaction level of individuals spreads among the border neighboring regions. In addition, while the average daily income and internal migration of the region affect the life satisfaction level of individuals positively; the unemployment rate, college and faculty graduates, crimes against property and violent crimes affect negatively. Again, according to the SAR model result, per capita gross domestic product and consumer price index have no effect on the life satisfaction of individuals.

* Assist. Prof, Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Labor Economics and Industrial Relations Department; ozlemdundar@hitit.edu.tr

** Assoc. Prof., , Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Labor Economics and Industrial Relations Department; yavuzkaganyasim@hitit.edu.tr

Received : May 20, 2022

Accepted: August 19, 2022

Type : Research

Implications: *It can be accepted that the high level of life satisfaction of individuals in a country is an indicator of the socioeconomic development of the country. For this reason, it is important to determine the socioeconomic factors that affect the life satisfaction of individuals. The fact that the level of life satisfaction of individuals in a country spread in border neighboring regions reveals the importance of eliminating socioeconomic differences between regions.*

Originality: *In studies on the subject, mostly logit and probit models and fixed effect panel data models were used as analysis methods. No studies using the spatial data analysis method were found. Again, there were not many studies that included crime types and migration rates of regions as independent variables in the analysis. No studies were found in which these variables were investigated for Turkey. For these reasons, it is thought that the study creates originality.*

Keywords: *Individuals' life satisfaction level, socioeconomic factors, spatial data analysis, spatial autoregressive model.*

Giriş

İktisat biliminde sınırsız ihtiyaçların kıt kaynaklarla karşılanması yolları aranarak toplumsal refahın sağlanması amaçlanır. Bir ülkede refah düzeyinin yüksek olması, hükümetler tarafından uygulanan politikalara bağlıdır. Bu nedenle tüm ülkelerde hükümetler tarafından bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerinin belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılmaktadır. Türkiye’de de 2003 yılı itibariyle bireylerin yaşam memnuniyetini belirlemeye yönelik Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından “Yaşam Memnuniyet Araştırması” yapılmaktadır. Hükümetlerin bireylerin yaşam memnuniyet düzeyi hakkında bilgi sahibi olmasının, ülke refahını sağlamada uygulayacakları politikaların belirlenmesinde etkisi olacak, böylece etkin politikalar uygulanabilecektir. Bu nedenle bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine etki eden sosyoekonomik faktörlerin araştırıldığı çalışmalar önem arz etmektedir. Hükümetler bu çalışmalarda ulaşılan sonuçları dikkate alarak bireylerin yaşam memnuniyetinin dolayısıyla ülke refahının sağlanmasına yönelik politikalar belirleyecektir. Türkiye’de sosyoekonomik gelişmişlik yönünden belirgin bölgesel farklılıkların olması, bölgesel düzeyde bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerinin araştırılmasının önemini en büyük göstergesidir. TÜİK tarafından il düzeyinde 2013 yılında “Yaşam Memnuniyet Araştırması” gerçekleştirilmiş, 2013 yılından sonra il düzeyinde söz konusu araştırmaların yapılmasına devam edilmemiştir. Bu çalışmanın 2013 yılı için 26 alt bölge kapsamında bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerinin mekânsal bağımlılığı ve bireylerin yaşam memnuniyetine sosyoekonomik faktörlerin etkisinin araştırılmasıyla bölgesel düzeyde ulaşılan sonuçlara dikkat çekerek, il düzeyinde gerçekleştirilecek yaşam memnuniyet araştırmalarının önemini ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Bir ülkenin sosyoekonomik yönden geri kalmış bölgelerinde yüksek işsizlik ve enflasyon oranları ile düşük ücret ve kişi başına gayri safi yurt içi hasıla gibi ekonomik sorunların yanı sıra eğitim, sağlık ve güvenlik gibi sorunlarla da karşılaşabilmektedir. Geri kalmış bölgelerde çoğu suç türünün işlenme nedeninin ve yüksek okul ve fakülte mezunu bireylerin iş bulamama nedeninin kötü ekonomik koşullar olduğu düşünüldüğünde bu bölgelerde bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine ekonomik faktörlerin etkisinin daha fazla olduğu söylenebilir. Bu durumun sonucunda söz konusu bölgelerden daha gelişmiş bölgelere göç olması, göç alan bölgelerdeki bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin diğer bölgelere kıyasla daha yüksek olması beklenmektedir.

Yazında sosyoekonomik faktörlerin bireylerin yaşam memnuniyetine etkisinin araştırıldığı çalışmalarda çoğunlukla işsizlik, enflasyon, kişi başına gayri safi yurt içi hasıla gibi ekonomik değişkenler ile demografik değişkenler ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Çalışmanın yazın araştırması başlığında yer verilen konuyla ilgili yapılmış çalışmalarda analiz yöntemi olarak çoğunlukla lojit ve probit modeller ve sabit etkili panel veri modelleri gibi yöntemler

kullanıldığı görülmüş, mekânsal veri analiz yöntemi uygulayan çalışmaya rastlanmamıştır. Suç türlerinin bireylerin yaşam memnuniyetine etkisinin araştırıldığı çalışmalar çok fazla olmamakla birlikte bölgelerin aldığı göçün bireylerin yaşam memnuniyetine etkisinin araştırıldığı çalışmalara da pek rastlanmamıştır. Oysaki yukarıda da değinildiği gibi bölgeler arasındaki sosyoekonomik yönden gelişmişlik farkı bölgeler arasında göçe neden olmakta, göç alan bölgelerin göç veren bölgelere göre nispeten daha iyi sosyoekonomik koşullara sahip olması, göç alan bölgelerde bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin daha yüksek olmasına neden olabileceği beklenmektedir. Bölgesel gelişmişlik farkının yol açtığı başlıca sorunlardan biri olan göçün bireylerin yaşam memnuniyetine etkisinin araştırılması önem oluşturmaktadır. Bu nedenlerle çalışmanın yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada öncelikle yaşam memnuniyetiyle ilgili kavramsal çerçeveye kısaca değinilerek, izleyen aşamada ikinci başlıkta konuyla ilgili yapılan çalışmalara yer verilecektir. Bir sonraki başlık altında analizde kullanılan veri seti ve mekânsal analiz yöntemi açıklanacaktır. Son olarak analizde ulaşılan bulgular yorumlanarak, sonuca ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Toplumsal refahın ekonomik göstergeler dışında mutluluk, yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluş çerçevesinde ölçülebileceği görüşü, bu alanda yapılan çalışmalara temel oluşturmuştur. Toplumsal refahın en önemli göstergesi olan kişi başına gayri safi yurt içi hasıla nesnel ve ölçülebilir olmasına rağmen yaşam memnuniyeti, mutluluk ve öznel iyi oluşun ölçülebilirliği tartışılmaktadır.

Mutluluğun ölçümünün yapılabilirliği konusunda iktisat teorisinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ana akım iktisatta mutluluk ölçülemeyen bir kavram olarak görülürken, fayda ölçülebilme durumuna göre değerlendirilmiştir. Fayda, davranışsal iktisatta çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Kahneman'ın görüşlerinin bulunduğu fayda teorilerine göre karar faydası, alınan kararda sonucun ağırlığıyken, deneyimlenen fayda anlık fayda ve anımsanan faydadan oluşmaktadır. Anlık fayda gerçek zamanı, anımsanan fayda geçmişin bir bölümünü ifade etmektedir. Yapılan deneylerle deneyimlenen faydanın ölçülebilir olduğu ve bireylerin mutluluğunun ölçümünde anımsanan faydanın önemi belirlenmiştir. Kahneman mutluluğun deneyimlenen fayda ya da anımsanan fayda kaynaklı olma durumunun ölçülerek belirlenmesi gerektiğini ileri sürmüş, geleneksel iktisattaki fayda kavramı yerine mutluluk kavramının önemine vurgu yapmıştır (Kamilçelebi, 2012, s. 63-64).

Mutluluk çeşitli bilim dallarınca araştırılmıştır. İktisat biliminde mutlulukla ilgili Easterlin (1974) tarafından yapılan çalışmada gelir seviyesi ile mutluluk seviyesi arasındaki ilişki, 1946-1970 dönemine ait 30 anket verisi

kullanılarak 19 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke (Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri) için araştırılmıştır. Ülke içerisinde yüksek statülü grupların ortalama olarak düşük statülü gruplardan daha mutlu oldukları dolayısıyla bireylerin gelir düzeyi ile mutluluk seviyeleri arasında pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada söz konusu dönemde ülkeler arasında gelirle mutluluk arasında pozitif yönde bir ilişki olup olmadığı belirsizdir. Yüksek gelirli ülkelerdeki mutluluk seviyesinin düşük gelirli ülkelerdeki mutluluk seviyesiyle aynı düzeyde olduğu belirlenmiştir (Easterlin, 1974, s. 118). Çalışmada ulaşılan sonuçlar arasında tutarsızlık bulunmakta, bu urum yazında “Easterlin Paradoksu” olarak ifade edilmektedir.

Mikroekonometrik mutluluk denklemi standart bir biçime sahiptir ve aşağıda denklem 1’de gibi ifade edilmektedir. Aşağıdaki denklem 1’de i birey sayısını, t zamanı göstermektedir. Buna göre W , t zamanda i bireyinin yaşam memnuniyet düzeyini, X vektörü, sosyoekonomik ve sosyodemografik faktörleri, ε gözlenemeyen faktörleri ve ölçümden kaynaklanan hataları içeren hata terimini göstermektedir (Graham, 2005, s. 45).

$$W = \alpha + \beta X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Denklem 1’de görüldüğü üzere sosyoekonomik ve sosyodemografik değişkenlerin bireylerin yaşam memnuniyetine etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle sadece gelir düzeyinin bireyin yaşam memnuniyetine etkisini araştırmak, toplumsal refahın sağlanmasında etkisi olabilecek diğer faktörlerin tespitini engelleyecektir.

Mutluluk ekonomisi, refahın gelir temelli ölçümlerinin yerine geçme iddiasında değildir, mutluluk ekonomisinde bu ölçümlerin daha geniş refah ölçütleriyle tamamlanması amaçlanmaktadır. Bu da ülkelerde yapılan büyük ölçekli çalışmalar olan kendi refahlarını değerlendirmeleri istenen yüz binlerce bireyle yapılan anketler yoluyla gerçekleştirilebilir. Anketler aracılığıyla refahı etkileyen birçok faktörle (gelirin yanı sıra istihdam durumu, evlilik, sağlık, güvenlik vb) ilgili bilgi edinilmektedir (Graham, 2005, s. 43). Çünkü bireylerin yaşamda tercihleri değişkenlik gösterebilmektedir. Bir birey kazancı düşük olan ancak daha değerli ve faydalı gördüğü bir işi tercih edebilmektedir (Graham, 2005, s. 42). Bu tercih ülkelerin ya da bölgelerin sosyoekonomik yapısına göre değişkenlik gösterebilecektir. Sosyoekonomik yönden gelişmemiş ülke ya da bölgelerde enflasyon oranı yüksek olduğu takdirde bireyler kazancı düşük bir işi kazancı yüksek olan bir işe tercih etmeyebilecektir. Bu ülkelerde bireylerin iş bulmaları zor olduğundan böyle bir tercih bile yapamayabileceklerdir. Bu çalışmada gelir dışındaki sosyoekonomik değişkenlere analizde yer verilerek bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen sosyoekonomik faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Mutluluk, yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluş kavramları arasında küçük farklılıklar bulunmakta, öznel iyi oluş kavramı diğer kavramları kapsamaktadır. Mutluluk kavramını Aristoteles ve Nietzsche “bireylerin nihai amacı”, Jeremy Bentham “zevk ve acıların toplamı” olarak tanımlamıştır. Ayrıca “bireylerin tatmin duygusuna sahip oldukları bir ruh hali” şeklinde de tanımlanmıştır (Kasmaoui ve Bourhaba, 2017, s. 2; Veenhoven, 2004, s. 1; Leiter, 1997, s. 273; Diener, 1994, s. 103). Yaşam memnuniyeti kavramındaki memnuniyet kelimesi, latince bir kelimedir. Kelime anlamı “yapmak, yeterli derecede yapmak” olarak verilmektedir. Yaşam memnuniyeti kavramı ise bireyin yaşamından tatmin olması veya kabul etmesi, yaşamdan beklentilerinin ve ihtiyaçlarının karşılanmış olması anlamına gelmektedir. Bireylerin yaşam kalitelerine yönelik öznel değerlendirmeleri içermektedir. Bu nedenle yaşam memnuniyeti yargıları geniş bir bilişsel bileşene sahiptir (Sousa ve Lyubomirsky, 2001, s. 3). Bu durumda bireylerin beklentilerinin karşılanması nedeniyle yaşamlarından memnuniyet duymaları sonucunda hissettikleri duygunun mutluluk olduğu söylenebilir. İki kavramın birbiriyle ilişkili olduğu, mutluluğun bireylerin yaşamından memnun olmaları neticesinde ortaya çıktığı düşünülebilir. Çünkü beklentiler karşılanmadan mutluluk oluşmamaktadır.

Öznel iyi oluş kavramı bilişsel olarak ifade edilen yaşam memnuniyeti ve duygusal olarak ifade edilen mutluluk kavramlarını kapsayan daha geniş kavramdır. Bu nedenle yaşam memnuniyeti ve mutluluk kavramlarından çok farklı olduğu söylenemez. “Bireylerin yaşam tatmininin ve olumlu duygularının olması ve olumsuz duygularının olmaması durumu” olarak tanımlanmıştır (Alexandrova, 2005, s. 302). Öznel iyi oluşun üç temel özelliği bulunmaktadır. Bu özellikler öznel ve bireyin deneyimlerine dayanması, pozitif ölçümler içermesi, bu ölçümlerin bireyin yaşamını tüm yönleriyle ele alması şeklindedir (Diener, 1984, s. 543-544).

Yazın Araştırması

Yaşam memnuniyeti, öznel iyi oluş ve mutluluğu etkileyen sosyoekonomik faktörlerin araştırıldığı çalışmalara aşağıda Tablo 1’de (çalışmanın yazar/yazarları ve yılı, analiz yöntemi, analiz dönemi, analiz yapılan ülke/ülkeler, analizdeki bağımsız değişkenler ve analiz sonucu kapsamında) yer verilmiştir. Tablo 1’deki söz konusu çalışmalar incelendiğinde mekânsal veri analiz yönteminin uygulanmadığı görülmüştür. Çalışmalarda kullanılan bağımsız değişkenler incelendiğinde sadece Grimes ve Wesselbaum (2019) tarafından yapılan çalışmada göçmenlerin mutlu oldukları ülkelere göç etme olasılıklarının araştırıldığı görülmüştür. Bu çalışmada söz konusu çalışmadan farklı olarak bölgelerin göç alma oranı kullanılarak, iç göçün yaşam memnuniyetine etkisi araştırılmıştır. Çalışma analiz yöntemi ve kullanılan bağımsız değişkenler açısından diğer çalışmalardan farklılık oluşturmaktadır.

Tablo 1: Yaşam Memnuniyeti İle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Yazar/ Yazarlar ve Yıl	Yöntem ve Dönem	Ülke/ Ülkeler	Bağımsız Değişkenler	Sonuç
Aksoy ve Taşkaya (2020)	Regresyon Analizi 2017 yılı	142 ülke	Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, İşsizlik, Enflasyon ve Hükümet Harcamaları	Bireylerin mutluluk düzeyi ile kişi başına gayri safi yurtiçi hasılının pozitif yönde, işsizlik ve enflasyon oranlarının ise negatif yönde ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hükümet harcamalarının ise mutluluk düzeyi ile ilişkisi olmadığı belirlenmiştir.
Lee, Kim, Rodgers ve Subramanian (2020)	Çok Düzeyli Varyans Analizi 2010-2014 dönemi	60 ülke	Ulusal Gelir	Ulusal gelirle yaşam memnuniyeti arasında pozitif yönde ilişki olduğu, orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerin düşük gelirli ülkelere göre daha yüksek yaşam memnuniyetine sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Nordheim ve Martinussen (2020)	Sabit Etkili Panel Veri Yöntemi 1980-2012 dönemi	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) Üyesi Ülkeler	Sosyal Harcamalar ve İşsizlik	Sosyal harcamalarla özel iyi oluş arasında ilişki olmadığı, işsizlikle yaşam memnuniyeti arasında ise negatif yönde ilişki olduğu

Olson, Martin ve Connell (2020)	Lojistik Regresyon Analizi	Pensilvanya	Suç Sapmalı Davranış	sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin yaşam memnuniyetiyle suç ve sapmalı davranışa yönelme arasında negatif yönde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
	2020 yılı			
Sevgi ve Başol (2020)	Yapısal Eşitlik Modeli	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Üyesi Ülkeler	Endüstri İlişkileri Sistemi Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	Endüstri ilişkileri sistemi ve kişi başına gayri safi yurt içi hasılanın yaşam kalitesine pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
	2017 yılı			
Grimes ve Wesselbau (2019)	Sabit Etkili Panel Veri Yöntemi	102 menşe ülke ve 14 hedef ülke	Göçmenler	Göçmenlerin mutsuz gördükleri ülkeden mutlu gördükleri ülkeye doğru göç etme olasılıklarının yüksek olduğu, bu durumda ülke göç alıyorsa mutluluk düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır
	2006-2013 dönemi			
Aysan (2019)	Welch-Anova Analizi	28 Avrupa Birliği Üyesi Ülke ve Avrupa Birliği'ne Aday 6 Ülke	Sosyal Politika Uygulamaları	Sosyal politika uygulamalarıyla öznel iyi oluş arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
	2012 yılı			
Başol (2018)	Yapısal Eşitlik Modeli	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Üyesi Ülkeler	Sağlık ve İş Kalitesi	Bireylerin yaşam memnuniyetini sağlığın ve pozitif iş kalitesinin pozitif yönde etkilediğini, gelir ve negatif iş kalitesinin ise negatif yönde
	2016 yılı			

Krulichová (2018)	Hiyerarşik Sıradan En Küçük Kareler	Çekya	Suç Korkusu	etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Suç korkusunun yaşam memnuniyeti ve mutluluğa negatif yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Kasmaoui ve Bourhaba (2017)	Sabit Etkili Panel Veri Yöntemi ve Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi	132 Ülke	Kamu Harcamaları	Kamu harcamalarıyla mutluluk arasında pozitif yönde ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Welsch ve Kühling (2016)	En Küçük Kareler ve Sıralı Probit Maksimum Olabilirlik	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Üyesi 25 Ülke	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, Enflasyon ve İşsizlik	Bireylerin yaşam memnuniyetini işsizlik ve enflasyonun negatif yönde, Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın ise pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
Krekel ve Poprawe (2014)	Sabit Etkili Panel Veri Yöntemi	Almanya	Şiddet Suçları Malvarlığına Karşı İşlenen Suçlar	Şiddet suçlarının yaşam memnuniyetine negatif yönde etkisi bulunurken, malvarlığına karşı işlenen suçların yaşam memnuniyetine etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Ambrey, Fleming ve Manning	Sabit Etkili Panel Veri Analizi	Avustralya	Malvarlığına Karşı İşlenen Suçlar	Malvarlığına karşı işlenen suçların bireyi yaşam

(2013)	2002-2010 dönemi			memnuniyetini negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
Hanslmaier (2013)	Doğrusal Çoklu Regresyon Analiz 2010 Yılı	Almanya	Suç Mağdurları, Suç Korkusu ve Suç Oranları	Suç mağdurları ve suç korkusunun yaşam memnuniyetini azalttığı, ilçe suç oranlarının yaşam memnuniyetine etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Proto ve Rustichini (2013)	Sıralı Probit Analizi 2013 yılı	14 Avrupa Birliği Ülkesi	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ile yaşam memnuniyeti arasında düşük gelirli ülkelerde pozitif, yüksek gelirli ülkelerde negatif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Boarini, Comola, Smith, Manchin ve Keulenaer (2012)	Regresyon Analizi 2012 yılı	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Üyesi 34 Ülke	Hanehalkı Geliri, İşsizlik, Eğitim, Sağlık Durumu, Çocuk Sahibi Olma, Tek Başına Güvende Yürüyebilme, Temiz Hava	Bireylerin yaşam memnuniyetini hanehalkının geliri, eğitim seviyesi, tek başına güvende yürüyebilme, temiz hava ve çocuk sahibi olmamanın pozitif yönde, işsizliğin ve sağlık sorunlarının ise negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
Timofeyev ve Timofeyeva (2012)	Korelasyon Analizi 1990 yılı 2000 yılı	Seçilmiş 23 Ülke	Sosyal Politikalar	Sosyal politikaların tek başına mutluluğu etkilemediği

	2005 yılı			sonucuna ulaşılmıştır.
Degutis, Urbonavičius ve Gaižutis (2010)	Korelasyon ve Regresyon Analizi	Avrupa Birliği Ülkeleri	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın yaşam memnuniyeti pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
	2000-2009 dönemi			
Cohen (2007)	Sıralı Probit Regresyon Analizi	Amerika Birleşik Devletleri	İşsizlik, Şiddet Suçları ve Hırsızlık	İşsizlik, hırsızlık ve şiddet suçlarının yaşam memnuniyetine negatif yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
	1993 yılı 1994 yılı 1996 yılı 1998 yılı 2000 yılı 2002 yılı 2004 yılı			
Sanfey ve Teksöz (2007)	İki Yönlü Sabit Etkiler Yöntemi	Geçiş Ekonomileri ve Diğer Bazı Ülkeler	Kişi Başına Düşen Gelir, Gini	Geçiş ekonomilerinde bireylerin yaşam memnuniyetini kişi başına düşen gelirin pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Gini katsayısıyla yaşam memnuniyeti arasında negatif yönde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
	1999-2002 dönemi			
Di Tella, MacCulloch ve Oswald (2003)	Sıralı Probit Regresyon Analizi	12 Avrupa Ülkesi	İşsizlik, Enflasyon, Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	Mutluluğu işsizlik ve enflasyonun negatif yönde kişi başına gayri safi yurt içi hasılanın ise pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
	1975-1992 dönemi 1972-1994 dönemi	Amerika Birleşik Devletleri		
Fuentes ve Rojas (2001)	Regresyon Analizi	Meksika	Gelir	Öznel iyi oluşun gelire ilişkili olmadığı

	2001 yılı			sonucuna ulaşmıştır
Adams ve Serpe (2000)	Çoklu Regresyon Analizi	Amerika Birleşik Devletleri'nin Kaliforniya eyaletindeki Los Angeles İli	Sosyal Bütünleşme, Suç Korkusu	Sosyal bütünleşmenin suç korkusunu azaltarak yaşam memnuniyetini arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Suç korkusunun ise yaşam memnuniyetini azalttığı sonucuna ulaşmıştır.
Witter, Okun, Stock ve Haring (1984)	Meta Analiz Yöntemi	Amerika Birleşik Devletleri	Örgün Eğitim	Örgün eğitimin öznel iyi oluşuyla pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Veri Seti ve Yöntem

Türkiye’de 26 alt bölge içerisinde sınır komşusu olan bölgeler arasında bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin yayılım gösterip göstermediğinin ve sosyoekonomik faktörlerin bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine etkisinin 2013 yılı için mekânsal veri yöntemiyle belirlenmesi amaçlanmıştır. Bir başka ifadeyle analizde bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin mekânsal bağımlılığı araştırılmıştır. Analizde bireylerin mutluluk düzeyini gösteren yaşam memnuniyeti bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen sosyoekonomik faktörler; otalama günlük kazanç, işsizlik oranı, tüketici fiyat endeksi (TÜFE), kişi başına gayri safi yurt içi hasıla, malvarlığına karşı işlenen suçlar (hırsızlık, dolandırıcılık, yağma ve mala zarar verme suçları), şiddet suçları (cinayet, yaralama silahlı ve bıçaklı suçlar), bölgelerin aldığı göç ve yüksekokul ve fakülte mezunları olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) mevcut veri seti temelinde belirlenmiştir. Söz konusu değişkenler analizde bağımsız değişken olarak yer almıştır. İşsizlik değişkeninin il düzeyinde verisi olmaması nedeniyle analizde TÜİK ikinci düzey İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (26 alt bölge) temelinde veri seti oluşturulmuştur. TÜİK yaşam memnuniyeti anketinin il düzeyinde sadece 2013 yılında yapılmış olması nedeniyle 2013 yılı yaşam memnuniyeti (mutluluk düzeyi) il düzeyindeki veriler bölgesel hale getirilerek (-26 alt bölge- ikinci düzey İBBS) kullanılmıştır. 2013 yılı yaşam memnuniyeti anket verilerinden çok mutlu ve mutlu olduklarını bildiren bireylerin TÜİK tarafından verilen yüzdelik oranları kullanılmıştır. Yaşam memnuniyeti il düzeyinde 2013 yılı verisi

olması nedeniyle bağımsız değişkenlerin de 2013 yılına ait verilerine analizde yer verilmiştir. Analizde ulaşılan bulgular Stata 16 paket programıyla elde edilmiştir.

Mekânsal ekonometri, yatay kesit verilerde (belirli bir yılda ülke, bölge ya da illere ait veri) mekanlar arasındaki ilişki yok sayıldığında ekonometrik analiz sonuçlarının sapmalı ve tutarsız olabilme durumuna karşı geliştirilmiştir (Anselin, 1988, s. 7-15; LeSage ve Pace, 2009, s. 1). İlerleyen zamanlarda panel verilere (belirli bir dönemde bölge ya da illere ait veriler) de uygulanmıştır. Yatay kesit ve panel verilere uygulanan regresyon analizlerinde mekanlar arasındaki ilişkinin görüldüğü bilim dalı olarak bilinen mekânsal ekonometri, mekânsal bağımlılık (otokorelasyon) ve mekânsal değişkenlikten (heterojen) oluşan mekânsal etki kavramını kapsamaktadır (Anselin, 2001, s. 311). Konumlara ait değerlerin benzeşmesi mekânsal bağımlılık, sabit olmayan hata varyansındaki veya model katsayılarındaki yapısal istikrarsızlık mekânsal heterojenlik olarak bilinmektedir (Anselin ve Bera, 1998, s. 241).

Mekânsal ekonometrik yöntemde ağırlık matrisi ortak sınır ya da konumların mesafesi çerçevesinde oluşturularak, komşuluk ilişkisi gösterilmektedir. Analizde “her şeyin başka her şeyle ilişkili olduğu, yakın şeylerin ise, uzak şeylere göre birbiriyle daha ilişkili olduğu” şeklinde coğrafyanın temel yasasını açıklayan Waldo Tobler’in (1970, s. 237) görüşü temelinde ağırlık matrisi, ortak sınırı olan bölgeler temelinde oluşturulmuştur. Ortak sınır fiziksel olarak birbirine yakın iki bölgeyi ifade etmektedir. Buna göre oluşturulan ağırlık matrisiyle mekânsal regresyon modelleri tahmin edilmektedir (Ord, 1975, s. 120). Çeşitli mekânsal regresyon modelleri olmakla birlikte yazında yaygın olarak kullanılan mekânsal regresyon modellerinin Mekânsal Gecikmeli Model veya Mekânsal Otoregresif Model (Spatial Autoregressive Model -SAR-) ile Mekânsal Hata Modeli (Spatial Error Model -SEM-) olduğu söylenebilir. SAR modeli mekânsal gecikmeli bağımlı değişkeni içerirken, SEM modeli hata teriminde mekânsal otoregresif süreci içermektedir (Elhorst, 2003, s. 245). Bu mekânsal regresyon modelleri dışında Mekânsal Regresyon Model (Spatial Durbin Model-SDM-) gibi yöntemlerde bulunmaktadır. Analizde mekânsal yöntem yatay kesit verilere uygulandığından bu başlık altında mekânsal panel veri modellerine değinilmemiştir.

Analiz Sonuçları

Bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerinin mekânsal bağımlılığı olabilirlik oran (Likelihood Ratio -LR-) testiyle mekânsal regresyon modelleri (SAR, SEM ve SDM) için araştırılmıştır. SAR ve SDM modellerinde mekansan katsayı rho (SAR modelinde (0.020) ve SDM modelinde (0.000)) anlamlıdır. Ancak SDM modelinde rho katsayısının işareti negatiftir. SDM modeline göre bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin mekânsal bağımlılığı negatif yöndedir. Bir başka ifadeyle bir bölgede bireylerin yaşam memnuniyet düzeyi

arttığında bu bölgeye sınır komşusu olan diğer bölgelerde yaşam memnuniyet düzeyi azalmaktadır. Bu durum sınır komşu bölgelerin sosyoekonomik yönden benzer oldukları göz önüne alındığında beklenen bir durum değildir. Ayrıca SDM modelinde bazı bağımsız değişkenlerin katsayı işaretleri SAR ve SEM modellerinden farklı olarak beklenen yönde olmamakla birlikte, çoğu bağımsız değişken sınır komşusu bölgelerde bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine etkisinde anlamsızlaşmıştır. Bu nedenlerle SDM modeli çalışma için uygun bir model olarak görülmemiştir. SEM modelinde mekânsal katsayı lambda (0.053) anlamlılık seviyesindedir. Yazında kabul edilen 0.05 anlamlılık seviyesine çok yakın bir değerde olduğundan anlamlı kabul edilebilir. Ancak SAR modelinin, mekânsal katsayı rho'nun anlamlılık seviyesinin (0.020) olması nedeniyle SEM modeline göre çalışma için daha uygun bir model olduğu kabul edilmiştir. SAR ve SRM modellerinde mekânsal katsayıların anlamlı olması yanında bağımsız değişkenlerin katsayılarının işareti ve anlamlılığı da aynı yödedir. Bu durum mekânsal etkilerin güçlü olduğunu göstermekte ve mekânsal analiz yönteminin çalışma için geçerliliğini desteklemektedir.

Analiz sonuçlarının yer aldığı Tablo 2'de değişkenler yer kaplamaması nedeniyle kısaltılarak verilmiştir. Katsayıların yorumlanmasının kolay olması açısından model tam logaritmik olarak oluşturulmuştur. Tablo 2'de yer alan değişkenlerin önündeki "ln" simgesi modelin logaritmik olarak oluşturulduğunu ifade etmektedir. Buna göre bireylerin yaşam memnuniyet düzeyi lnyaşmemnun, ortalama günlük kazanç lnortkazanç, işsizlik oranı lnışsiz, tüketici fiyat endeksi lntüfe, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla lnkbgsyih, malvarlığına karşı işlenen suçlar lnmalvarsuc, şiddetsuçları lnşiddetsuç ve bölgenin aldığı göç lnalgöç olarak kısaltılmıştır.

SAR modeli çalışma için en uygun model olduğundan Tablo 2'de SAR modeli analiz sonuçlarına yer ver verilmiştir. Çalışmanın sonunda ek'ler de SEM ve SDM modellerinin sonuçlarına da yer verilmiştir. Tablo 2'de SAR modeli sonuçlarından görüldüğü üzere mekânsal katsayı (rho) pozitif işaretli olduğundan bireylerin yaşam memnuniyet düzeyi sınır komşusu bölgeler arasında yayılım göstermektedir. Bir başka ifadeyle bir bölgede bireylerin yaşam memnuniyet düzeyindeki artış bu bölgeye sınır komşusu olan diğer bölgelerdeki bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinde artış oluşturacaktır. Böylece bireylerin yaşamlarından memnun olma düzeyi sınır komşu olan bölgeler arasında yayılım göstermiş olacaktır. Yine Tablo 2 SAR model sonuçlarında Moran MI ve Getis Ords GO test sonuçlarının 0.05 seviyesinde anlamlı olması hata terimleri arasında otokorelasyonun olduğunu göstermektedir. Bu test sonuçlarına göre de modelde mekânsal bağımlılığın olduğu kabul edilmektedir.

Bireylerin yaşam memnuniyet düzeyini ortalama günlük kazanç ve bölgenin aldığı göç pozitif yönde etkilerken, işsizlik oranı, yüksek okul ve fakülte mezunları, malvarlığına karşı işlenen suçlar ve şiddet suçları negatif

yönde etkilemektedir. Kişi başına gayri safi yurt içi hasıla ve tüketici fiyat endeksinin bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine etkisi bulunmamaktadır. Analiz sonuçlarının genel olarak Türkiye için beklentilere uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca yazında hem Türkiye hem de diğer ülkeler için yapılmış çalışmalar incelendiğinde çoğunda (bireylerin yaşam memnuniyet düzeyini işsizlik oranı ve suçların negatif yönde, gelir düzeyinin pozitif yönde etkilediği gibi) bu çalışmada ulaşılan sonuçlarla aynı yönde sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunduğu görülmüştür. Ancak Türkiye için bölgelerin aldığı göçün bireylerin yaşam memnuniyetine etkisinin araştırıldığı çalışmalara rastlanmamıştır. Ayrıca bir ülkenin diğer ülkelere göç alan bir ülke olmasının ya da bir ülkenin bölge ya da illerinin göç almasının bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine etkisinin araştırıldığı çalışmalara da pek rastlanmamıştır. Yalnızca Tablo 1’de yer alan bir çalışmada göçmenlerin mutsuz gördükleri ülkeden mutlu gördükleri ülkeye doğru göç etme olasılıklarının yüksek olduğu, bu durumda ülke göç alıyorsa mutluluk düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yönüyle çalışmanın yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 2: SAR Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: Bireylerin Yaşam Memnuniyeti (yaşmemnun)	
Değişkenler	Katsayılar
rho	0.0053835 (2.32)**
lnortkazanç	1.017208
β_1	(23.04)***
lnişsiz	-0.1955271
β_2	(-3.31)***
Intüfe	-0.3329467
β_3	(-1.36)
lnkbgisyih	-0.1298404
β_4	(-1.66)
lnmalvarsuç	-0.4938325
β_5	(-4.63)***
lnşiddetsuç	-0.2828582
β_6	(-2.71)***
lnyüfakmez	-0.6547608
β_7	(-4.93)***
Linalgöç	0.505778
β_8	(4.54)***
LR Test SAR vs. OLS (Rho=0): 5.3982 Olasılık Değeri: 0.0202	
Testler	Test İstatistik Değeri
Moran MI	0.0376**

Getis-Ords GO

0.0376**

*** %1, ** %5, * % 10 düzeyinde anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Tabloda katsayıların altındaki parantez içerisindeki değerler z tablo değerlerini, test istatistik değerleri olasılık değerlerini göstermektedir.

İyaşmemnun= 0.0053835 + 1.017208 lnortkazanç – 0.1955271 lnışsiz – 0.3329467 lntufe – 0.1298404 lnkgbsyih – 0.4938325 lnmalvarsuc – 0.2828582 lnşiddetsuc -0.6547608 lnyukfakmez.

Sonuç ve Öneriler

Analiz sonuçları Türkiye’de bireylerin yaşam memnuniyetini etkileyen en önemli ekonomik faktörün işsizlik ve ortalama günlük kazanç olduğunu göstermektedir. Buna göre işsizlik azaldığında, çalışanların da ortalama günlük kazançlarında artış olduğunda bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerinde beklendiği gibi artış olacaktır. Tüketici fiyat endeksinin bireylerin yaşam memnuniyeti üzerinde etkisi olmamasında 2013 yılındaki TÜFE oranlarının günümüzdeki TÜFE oranlarından oldukça düşük oranda olmasının etkisi bulunmaktadır. Kişi başına gayri safi yurt içi hasılanın bölgelere göre farklılık göstermesi ve İstanbul, Ankara, İzmir gibi bazı bölgelerde nispeten yüksek olması nedeniyle kişi başına gayri safi yurt içi hasılanın bireylerin yaşam memnuniyetine etkisinin olmadığı düşünülmektedir. Dünya’da görülen Covid 19 salgınının Türkiye’de de 2018 yılı ortalarından itibaren görülmesiyle ekonomik durumun daha da kötüleştiği dikkate alındığında 2013 yılından itibaren bireylerin yaşam memnuniyetine ekonomik faktörlerin olumsuz yönde olan etkisinin son yıllarda daha da arttığı düşünülebilir. Ağırlıklı olarak ekonomik nedenlerden kaynaklanan malvarlığına karşı işlenen suçların ekonomik koşulların kötüleşmesiyle artış göstermesi, bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinde azalış oluşturabilecektir. Şiddet suçlarının ise ağırlıklı olarak ekonomik nedenlerle işlenmediği düşünülse de kötü ekonomik koşulların şiddet suçlarına pozitif yönde etkisi olduğu yönünde çalışmalar yazında mevcuttur. Bu durumda bireylerin can ve mal güvenliğinin tehlikede olması yaşam memnuniyet düzeylerini azaltacak, suç türlerindeki artışa da kötü ekonomik koşullar neden olabilecektir. Yazında çeşitli ülkeler ya da ülke grupları için yapılan çalışmalarda eğitim seviyesi arttıkça bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin arttığı yönünde sonuçlara genellikle ulaşılmış olsa da Türkiye için eğitim seviyesindeki artış bireylerin yaşam memnuniyet düzeyini azaltmaktadır. Bir başka deyişle yüksek okul ve fakülte mezunlarının sayısı arttıkça bireylerin yaşam memnuniyet düzeyi beklentinin tersine azalmaktadır. Türkiye’de genç işsizlik oranlarının işsizlik oranlarından daha da yüksek olduğu göz önünde bulundurulduğunda işsizler içerisinde yüksek okul ve fakülte mezunlarının düşük oranda olmadığı düşünülebilir. Ayrıca istihdam edilen yüksek okul ve fakülte mezunlarının ücret seviyelerinin düşük olma olasılığı da dikkate alındığında yüksek okul ve fakülte mezunlarındaki artışın yaşam memnuniyet düzeyini azaltabileceği

kabul edilebilir. Bu yönde bir sonuçla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılabılır. Türkiye’de göç alan bölgelerin sosyoekonomik yönden gelişmiş, refah seviyesi diğer bölgelere göre yüksek olan bölgeler olduğu temel alındığında bu bölgelerde bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin, her ne kadar göç sonucunda göç alan bölgede bazı sorunlarla karşılaşılsa da, diğer bölgelere kıyasla daha yüksek olduğu kabul edilebilir.

Analiz sonuçları yazında ulaşılan sonuçlarla (Tablo 1’de yer alan çalışmaların sonuçları) desteklenmektedir. Konuyla ilgili Türkiye ve Türkiye dışındaki ülkeler için yapılmış çoğu çalışmada benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Gelirle ilgili değişkenlerin (kişi başına gayri safi yurt içi hasıla, hanehalkı gelir düzeyi, gayri safi yurt içi hasıla gibi) yer aldığı çalışmaların çoğunda bu değişkenlerin bireylerin yaşam memnuniyetini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 1’de yer alan bir çalışmada bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine gayri safi yurt içi hasılanın düşük gelir düzeyindeki ülkelerde pozitif, yüksek gelir düzeyindeki ülkelerde negatif yönde etkisi olduğu belirlenmişken, bir çalışmada gelir düzeyinin bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine etkisi olmadığı belirlenmiştir. Bu çalışmada gelirle ilgili değişkenler olarak kişi başına gayri safi yurt içi hasıla ve bireylerin ücret düzeyi olarak da nitelendirilebilecek ortalama günlük kazanç değişkenlerine analizde yer verilmiştir. Ortalama günlük kazancın beklenildiği gibi yazınla da uyumlu olarak bireylerin yaşam memnuniyet düzeyini arttırdığı, kişi başına gayri safi yurt içi hasılanın ise, bölgeler arasındaki ekonomik yönden gelişmişlik derecesinin farklılığından dolayı bireylerin yaşam memnuniyetine etkisinin olmadığı görülmüştür. İşsizliğin bireylerin yaşam memnuniyetine etkisi Tablo 1’de yer alan çalışmaların tümünde çalışmada ulaşılan sonuçla aynı doğrultuda negatif yöndedir. Enflasyonun bireylerin yaşam memnuniyetine etkisinin, Tablo 1’de yer alan tüm çalışmalarda negatif yönde olduğu görülmüştür. Ancak çalışmada analiz yılının mevcut veri kapsamında 2013 yılı olması, bu yılda enflasyon oranının içinde bulunduğumuz yıla kıyasla oldukça düşük olması nedeniyle bireylerin yaşam memnuniyetine enflasyonun etkisinin olmadığı yönünde bir sonuçla karşılaşılmış olabileceği düşünülmektedir. Tablo 1’de yer alan suç değişkeninin (malvarlığına karşı işlenen suçlar, şiddet suçları ve suç korkusu gibi) bağımsız değişken olarak yer aldığı çalışmaların biri hariç (bir çalışmada malvarlığına karşı işlenen suçların bireylerin yaşam memnuniyet düzeyini etkilemediği belirlenmiştir) tümünde, suçların bireylerin yaşam memnuniyet düzeyini bu çalışmada ulaşılan sonuçta olduğu gibi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 1’de yer alan eğitim seviyesinin bağımsız değişken olarak yer aldığı çalışmalarda eğitim seviyesinin bireylerin yaşam memnuniyetini pozitif yönde etkilediği yönünde sonuca ulaşılmıştır. Çalışmada beklenenin tam tersi yönünde bir sonuca ulaşılmıştır. Türkiye’de genç işsizlik oranlarının işsizlik oranlarından daha yüksek olması, genç işsizler içerisinde yüksekökol ve fakülte mezunlarının da yer alıyor olması nedeniyle eğitim seviyesinin bireylerin yaşam memnuniyetini negatif yönde etkilediği yönünde bir sonuca

ulaşıldığı düşünülmektedir. Türkiye için bölgelerin aldığı göçün bireylerin yaşam memnuniyetine etkisinin araştırıldığı çalışmalara rastlanmamıştır. Tablo 1’de yer alan bir çalışmada “göçmenlerin mutsuz gördükleri ülkeden mutlu gördükleri ülkeye doğru göç etme olasılıklarının yüksek olduğu, bu durumda ülke göç alıyorsa mutluluk düzeyinin yüksek olduğu” sonucuna ulaşıldığı görülmüştür. Bu çalışma dışında ülkenin diğer ülkelerden göç almasının bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine etkisinin araştırıldığı çalışmalara da rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışmanın özgünlük oluşturarak yazına katkı sağlayacağı kabul edilebilir.

Analiz sonuçları değerlendirildiğinde bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin yüksek olması için öncelikle bölgeler arasındaki sosyoekonomik yönden farklılıkların giderilmesi gerekmektedir. Bölgelerin sosyoekonomik yönden gelişmesi sonucu bu bölgeler göç alan bölge konumunda olacak ve bu bölgelerde bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinde artış olacaktır. Bu bölgelerde işsizlik azaldığında, yüksek ücretle çalışma imkânı olduğunda dolayısıyla kötü ekonomik koşullar nedeniyle işlenen suç türlerinde de azalma olacak ve böylece bireylerin yaşam memnuniyetlerinde artış olacaktır. Ekonomik faktörlerin doğrudan ya da dolaylı olarak bireylerin yaşam memnuniyetine etkisi bulunmaktadır. Sosyal faktörlerin bireylerin yaşam memnuniyet düzeyine etkisinde dahi ekonomik faktörlerin etkisi olduğu söylenebilir. Bu nedenle özellikle ekonomik sorunların bölgesel anlamda çözüme kavuşması büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda yaşam memnuniyet araştırmasının il düzeyinde yapılmaya devam edilmesinin bireylerin yaşam memnuniyet düzeyinin bölgesel açıdan ele alınmasını sağlayacak, bölgesel sorunların belirlenmesinde önemli etkisi olacaktır.

Kaynakça

- Adams, R. E. ve Serp, R. T. (2000). Social integration, fear of crime, and life satisfaction. *Sociological Perspectives*, 43(4): 605-629. doi: 10.2307/1389550
- Aksoy, A. ve Taşkaya, S. (2020). Ülkelerin makroekonomik göstergeleri ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(2). doi:10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.05.1337.
- Alexandrova, A. (2005). Subjective well-being and Kahneman’s objective happiness. *Journal of Happiness Studies*, (6): 301-324. doi: 10.1007/s10902-005-7694-x
- Ambrey, C. L., Fleming, C. M. ve Manning, M. (2013). The life satisfaction approach to estimating the cost of crime: An individual’s willingness-to-pay for crime reduction. *Discussion Papers Economics* No. 2013-01: 2-26. doi: 10.1080/00343404.2015.1082030
- Anselin, L. (1988). *Spatial econometrics: Methods and models*. London: Kluwer Academic Publishers.

- Anselin, L. (2001). *Spatial econometrics*. pp. 311-329 in B. H. Baltagi (Ed.) *A companion to theoretical econometrics*. USA: Blackwell publishing. Erişim adresi: https://web.pdx.edu/~crkl/WISE/SEAUG/papers/anselin01_CTE14.pdf
- Anselin, L. ve Bera, A. K. (1998). *Spatial dependence in linear regression models with an introduction to spatial econometrics*. pp. 237-289 in A. Ullah & D. E. A. Giles (Eds.), *Handbook of applied economic statistics*. New York: Marcel Dekker.
- Aysan, Ü. (2019). Avrupa refah rejimleri ve Türkiye’de öznel iyi oluş. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(1): 191-214. doi: <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.1.002>
- Başol, O. (2018). OECD ülkelerinde yaşam tatmini üzerine bir değerlendirme. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(3): 67-86. doi: 10.4026/ısguc.466684
- Boarini, R., Comola, M., Smith, C., Manchin, R. ve Keulenaer, F. D. (2012). What makes for a better life? The determinants of subjective well-being in OECD countries: Evidence from the gallup world poll. *OECD Statistics Working Papers*, 2012/03, 2-40. doi: 10.1787/5k9b9ltjm937-en
- Cohen, M. A. (2013). The effect of crime on life satisfaction. *Vanderbilt University Law School Law And Economics*, Working Paper Number 08 -08: 2-34. doi:10.2139/ssrn.1091542
- Degutis, M., Urbonavičius, S. ve Gaižutis, A. (2010). Relation between GDP and life satisfaction in the european union. *Ekonomika*, 89 (1), 9-21. doi: 10.15388/Ekon.2010.0.997
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575. doi:10.1037/0033-2909.95.3.542
- Diener, E. (1994). Assessing subjective well-being: progress and opportunities. *Social Indicators Research*, 31(2): 103-157. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01207052>
- Di Tella, R., MacCulloch, R. J., ve Oswald, A. J. (2003). The macroeconomics of hapiness. *Review of Economics and Statistics*, 85(4): 809-827. doi: 10.1162/003465303772815745
- Easterlin, R. A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 111773, 89-125. doi: 10.1016/B978-0-12-205050-3.50008-7
- Elhorst, P. J. (2003). Specification and estimation of spatial panel data models. *International Regional Science Review*, 26(3), 244-268. doi: 10.1177/0160017603253791

- Fuentes, N. ve Rojas, M. (2001). Economic theory and subjective well-being: Mexico. *Social Indicators Research*, 53(3): 289–314. doi: 10.1023/A:1007189429153
- Graham, C. (2005). The economics of happiness. *World Economics*, 6(3), 41-55. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/237809673_The_Economics_of_Happiness
- Grimes, A. ve Wesselbaum, D. (2019). Moving towards happiness??. *International Migration*, 57(3): 20-40. Erişim adresi: https://motu-www.motu.org.nz/wpapers/18_07.pdf
- Hanslmaier, M. (2013). Crime, fear and subjective well-being: How victimization and street crime affect fear and life satisfaction. *European Journal of Criminology*, 10(5): 515–533. doi: 10.1177/1477370812474545
- Kamilçelebi, H. (2012). Davranışsal iktisadın neoklasik iktisat fayda teorilerine eleştirisi ve davranışsal iktisatta fayda-mutluluk ilişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(2), 55-65. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/56714>
- Kasmaoui, K. ve Bourhaba, O. (2017). Happiness and public expenditure: evidence from a panel analysis. *Munich Personal RePEc Archive*. MPRA Paper No. 79339: 1-10. Erişim adresi: <https://hal-univ-pau.archives-ouvertes.fr/hal-02625987/document>
- Krekel, C. ve Poprawe, M. L. (2014). The effect of local crime on well-being: Evidence for Germany. *The German Socio-Economic Panel Study*, 678: 1-22. Erişim adresi: https://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.478614.de/diw_sp0678.pdf
- Krulichová, E. (2018). Life satisfaction and happiness: Discussing the impact of fear of crime and victimization. *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica* 2: 23–37. doi: 10.14712/24647055.2018.2
- Lee, S. Y., Kim, R. ve Rodgers, J. ve Subramanian, S. V. (2020). Associations between subjective wellbeing and macroeconomic indicators: An assessment of heterogeneity across 60 countries. *Wellbeing, Space and Society*, 1. doi: 10.1016/j.wss.2020.100011
- Lesage, J. P. ve Pace, K. R. 2009. *Introduction to spatial econometrics*. United States of America: Taylor and Francis Goup CRC Press.
- Leiter, B. (1997). Nietzsche and the morality critics. *Ethics*, 107(2): 250-285. Erişim adresi:

https://research.utexas.edu/wpcontent/uploads/2015/10/Leiter_Paper.pdf

- Nordheim, O. ve Martinusse, P. E. (2020). Happiness and the role of social protection: How types of social spending affected individuals' life satisfaction in OECD countries, 1980–2012. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 36(1): 1-24. doi: 10.1080/21699763.2019.1601586
- Olson, J., Martin, R. L. ve Connell, N. M. (2020). Satisfaction with life and crime: Testing the link. *Psychology, Crime & Law*, doi: 10.1080/1068316X.2020.1849692
- Ord, K. J. (1975). Estimation methods for models of spatial interaction. *Journal of The American Statistical Association*, 70(349), 120-126. doi: 10.1080/01621459.1975.10480272
- Proto, E. ve Rustichini, A. (2013). A reassessment of the relationship between GDP and life satisfaction. *PloS ONE*, 8(11): e79358. doi: 10.1371/journal.pone.0079358
- Sanfey, P. ve Teksoz, U. (2007). Does transition make you happy?. *Economics of Transition*, 15(4), 707-731. Erişim adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.232.8068&rep=rep1&type=pdf>
- Sevgi, H. ve Başol, O. (2020). Endüstri ilişkilerinin gelişmesinin yaşam kalitesine etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir inceleme. *Çalışma ve Toplum*, 3(66): 1541-1556. Erişim adresi: <http://acikerisim.klu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.11857/1708/1708.pdf?sequence=1>
- Sousa, L. ve Lyubomirsky, S. (2001). *Life satisfaction*. pp. 667-676 in J. Worell (Ed.), *Encyclopedia of women and gender: Sex similarities and differences and the impact of society on gender*. 2, San Diego CA: Academic Press.
- Tobler, W. R. (1970). A computer movie simulating urban growth in the detroit region. *Economic Geography*, 46, 234–240. doi: 10.2307/143141
- Timofeyev, Y. V. ve Timofeyeva, G. V. (2012). Does effective social policy guarantee happiness?. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 6(3): 330-337. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/255727674_Does_Effective_Social_Policy_Guarantee_Happiness
- TÜİK (2022), Bölgesel İstatistikler, Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>

- Veenhoven, R. (2004). *Happiness as an aim in public policy*. pp. 1-31 in A. Linley and S. Joseph (Eds), *The Greatest Happiness Principle, Positive psychology in practice*. USA: John Wiley and Sons. doi: 10.1002/9780470939338.ch39
- Welsch, H. ve Kühling, J. (2016). How has the crisis of 2008–09 affected subjective well-being? Evidence from 25 OECD countries. *Bulletin of Economic Research*, 68(1): 34-54. doi: 10.1111/boer.12042
- Witter, R. A., Okun, M. A., Stock, W. A. ve Haring, M. J. (1984). Education and subjective well-being: A meta-analysis. *Educational Evaluation and Policy*. 6(2), 165-173. doi: 10.3102/01623737006002165

Atıf için:

Dündar, Ö. ve Yasım, Y. K. (2022). Türkiye’de bireylerin yaşam memnuniyetinin sosyoekonomik faktörler kapsamında mekânsal analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 289-312. doi: 10.54558/jiss.1147445

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir. İlgili çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yararlanılarak mekânsal veri analizinin uygulanması nedeniyle çalışma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar kapsamındadır.

Yazar Katkıları: “Türkiye’de bireylerin yaşam memnuniyetinin sosyoekonomik faktörler kapsamında mekânsal analizi” başlıklı çalışmada 1. yazarın katkı oranı %50, 2. yazarın katkı oranı %50’dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Çankırı Karatekin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

<https://dergipark.org.tr/pub/jiss>

Japonya'da İslam Peygamberi Hz. Muhammed Hakkında Yapılan Çalışmalar (1873-1926): Dinler Tarihi Açısından Değerlendirme

Ayhan Kuşçulu * 0000-0002-2279-9322
0002-5036-2590

Yetkin Karaoğlu ** 0000-
0002-5036-2590

Amaç: Bu makalede, 1873-1926 yılları arasında Japonya'da Hz. Muhammed hakkında yapılan tercüme ve telif çalışmalarının dinler tarihi perspektifinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Nitel araştırma yöntemi bağlamında yürütülen makale, doküman incelemesine uygun olarak oluşturulmuştur.

Bulgular: Bu makalede, 1873-1926 yılları arasında Hz. Muhammed hakkında yapılmış çalışmaların hangi dini bakış açısından ele alındığı ve hangi kutsal kişi anlayışların ilgili eserlerde ağırlık kazandığına dair incelemeler yürütülmüştür. Bu sayede Hz. Muhammed'in kutsal bir şahsiyet olarak görüldüğüne dair bulgulara ulaşılmıştır.

Sonuç: Çalışmada Hz. Muhammed ilk olarak dini bir uzman ve kutsal kişi olarak algılanmıştır. İkinci olarak Hz. Muhammed, misyonu gereği kutsaldan emirler alan, dini kurallar belirleyen, bu kuralların nasıl uygulanması gerektiğine karar veren ve buna yönelik eylemlerde bulunan bir din kurucu olarak algılanmıştır. Üçüncü olarak Hz. Muhammed kendi toplumu için yabancı olmayan bir dini tesis etme gayretinde bulunan reformcu olarak algılanmıştır. Dördüncü olarak Hz. Muhammed mistik bir şahsiyet olarak algılanmıştır. Dolayısıyla Hz. Muhammed Japonya'da 1873-1926 yılları arasında dini uzman, din kurucu, reformcu ve mistik bir şahsiyet olarak dört bakış açısından ele alınmış onun kutsal bir şahsiyet olduğu ifade edilmiştir.

Özgünlük: Bu makalede, Hz. Muhammed'in 1873-1926 yılları arasında Japonya'da nasıl anlaşıldığı ilgili alan literatürü çerçevesinde açıklamaya kavuşturmaya yönelik incelemeler yürütülmüştür. Bu sayede ele alınan veriler Hz. Muhammed'in Japonya'da kutsal kişi olarak çeşitli bakış açılarından değerlendirildiği ve nitelendirildiğine dair özgün izahlara dönüştürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dinler tarihi, Hz. Muhammed, Japonca kaynaklar, kutsal, kutsal kişi.

* Öğr. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, kusculu@erciyes.edu.tr

** Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, phd.yetkinkaraoglu@gmail.com

ISSN: 1309-3738

e-ISSN: 2791-9374

Çankırı Karatekin University Journal of Institute of Social Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiiss>

Research Works on the Prophet Muhammad Conducted in Japan (1873-1926): Evaluation from the Aspect of History of Religions

Ayhan Kuşçulu* 0000-0002-2279-9322

Yetkin Karaoğlu** 0000-0002-5036-2590

Abstract

Purpose: The purpose of this article is evaluation of the translated and copyrighted works about Muhammad in the perspective of the history of religions.

Method: The article, which was conducted in the context of the qualitative research method, was composed in accordance with the document review.

Findings: In the article, studies on Prophet Muhammad between the years 1873-1926 were examined from the point of view of religious approach and from the aspect of holy person understandings in the relevant works. In this way, it was found that the Prophet Muhammad was seen as a holy person.

Implications: In this article, Prophet Muhammad was first perceived as a religious expert and a holy person. Secondly, he was perceived as a founder of a religion, who took orders from the holy, determined religious rules, decided how these rules should be applied and took actions towards in this regard. Thirdly, he was perceived as a reformer, who made an effort to establish a religion that was not unknown in his own society, by benefiting from the knowledge he gained. Fourthly, he was perceived as a mystical personality. Therefore, Prophet Muhammad was discussed from four perspectives - as a religious expert, a founder of a religion, a reformer and a mystical figure in Japan between 1873 and 1926, and it was stated that he was a holy figure.

Originality: In this article, studies were carried out to explain how Prophet Muhammad was understood in Japan between 1873 and 1926 within the framework of the relevant field literature. In this way, the data discussed were transformed into original explanations indicating that Prophet Muhammad was evaluated and qualified as a holy person in Japan from various perspectives.

Keywords: History of religions, Prophet Muhammad, Japanese sources, holy, holy man

* Lecturer Dr., Erciyes University, Faculty of Letters, Department of Eastern Languages and Literature, Japanese Language and Literature,, kusculu@erciyes.edu.tr

**Dr., Presidency of Religious Affairs, phd.yetkinkaraoglu@gmail.com

Reieved : September 15, 2022

Accepted : November 11, 2022

Type : Research

Giriş

Bilindiği üzere günümüzde Hz. Muhammed ve öğretisi sadece İslam teolojisinin değil diğer sosyal din bilimi alanlarının da araştırma konusudur. Bu alanlardan birisi de tarih ve din fenomenolojisi bilim dallarından yararlanan, özgün ve disiplinler arası metodolojiye sahip dinler tarihidir. Dinler Tarihi, genelde tüm dinleri özelde ise içerdiği özel konuları, objektif ve fenomenolojik açıdan ele alarak bilimsel ve tarafsız sonuçlara ulaşmada anahtar rol üstlenmektedir (İngram, 2012, s. 251-268). Bu açıdan çalışmamızın ana konusuna geçmeden önce dinler tarihi bilimi açısından konunun kavramsal çerçevesinin belirlenmesinin çalışmanın anlaşılması açısından önemli olacağı kanaatini taşımaktayız.

Kutsal ve Profan ile İlişkinde Kutsal Kişi

Etimolojik olarak kutsal kelimesi, Arapçada *قدس* *kdş/kds* temiz, kutsal, mukaddes olmak anlamlarına (Mutçalı, 1995, s. 69); Yunancada 'Άγιος' aziz, kutsal anlamlarına (Liddell vd., 1940, s. 4); Latince *Sacrum* kutsal, kutsal şey, kutsal nesne, kutsal yer, kutsamak (Lewis ve Short, 1891, s. 1613) anlamlarına gelmektedir. Yeni Ahit'te kullanılan ve İbranice *Gados* kelimesine yakın bir anlamı olan *Hagios* kelimesi ise, "ayırma ve Tanrı'ya tahsis etme" şeklinde manalara sahip *Hagnos* ile aynı kaynaktan türetilmiş olduğu iddia edilebilmektedir (Güç, 1998, s. 339).

Kurumsallaşmış dinlerin yapılarında daha belirgin bir fenomen olarak var olan kutsal kişi kavramı, *kutsal* olan ile *profan* olanın bir ayrımını yapmakla birlikte mutlak bir kutsallığın kutsal olmayandaki varlığını vurgulamaktadır. Bu kutsal kişi, diğer insanlardan farklı olarak onlar adına kutsal ile iletişime geçmekte ve iletişimin sebeplerini kutsal olana iletmekte veya kutsaldan yanıtlar veya işaretler alınmaktadır. Dolayısıyla kutsal kişi, kutsal ile profan arasındaki iletişimi sağlayan bir unsur veya bağ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Din bilimlerinin kapsamlı yaklaşımı açısından kutsal, politeist veya monoteist tüm dini bakış açılarının merkezini ifade etmektedir. Dine mensup bir inanan olduğunu söyleyen bir bireyi Tanrı'ya, ibadete, topluluğa, öğretilere ve etik davranışlara yönlendiren, onun bu çevreyi benimsemesine yol açan esas tecrübedir (Demirci, 2002, s. 495). Ortak bir kavram olarak ise kutsal, dindeki esasların birbirleriyle ilişkilerini sürdürerek dinin bütüncül oluşuna katkı veren mihenk taşı şeklinde tanımlanmaktadır (Güç, 1987, s. 337-340). Bu açıdan kutsal kavramı genel anlamda, etkili bir dini hassasiyet hissettiren veya hissettirmesi beklenen, mukaddes, kutsi; bozulması, dokunulması ve karşı çıkılması yasaklanan; Tanrı'ya sunulan ve tanrısal olan gibi anlamlara gelmektedir (Tümer, 1987, s. 223). Kutsalın ne olduğu üzerine yapılan çalışmalar, kutsalın profanla ele alındığında bir anlam kazanabileceğini ve kutsal olanın karakteristiğinin bu anlamda tanımlanabileceğini ifade etmektedirler. Örneğin; Emile Durkheim'a göre kutsal, yasaklarla

sakındırılarak insanlardan uzak tutulan şeylerdir; Profan ise bu yasakların amaçladığı ve kutsaldan uzak olarak –ayrı değerlendirilmesi gereken– şeylerdir. Bu ilişkiye bağlı olarak kutsal fenomenler olağanüstü biçiminde tanımlanmakta ve kendisi gibi olmayan her şeyden farklı ve ayrı olarak anlamlandırılmaktadır (Güleç, 2011, s. 65). Dolayısıyla kutsal olmayan veya kutsal kabul edilmeyenler sıradan olup kutsal değildirler. Sıradanlık özelliği taşıyan şeyler ise bu evrende var oluşları ve var oluşlarından farklı bir özellik veya değere sahip olmamalarıdır (Gündüz, 2009, s. 10).

Din bilimlerinin özel yaklaşımlarına göre ise kutsal, farklı açılardan ele alınmaktadır. Mircae Eliade'ye göre kutsal, varlığını devamlı olarak olağandan farklı bir varlık/gerçeklik olarak sunan; bütünüyle farklı bir şeyin, varlığı itibariyle dünyadan olmayan bir gerçeğin, dünyanın olağan nitelikteki nesnelere içinde kendisini göstermesidir (1991, s. 8). Ugo Bianchi'ye göre kutsal, tamamıyla farklı olan, sonsuz hakikat ve güç olarak var oluş, kültür ve tarihin üstünde, yaşamın ve devamlılığın kökeni biçiminde anlamlandırılmıştır. Kutsal, varlığın gayesi, temeli ve kaynağıdır (1999, s. 35). Annemarie Schimmel'e göre kutsal, din kavramı ile karşılaştırmalı bir yaklaşımla daha iyi anlaşılabilir. O, dinin nihai anlamda tanımlanması kurumsallaşmış bir Tanrı yaklaşımı ile değil görünmeyen veya görünen ile ilişkili olan bir *insanüstü kuvvet* olarak kutsalın mümkün olabileceğini ifade etmiştir (Güç, 1987, s. 337). Şemsettin Sami'ye göre kutsal, üstün, temiz; saygı hissettire veya hissettirmesi beklenen; dokunulması ve karşı çıkılması yasak olan varlık olarak anlaşılabilir (1995, s. 680). Ahmet Güç'e göre kutsal veya kutsallık; kaynağı ve içeriği itibariyle, giz ve olağanüstü bir kuvvetle olan ilişkisi nedeniyle eşya, insan, hayvan, yer, olay ve eylemlere izafe edilen üstün olma özelliğidir (1987, s. 340).

Kutsalın nihai ifadesi olan Tanrılar ve ruhların yanı sıra insanlar ve tanrılar arasında çeşitli yöntemlerle aracılık yapan insanlar da vardır. Öz itibariyle din hem tanrılar veya ruhlar hem de insanlar adına tek taraflı bir iletişimin ifadesi değildir; iki varlık arasında karşılıklı bir iletişimdir. Bu da yalnızca insanın kutsal olan ile irtibata geçme eğilimi değildir; insan Tanrı veya ruhtan bir cevap/işaret de almayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla söz konusu aracılık, insandan tanrıya doğru yükselme–*yükseliş fenomeni*–; ya da tanrıdan insanlara bir iniş–*vahiy/mana-tabu/fetiş/kutsalın ifadesi*–olabilmektedir. Yani aracılık, kendisi kutsal olan veya kutsaldan etkilenen olan melekler veya ruhlar, peygamberler veya kutsal kişiler vasıtasıyla insanlara vahiy veya mesaj veya öğretileri iletmek ya da insanlara etki etmeyi isteyen azizler veya kutsal uzmanlar vasıtasıyla tanrıyı arayan insanlardan kaynaklanabilir. Bu iki tür aracı biçimi, subjektif veya objektif terimlere uygun olarak ortak bir fenomende ele alınmaktadır (Dhawamony, 2006, s. 154).

Gustav Mensching'e göre din bilimleri kapsamında ilk dönemlerde dini toplumsal yaşamın sürecini yönlendirme özelliğini belirleyen insan tipleri

tespit edilmiştir. Bu tipolojiler ona göre “şefler ve örnek insanlar, rahipler ve peygamberler” şeklinde üç kategoride incelenebilmektedir (Yenen, 2012, s. 1162). Mariasusai Dhawamony’e göre ise bu kutsal kişi tipolojileri, G. Mensching’in yaklaşımına paralel olarak *Kurucu, Peygamber, Mistik, Reformcu, Rahip ve Şaman* şeklinde sınıflandırılmaktadır (2006, s. 145). Kutsal kişi için farklı isimlendirmeler olmakla birlikte konunun kapsamı dışına çıkılmaması açısından nihai olan kutsal Tanrı ve aracı kutsal kişi ilişkisini temel alan bu sınıflandırma tarafımızca esas alınmıştır. Buna göre:

Dini Uzman olarak kutsal kişi, özel mesleği ya da kişisel bir özelliği sebebiyle, belirli dini görevleri yerine getirme bakımından dine mensup topluluğun diğer sıradan üyelerinden belirgin biçimde daha zeki ve ön planda olan kimsedir (Dhawamony, 2006, s. 146). *Din Kurucu* olarak kutsal kişi, kendisinin başlattığı dinin tabiatı, ritüelleri ve gelişim aşamaları üstünde bağlayıcı bir etkene sahiptir. Sami dinler açısından ise bir peygamber olarak kutsal kişi, vizyonlar şeklinde ya da kutsal işitmelerle kendisine nakledilen kutsal bir sözü ileten veya yorumlayan kimsedir. Onun, diğerlerinden farklı olduğu özelliği, ilgili kutsal sözü insanlara iletmek için kendisinin seçilmiş olmasıdır (Akyüz, 2017, s. 101-103).

Reformcu olarak kutsal kişi, daha yakın inanç ve fiile ulaşmak amacıyla mevcut dini uygulamaları, yerlerine alternatiflerini de zikrederek tekrardan anlamlandırılan bir yenilikçidir. Bu açıdan kurumsallaşmış veya kurumsal bir halde olmayan dini yapılara bakıldığında bu dinlerin kurucularının içinde buldukları dini anlayışa yönelik, o dini anlayıştan temel inanç ve uygulamalardan tamamen ayrılmakla sonuçlanmayan eleştirilerde bulunmuşlardır (Gündüz, 2008, s. 2).

Mistik bir şahsiyet olarak kutsal kişi, subjektif olarak zaman-mekânı aştığına inanılan bir yaşantıyla ya antropomorfik tanrıya mutlak tanrı ya da yüce bir obje haline gelerek yüce varlıkla birleşmeyi/aynılaşmayı deneyimleyen insandır. Mistik kişi, zaman-mekân tarafından etkilenmemiş bir vaziyette varlığını sürdürerek sonsuz barışı, mutluluk ve ölümsüzlüğü yaşayarak dini değere sahip şeyleri kendisinde birer hakikat kılmaya çalışır (Stace, 2006, s. 118).

Rahip olarak kutsal kişi ise asıl görevi, kutsal-toplum arasındaki bağlantıyı kurmak ve sürekliliğini sağlamak olan insandır. Dini lider olarak rahip, sıradan insanlardan farklıdır. Dini topluluğu temsil etmesinden dolayı her şeyden önce, genelde ortak kültü ve özelde ise kurban/adak ibadetinin uygulamasını idare etmek maksadıyla tayin edilir. Joachim Wach’a göre rahip sınıfının aracı özellikleri bulunmaktadır. Fakat onlar, kurucu özelliklere haiz peygamberlerden de farklı özelliklere sahiptirler. Onlar peygamberlerden kendine özgü olma ve kişisel özellikler hususunda daha aşağı bir konumda bulunmaktadırlar. Bu anlamda rahip, tanrı ile insan ilişkisindeki bağı oluşturmaya gayret eden insandır (Eroğlan, 2019, s. 317). Aracı olarak ise, ayinde kilit bir rol oynar ve dini geleneğe bağlı olmanın önemini vurgularlar.

Rahip, eski dönemlerdeki Araplar ve İbraniler arasındaki gibi bir peygamber ya da bir kâhin de olabilmektedir. Aynı kelime İbranicede kurban rahibini (kohēn) ve Arapçada kâhin ya da gaiplikten haber getiren kimseye (kâhin) denmektedir (Dhawamony, 2006, s. 145-146).

Şaman olarak kutsal kişi, sadece bir şifacı olmayıp, din adamı, bilge ve gelecek zamandan haber/bilgi veren insandır. Şamanlardaki özellik/güç, yaptıkları musiki ve danslarla girdikleri vecd halini (extase) ifade etmektedir. Vecd hali neticesinde ruhsal gücünü geliştiren şaman, bazı yüce yetenekler elde etmiş olur (Harman,1995:128). Peygamberle şaman arasında da morfolojik açıdan benzerliğe rağmen, bazı farklılıklar bulunmaktadır. Her ikisi de sözü iletici olmalarına karşısında, peygamberlere atfedilen ilham veya mesaj, kendisiyle sınırlı olmamıştır. O, aldığı iddia ettiği sözü diğer insanlara tebliğ ile de yükümlüdür. Peygamber, aşkın olanla sadece şahsi olarak irtibata geçmez. O, aldığı bilgiyi veya sözü nakletmek durumundadır (Harman,1995, s.129).

Sami Dinlerde Peygamber Kavramı

Dinler tarihi bilimi çerçevesinde dinler, müstakil birer sistem olmalarının yanında tarihsel ve coğrafik yakınlıklarının getirdiği etkileşimlerinden dolayı coğrafi olarak dikkate alınmış ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım dinlerin tarihsel süreçlerinin insan merkez alınarak daha iyi bir perspektifte anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu anlamda *Sami Dinler* kavramı da Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkan ve günümüze değin kurumsallaşmış monoteist dinler olarak bildiğimiz *Yahudilik*, *Hiristiyanlık* ve *İslam* dinlerini ifade etmektedir. Araştırmamızın konusunu teşkil eden *Peygamber* kelimesi de her çeşit haberci, elçi anlamlarına gelen ve her ne kadar köken olarak Farsçaya ait پیغامبر Payğāambar (Devellioğlu, 2013, s. 864), olsa da günümüzde Sami dinlerin Tanrı ile insanlar arasında aracı veya elçi konumunda olan kutsal kişiyi ifade etmek için kullanılan kelimelerden birisidir. Etimolojik olarak Peyğām (پیغام) “(veya “peyâm (پیام) “(haber anlamına gelirken, “peygamber (پیغمبر) “(veya “peyamber (پیامبر) “(de haberci, Allah tarafından haber getiren, Allah’ın emirlerini insanlara haber veren anlamına gelir (Develioğlu, 1997, s. 864). İslam’ın kutsal kitabı Kuran’daki karşılığı ise haberci, elçi, temsilci anlamlarına gelen رسول Rasûl kelimesidir (Mutçalı, 1995, s. 321).

Sami dinler bakımından kutsal olanın tespit edilmesinde en mühim hususun kutsalın bizatihi kendisinin olduğu söylenebilmektedir. Tevrat'ta: "*Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allah'ın suretinde yarattı...*" (Tekvin, 1/26-27) denilmektedir. Kuran'da da Musa peygambere: "*Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Ben'den başka ilah yoktur. Bana kulluk et...*" (Taha, 20/14) emredildiği bildirilmiştir. Şu hâlde gerek Tevrat'ta gerekse Kuran'da, tek olarak kutsal varlığın Allah olduğu söylenmiş ve yalnızca ona ibadette bulunulması emredilmiştir. Bu açıdan kutsal kabul ve kutsala ibadette bulunmada Ona en yakın varlık insandır. İnsan, tek kutsal varlık olarak

Allah'ın ve dininin hakiki muhatabı konumundadır. Çünkü Allah ve insan arasında ontolojik ilişki bulunmaktadır (Izutsu, 2011, s. 114-117). İnsan, Allah'tan bir ruh taşımaktadır. Ayrıca varlık aleminde kutsalı anlayan ve var oluşunda kutsal duygusunu barındıran tek varlık da insandır (Bkz. Hicr, 15/29; Secde, 32/9; Sad, 38/72; Rum, 30/30).

Yahudilikte Peygamber Kavramı

Yahudilikte Peygamber kavramı, kutsal ile ilişkilendirilmiş ve kutsallığın kaynağının Tanrı olduğu vurgulanmıştır. Bu açıdan Yahudiliğin kutsal kitabı Eski Ahit'te kutsallık, tanrıya yapılan ritüelle irtibatları nedeniyle, bazı mekanlara, eşyaya, mevsimlere, kutsal kişilere işaret edilmektedir. Bu terimin ilk defa, Tanrı'nın kutsal yaptığı söylenen Sabbat günü için kullanıldığı (Tekvin, 2/3) belirtilmektedir. Eski Ahit'e göre kutsallık, ibadet edilen konuma veya kutsal kabul edilen mekâna (mabete) ve oralarda Tanrı'ya ibadet ederken kullanılan nesnelere de izafe edilmiştir. Benzer biçimde kutsallık kişilere, rahiplerle ve levililerle; bunun yanında Tanrı'ya ibadette resmi görevli kişilerle de ilintilemiştir. Buna göre kutsallık, varlıklar için ortak bir kullanım alanı olmayıp kutsal birine veya bir şeye tahsis etme durumuna işaret etmektedir. Başka bir deyişle bazı özel zamanlar, mekanlar, nesnelere veya insanlar Tanrı'ya adanmak suretiyle Profan alandan ve Profan olmaktan uzaklaştırılmış veya uzaklaşmış ve kutsal alana çekilmiştir (Güç, 1987, s. 344).

Eski Ahit'te kutsal kelimesi insanlara, özel ritüellerle kutsanan rahipler gibi, inananların dini amaçlarla kutsanmaları nedeniyle de atfedilmiştir. Hatta diğer milletlerden ayrı tutularak Tanrı'ya sunulan bir millet olarak İsrailoğulları'nı tanımlamak amacıyla da kutsal kelimesi kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda, İsrailoğullarını kutsal olarak nitelenen bir millet haline getiren, onların Tanrı ile olan ilişkileri olup kutsallık, ahite sahip olmanın en yüksek ifadesi olarak görülmüştür. Bu anlayışa Hıristiyanlıkta Yeni Ahit'te de rastlamak mümkündür. Örneğin; I. Korintoslular 7/14'de olduğu gibi orada inançsız kocanın, inançlı eşiyle olan ilişkisinden kaynaklı olarak kutsal kabul edildiği belirtilmektedir (Güç, 1987, s. 345).

Yahudilikte bu özellikleriyle peygamber, Tanrı'nın, isteğini insanlara iletip, onlara bu isteği öğretmek için yetkilendirdiği kişidir. Yahudilikteki peygamberlik kavramının temel vasfı, Sayılar kitabınının 18. bölümünde bulunmaktadır. Bu vasıflar peygamberliğin temel kuralları olarak görülebilmektedir. Çünkü ilgili pasajda peygamberliğin Tanrı tarafından istediğine verildiği ve seçtiği kimselerin yalan söylemekten kaçındığı ve Tanrı adına onun iletmediği sözün dışında konuşmadığı (Tesniye, 18/15-22) ifade edilmiştir. Bununla birlikte Tanrı (Yahve) ile İsrailoğulları arasında çeşitli Zamanlardaki hitin, hem şartlarını hatırlatmak hem de uygulanmasını sağlamakla görevli olanlardan biri ve başlıca unsuru peygamberliktir. Yahudilikte Peygamberlerin hem kutsal ile olan ilişkilerinde hem de profan ile ilişkilerinde öne çıkan Eski Ahit'te vurgulanan bir takım karakteristik

özellikleri bulunmaktadır. Bunlar şöyle ifade edilebilmektedir (Harman,1995, s.136).

- Peygamberlerin asli görevi, vahye aracılık etmeleridir (Tesniye, 18/18).
- Peygamberler, üstün bir kudretin hakimiyeti altında olduklarının farkındadırlar (İşaya, 8/11; Hezekiel, 1/3).
- Onlar sadece Tanrı ile ferdi bir münasebet için değil, fakat kavimleri nezdinde tamamlamak zorunda oldukları belirli bir görev ile de yükümlüdürler (İşaya, 6, Yeremya, 1; Hezekiel, 1-3).
- Onlar, görevi kendilerine emanet edileni olduğu gibi (sadakatle) nakletmek olan (Yeremya, 23/8) elçilerdir (Haggay, 1/13).
- Mesajları karşısında, kendi varlıkları öylesine silinir ki, genellikle, doğrudan kendileri konuşuyormuş gibi, birinci şahıs kipi kullanırlar (İşaya, I; 10/5; 13; Yeremya, 2/26-3/5; Hezekiel, 6-7).
- Onlar, Tanrı'nın ağzı mesabesinde dirler (Çıkış, 4/15-16; Sayılar, 22/38; 23/5, 12, 16; Tesniye, 18/18; Yeremya, 1/9; 5/14; 15/19).

Eski Ahit, peygamberi onların en üstün şekilde Tanrı'nın kendini ifşa etmesi; O'nun kendisine karşı taşıdığı delil ve yarattıklarının O'nu tanımlarını istemesinin tezahürü olarak açıklanmıştır. Yine Eski Ahit peygamberleri Tanrı'nın kendi kutsallığını yarattıklarına nakletmek istediğini ve daha sonra da O'nun, kutsallığı onlardan talep ettiğini açıklamışlardır. Eğer "*Ben kutsalım*" ifadesi, Tanrı'yı yarattıklarının üstüne yüceltmek ise, aynı şekilde "*Kutsal olun*" sözü de Tanrı'nın yarattıklarınca "Onun kutsallığının iştirakinde" (İbranilere, 12/10) olma çağrısıdır (Güç, 1987, s. 346).

Hıristiyanlıkta Peygamber Kavramı

Eski Ahit peygamberleri Tanrıyı en yüce biçimde ifşa etmesi; Onun şahsına yönelik taşıdığı delil ve kendisi sebebiyle yarattıklarının O'nu tanımlarını istediği tezahür olarak açıklamıştır. Yeni Ahit'te Hz.İsa, hayatı ve ahlaki özelliği açısından ilahi kutsallığın en yüce örneği olarak görülmektedir. Onda kutsallık, sadece günahsız olmaktan ibaret değildir. Kutsallık onun, tanrının istek ve amacına tamamen kutsanmasıdır veya adanmasıdır. Bu sonuca Hz. İsa kendini adayarak kutsal (Yuhanna, 17/19; İbranilere, 12/11) olmuştur. Böylece İsa'nın kutsallığı ve örnekliliği insanların Tanrı'nın yolunun (İbranilere, 12/11) bir göstergesidir. Hıristiyan teolojisine göre Tanrı'nın varlık ve kutsallığını sadece soyut mükemmelin bir durumu olarak düşünmek, Tanrı'yı tüm gerçeklikten mahrum etmek anlamına gelmektedir. Bu sebepten kutsallığın, kutsal kitapta bilhassa Tanrıdaki her bir unsura, yani Baba'ya (Yuhanna, 17/11), Oğul'a (Elçilerin İşleri, 4/30), ve özellikle Tanrı'nın kutsallığını gösteren ve onu yarattıklarına ileten biri olarak Kutsal Ruh'a atfedilmesinin anlaşılacağı belirtilmektedir (Güç, 1987, s. 346).

Hıristiyanlıkta kutsallık kavramının gerçek anlamda mimarı Pavlus'tur. Bu durumun sonradan kavramsallaştırılmasının ana nedeni ana akım Hıristiyanlıkta İsa'nın İslam'da olduğu gibi bir peygamber değil bizzat Tanrı olarak kabul edilmesidir. İsa'dan sonra Pavlus ile birlikte kutsallık sadece Tanrı ve inananlarıyla sınırlı tutulmuştur. Pavlus'un Eski Ahit kurallarını kabul etmemesi, Eski Ahit eksenli tüm kutsal fenomenlerden uzak durmasını da beraberinde getirmiştir. Pavlus'a göre kutsallığı bahşeden (2 Korintoslulara, 1/2) yalnızca tanrıdır. Tüm Hıristiyanlar Tanrı tarafından seçildikleri için değil "Tanrı'ya adanmış" (Romalılara, 1/7) oldukları için kutsaldır. Mektuplarda "azizler" (kutsanmışlar) ifadesi bazen tüm inançlılar için (2Korintoslulara 1/1) kullanılmıştır. Diğer taraftan kurtuluş kutsallıkla ilişkilendirilmiş; kurtulmuş olanların kutsananlardan çıkacağı (1Timoteosa, 2/15) ifade edilmiştir. (Demirci: 2002:496). Ayrıca ait oldukları kavramsal çerçeve esas alındığında Peygamberler, rahiplere nazaran daha esnek biçimde, ilham ile vahye muhatap olarak aynı görevi yerine getirmektedirler. Onlar, sadece sözcüdürler; temasa geçtikleri kutsalın sözlerini/ifadelerini insanlara iletmektedirler. Kutsal ile temasa geçtiklerinde, kendi varlıkları silinmekte, kendi benliklerinden uzaklaşıp kutsal ile dolmaktadırlar (Harman, 1995, s. 129).

İslam'da Peygamber Kavramı

İslam'da iki farklı formda Peygamber yaklaşımından söz edilebilmektedir. İlki, bilgi açısından peygamberin yerini veya Allah'ın isteklerini veya sözlerini insanlara iletmekle görevlendirildiğine dair yaklaşımdır (Fahri, 1970). İkincisi ise daha çok folklorik üslupta ele alınmış olup Allah tarafından insanlığa geçmişte gönderilen peygamberlerin yaşamlarını ve toplumlarındaki insanları o söze yönelik sorumluluklarını vurgulayan, bu peygamberleri görevlerinin gerektirdiği açıdan ele alan ve genelde kronolojik olarak geçen anlatılardır. Bu anlatımlar *Kıyası Enbiya* olarak İslami edebiyatın önemli bir bölümünü oluşturmuştur (Brinner, 2018, s. 154).

İslam'da Allah'ın kendisine inananlar arasından seçtiği Hz. Muhammed'in özellikleri Sami dinler içerisindeki yeri açısından önemlidir. İslam'ın inanç belgesi olan şahadet, Allah'ın ilettiği mesajla insanoğlunun ilişkisinin en nemli kilit noktasıdır. Kutsal ile Profan arasındaki aracı konumunda olan Peygamberin, Arap Yarımadasının sakinlerine ve nihayet tüm insanlığa gönderildiği ifade edilmiştir: İslam'da şahadet mesajı şudur: "Allahtan başka hiçbir ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir." Eski Ahit ve Yeni Ahit'te ne Musa peygamberin ne de diğer peygamberlerin herhangi birisinin iletilmesi istenen mesajlarının mükemmelliğinden bahsedilmemektedir. İslam'a göre ise Hz. Muhammed benzersiz bir peygamber ve onların sonuncusu olup ondan sonra bir peygamber daha gelmeyecektir (Ahzap, 33/40). Bununla birlikte Hz. Muhammed ile kendisinden önce yaşadığı ifade edilen peygamberler arasında da inancın ortaklığı açısından da güçlü bir bağ mevcuttur.

İslam'a göre Peygamberlerin esas amaçları, insanları dünya ve ahiret hayatının mutluluğuna ulaşmalarını sağlamaktır. Onlar, bu iki hayat için bir rehber olup dünya hayatı hakkındaki hususlarda insanların yollarını aydınlatıcı ve kendilerine uyulması gereken şahsiyetlerdir. Peygamberler, Allah'tan aldıkları ifade edilen vahyi insanlara ulaştıran, tebliğ konuları olan kutsal sözleri de ifadeli ve uygulamalı bir biçimde açıklayan kişilerdir (Bilgiz,2013, s.24).

İslam'ın kutsal kitabı Kuran'da, kutsal kişiler yani Peygamberler hakkında *Nebi* ve *Resul* terimleri kullanılmaktadır. *Nebi* kelimesinin, النبا En-nebe' veya نبوة Nübüvvet kelimelerinden türediğine dair iki görüş bulunmaktadır. النبا EnNebe': kendisiyle bilgi elde edilen, önemli haber anlamına gelir. Bu üç nitelik kendisinde bulunmayan bilgilere yönelik Nebe' denilmemektedir. نبأ Nebe' kelimesi ise salt bir haber anlamı taşımamaktadır. Buna göre herhangi bir haberin Nebe' olması için bir bilgi ifade etmesi, önemli olduğunun belirtilmesi ve insan için yararlı bir içeriğe sahip olması gerekmektedir. Bu anlama göre نبي Nebi, şüphe taşımayan, önemli, faydalı haber ve olayları iletilmesi istenen varlık âlemlerine getiren, bildiren ve açıklayan şahsiyetlerdir (El-İsfehani, 1998, s. 134).

Kuran'da Nebe' olarak adlandırılan örneklere bakıldığında onların tanıma uygun olan davranış örnekleri (Al-i İmran, 3/49; Maide, 5/14, 105; Âl-i İmran, 3/44; Enam, 6/34; Araf, 7/101; Yunus, 10/53) de bulunmaktadır. Nübüvvet ise, sözlükteki anlam itibarıyla yücelik/yükseklik anlamına gelmektedir. Buna açıdan Nebiler, yüce, yüksek ve şerefli insanlar olarak bilinmektedirler. Çünkü Kuran'a göre peygamberler, Allah'ın seçtiği şahsiyetlerdir. Kuran'da "Allah meleklerden de insanlardan da elçiler seçer." (Hac, 22/75) denilmektedir. Allah tarafından seçilmek şerefli ve değerli olmak anlamına gelir. Dolayısıyla resullerin, seçilmiş ve değerli şahsiyetler olduğu (Al-i İmran, 3/33; Araf, 7/144; Sad, 38/47; Neml, 27/59) ifade edilmektedir.

Nübüvvet kavramına ve nebilerin Kuran'da geçen kendilerine Allah tarafından verilen görevlerine ve sorumluluklarına bakıldığında Nebi kelimesi, her iki anlamı da içermektedir. Fakat Nebi kelimesinin Nebe kelimesinden türemiş olma durumu daha güçlü bir yaklaşımdır. Çünkü Nebe' kelimesinin anlamları ile Nebi'nin yaptığı görevler arasında oldukça girift bir ilişki bulunmaktadır. Bu açıdan Nebiler, önemli haberleri, Allah'tan alarak insanlığa getiren/sunan kişiler olduğu ifade edilmektedir. Resul kelimesi ise, gönderilen anlamına gelmektedir. Bu açıdan Resul, *sözü ve mesajı taşıyan*(elçi) anlamındadır. Nebi ve Resul kelimelerinin sözlük anlamları birbirine oldukça yakın görülmektedir. Fakat Resul kelimesi, Kuran'da melekler hakkında da kullanılmaktadır. Peygamberler diğer taraftan *Beşir* ve *Nezir* (*Müjdeleyen* ve *Uyaran*) eş anlamlı kelimeleriyle de nitelendirilmişlerdir. Beşir, inançlı olup iyi davrananları müjdeleyen, Nezir ise, İslam'ı inkâr ederek insanlara kötü davrananları uyaran demektir. Peygamberler ayrıca insanların anlaşmazlığa düştükleri konularda da çözüm

üreterek onlara doğru olanı söz ve davranışlarıyla ilettiklerine dair örneklerde bulunmaktadır (El-İsfehani, 1998, s. 352-353).

Uzak Doğu Dinlerinde Kutsal Kişi Kavramı

Çin’de ve Uzak Doğuda, Kutsal ile Profan ilişkisinde kutsal kişi düşüncesi, *Atalar Kültü* ve *Aracı İnsan Geleneği* olarak iki kaynaktan ortaya çıktığı ve geliştiği ifade edilmiştir. Atalar kültüründe en yaşlı erkek varisi, ailenin temsilcisi ve atası olarak eylemde bulunur; sunuları, duaları, dilekleri ölmüş olan veya yaşayan atalara sunar ve onların kendilerine veya yaşayanlara yönelik iyi dileklerini veya davranışlarını ister. Bunun bir neticesi olarak zaman ve düşüncenin de etkisiyle bu durum değişerek insanlar dilek ve isteklerini tabiatüstü varlığa veya varlıklara takdim etmeye başlamışlardır. Örneğin; Çin’de “*Gögün Oğlu*” olduğuna inanılan İmparatorun, tanrı “*Shang Ti*” veya “*T’ien*” ile insanlar arasında aracı olmaya en yatkın/uygun kişi olduğuna inanılmaktadır. İmparator tarafından tanrıya sunulan kanlı ve kansız kurbanlar ve dualarla tanrı ile insanlar arasındaki iletişim tesis edilmiş; insanların ihtiyaçları ve dilekleri iletilmiş ve olumlu karşılık verilmesi talep edilmiştir. Daha düşük bir seviyede benzer bir aracı olma durumu, yerel ve bölge aracı kişisi tarafından koruyucu nitelikli tanrılara veya ruhlara yönelik gerçekleştirilmiştir (Dhawamony, 2006, s. 154).

Japonların Müslümanlarla Karşılılaşması

Japonların Müslümanlarla karşılaşmaları ile ilgili ilk zayıf bilgi Shoku Nihongi adlı eserde bir olay kaydında geçmektedir. Kırk ciltten meydana gelen bu eser 797 yılında yazılmıştır. Eserde Japonya’da 697-791 yılları arasında dokuz imparatorun hüküm sürdüğü dönemler anlatılmaktadır. Eserde geçen olayda ise Japon elçi, Otomono Komaru, yılbaşı münasebetiyle Çin Tang Hanedanını ziyaret ettiği sırada protokole aykırı oturan Kore elçisini şikâyet ediyor. Kore elçisi bunun üzerine yerine geçiyor ancak bu kez de aynı yere Persiya’dan gelen elçi geçiyor. Günümüzde İran olarak bilinen bu yer o sıralarda İslam devleti sınırlarında yer almaktaydı (Komura, 2015, 39).

Japonlarla Müslümanların karşılaşmalarıyla ilgili ilk kayıtlı bilgilerin kısıtlı olması 1700’lü yıllara kadar sürmektedir. Örneğin; 1713 tarihinde yazıldığı tahmin edilen Arai Hakuseki’nin Seiyou Kibun (Batı Notları) eserinde İslam ile ilgili ifadeler rastlanmaktadır: “*Dünya’da saygı duyulan dinler vardır. Birincisi Hıristiyanlık, İkincisi Paganizm ve üçüncüsü ise Muhammedîliktir. Babür İmparatorluğu, Afrika Bölgesi ve Türkiye’nin inandığı aynı dindir*” (1882, s.12).

Arai Hakuseki’nin ifadelerine ve dönemin ticari ve dini yapısı dikkate alınacak olursa İslam’ın bizzat mensupları aracılığı ile değil, Hıristiyanlar vasıtası ile girdiği anlaşılmaktadır. Müslümanların Japonya’ya gelişi ile ilgili kayıtlı bir bilgi bulunmamakla birlikte Hıristiyanlar muhtemelen daha önceleri ülkeye giriş yapmışlardır. Hıristiyan misyonerlerin ülkeye gelişi farklı yakın tarihler verilse de en erken 1541 tarihi işaret edilmektedir. Ayrıca

bu tarihten itibaren misyonerler sadece dini anlamda değil, ticari ve siyasi ilişkiler kurma ve sürdürme çalışmalarında bulunmuşlardır (Kuşculuo, 2007, s. 142). Bahsi geçen yıllar özellikle Hıristiyan misyonerlerin Japonya'daki dini, ticari, siyasi ve politik faaliyetleri açısından zengin bir dönemdir. Araştırma konusunun çerçevesinin dışına çıkılmaması açısından bu bilgilerin yeterli olacağı düşünülmektedir.

Japonya'da izolasyon döneminin sona ermesi ile birlikte Batılı tüccarlar Yokohama, Kobe, Osaka ve Niigata gibi önemli limanlara yerleşmişlerdir. Tüccarlar bu limanlardan Avrupa kaynaklı eserleri Japonya'ya getirmeye başlamışlardır. Buna paralel olarak 1870'lerin sonu ile birlikte İslam ile ilgili ilk bilgiler de kayıtlı olarak yine Avrupalı tüccarlar vasıtasıyla Japonya'da yayılmaya başlamıştır (Fathil ve Fathil, 2011: 131). Aynı dönemde de Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerin varlığı bilinmekle birlikte bu temaslar çoğunlukla siyasi ve stratejik faaliyetleri kapsamaktadır (Al Samarrai, 2009, s. 2).

Meiji döneminde (1868-1912) ise Avrupa siyasetinin, ekonomisinin, maliyesinin, hukukunun, askeri yapısının, kültürünün, biliminin ve sanatının ülkeye girişine öncelik verildi. Bu dönemde Avrupalı Misyonerler Japonya'da Hıristiyanlığı yaymak için çalışmalar başlatmışlardır. Bu dönemde misyonerler bir yandan Hıristiyanlığı yaymaya çalışırken diğer bir yandan ticari, siyasi ve politik endişeler güderek Japonlara diğer dinler özellikle İslam hakkında bilgileri Hıristiyan teolojisi perspektifinde aktarmışlardır. Bu şekilde İslam peygamberi Muhammed ve öğretisi hakkında bilgiler, Hıristiyan misyonerlerin dini faaliyetlerinde olduğu gibi müntesipleri aracılığıyla yayılma imkânı bulamamıştır. Bunun sonucu olarak İslam, subjektif değerlendirmelerle tanınma imkânı bulmuştur (Hori ve Mijiti, 2008, s. 16-17).

Japon Kaynaklarında Hz. Muhammed ve Değerlendirilmesi

Araştırmamız Japon Milli Kütüphanesi'nde yaptığımız tarama sonucunda tespit ettiğimiz tercüme ve telif eserleri içermektedir. Bu eserler tetkik edildiğinde Japonya'da 1873-1926 yılları arasında İslamiyet ya da Hz. Muhammed ile ilgili yazılan eserlerin genel itibariyle tek taraflı Batılı kaynaklardan beslendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu eserlerde yer alan Hz. Muhammed hakkındaki bilgiler İslam teolojisi açısından eksik ve yanlışlıklarla doludur. Ancak yaptığımız alıntılarda içeriğin doğruluğunun tespiti veya yanlışlığıyla ilgili değer yargıları veya metin kritiği yaparak ilgili yaklaşımların tarihsel olarak izinin sürülmesi konumuzun dışındadır. Bu bölümde araştırmamızın temel amacı 1873-1926 yılları arasında Japonya'da Hz. Muhammed hakkında yapılan tercüme ve telif eserlerin objektif bir yöntemle metodolojik bir yaklaşımla dinler tarihi bakış açısından ele alınmasıdır. Böylece Hz. Muhammed'in değerlendirme konuları altında hangi kutsal kişi yaklaşımıyla ele alındığının ve değerlendirildiğinin tespiti yapılacaktır. Ayrıca söz konusu Japonca kaynaklarda Hz. Muhammed'in ismi *Mahometto* Kaga, 1894, s. 29), *Mohameddo* (Hiyane, 1926, s. 575) ve

Muhanmado (Suzuki, 2007, s. 4) olarak farklı şekillerde telaffuz edilmektedir. Günümüzde ise *Yogensha Muhanmado* olarak sıklıkla kullanılmaktadır.

Japonların Bakış Açısına Göre Dini Uzman Olarak Hz. Muhammed

Dini bir uzman olarak kutsal kişi, özel mesleği ya da kişisel bir özelliği sebebiyle, belirli dini görevleri yerine getirme bakımından dini topluluğun diğer mensuplarından daha zeki ve ön planda olan kimsedir (Dhawamony, 2006, s. 146). Ayrıca James L. Cox'a göre kutsal uzman, dine mensup kişi tarafından kutsal sayılan ve kişiyi kutsalla bir araya getiren kişidir. Sanat/uygulama da uzmanın kutsal ifade etmesi ve tecrübe etmesinin bir biçimidir. Çünkü uzman, dans etmekte, ritüele katılmakta, kutsalı betimleyen özel bir elbise giymektedir (Güneş, 2016, s. 177).

Mekada Sakae tarafından 1883 yılında yazılmış *洋教不定理* (Batının Eksiklik Teoremi) adlı çeşitli dinleri inceleyen bir dinler tarihi alanındaki bir çalışma olan bu eser batılı "...*Daha sonra öğrendiği bu yeni inançları kendi toplumunun inançları ile karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda kendi toplumunun çok kötü durumda olduğunu anlamış ve bütün şahsi işlerini bir yana bırakmıştır. Kendisini mensup olduğu toplumu yanlış inanışlardan kurtarmaya adanmış ve çölde bir dağın mağarasında inzivaya çekilmiştir. Özellikle Musa Peygamberin öğretilerini benimseyip kendi toplumunun inandığı putperestliği reddetmiştir. Muhammed, Musevilik, Hıristiyanlık ve kendi toplumunun inandığı dinin farklı noktalarını bir araya getirerek yeni bir din oluşturmuştur. İnzivadayken Cebrail adlı meleğin gelerek kendisine Allah'ın en sevdiği kişi olduğunu bildirdiğini iddia etmiştir...*" (1883, s.82-84) ve "*Muhammed Burak adı verilen ata benzer bir nesne ile cennetin yedinci katına kadar çıkarak burada İbrahim, İsa, Musa karşılaştığını ve Tanrı ile görüşerek ondan emirler aldığını anlatmaya başladı...*"(1883, s.88-89) pasajlarında Sakae, Hz. Muhammed'in kendi toplumunun ve diğer toplumların din ve gelenekleri ile karşılaştırmalar yapıp inzivaya çekildikten sonra kutsalı kabul ederek insanları kutsal inanç ve uygulamalarla buluşturmak istediğini belirtmiş olmaktadır. Çünkü dini bir uzman olarak kişi, kutsal ile olan birlikteliğini ve bu tecrübeyi diğer insanların da paylaşmasını isteyen ve bu amaçla inanç ve uygulamalar konusunda uzmanlığına danışılan kimsedir. Dolayısıyla Sakae'nin ve döneminin perspektifinde Hz. Muhammed, kişisel bir özelliği olarak ele alınabilecek kutsal uzmanı ve kutsaldan bilgi getirici kutsal kişi olarak anlaşılmakta ve değerlendirilmektedir.

Konstantin Pobedonostsev tarafından yazılan Ortodoks Hıristiyanlığı Tarihi kitabı 1893 yılında Susumi Ueda tarafından Japoncaya tercüme edilmiştir. Eserde "...*Küçük yaştan itibaren yapmış olduğu seyahatler sayesinde dini konularda bilgi ve deneyim kazanma fırsatı buldu. Kırk yaşına geldiğinde ticaretten elini eteğini çekti. Bir mağarada birkaç yıl geçirdikten sonra Mekkelilere Cebrail tarafından kendisine vahiy gelmeye başladığını*

duyurdu. Tanrının kendisine farklı dinleri yok etmesini, Yahudilerin ve Hıristiyanların bozduğu Hz. Nuh, Hz. İbrahim gibi diğer peygamberlerin öğretilerini tekrardan düzenlemesini emrettiğini, kendisinin Hz. İsa ile birlikte büyük peygamber katından olduğunu belirterek “Allahtan başka Tanrı yok, Muhammed onun elçisidir” sözünü yaymaya çalıştı. Muhammed sade kolay bir dil kullanarak kutsal metinleri oluştururken Yahudiliğin geleneklerini ve Hıristiyanlığın ahlakını benimsedi. Çok eşliliği serbest bırakıp kendisine inananların öldükten sonra cennete ulaşip sonsuz rahat bir yaşam süreceklerini vaat etti...(s. 343-345)” ifadelerinde Hz. Muhammed’in toplumunda dini konularda ve diğer dinler hakkında bilgi ve deneyim sahibi olarak toplumun diğer bireylerinden ayrıldığı, bir mağarada inzivaya çekilerek kutsal kabul eden ve kutsalın bilgisini yayan ve kabulünü teşvik eden dini bir uzman olduğu görülmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber Muhammed, kutsalın bilgisini karmaşık ve ağır bir dil ile değil de sade ve anlaşılması kolay bir dil ile ifade etmesi kişisel ve mesleki bir özelliğini ifade etmektedir.

Thomas Carlyle tarafından yazılan ve Doi Bansui tarafından Japoncaya çevrilen 英雄論 (Kahramanlar) adlı eserde “Muhammed Arapları karanlıktan aydınlığa çıkarmıştır. Arabistan onunla birlikte ilk defa canlanmıştır. Önemli çobanlıkla uğraşan çölde yaşayan bu millet kimse tarafından bilinmiyordu. Kahraman Peygamber güvenilir sözlerin gökten indirilmesiyle birlikte yeryüzünde önemli görülen bu küçük topluluğu bütün dünyada tanınan bir millet haline getirdi...” (1898, s. 98-99) şeklinde yer alan ifadelerde Hz. Muhammed’in Mensubu olduğu milleti geliştirmesi ve dönüştürmesi açısından toplumun diğer üyelerinden ayrılan bir özelliğe sahip olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle “...güvenilir sözlerin gökten indirilmesi.” ifadesi kutsal ile kutsalın muhatabının ilişkisi, kutsalın kutsal kişi tarafından benimsenişi ve kutsal olan bilgi ve tecrübelerin diğer insanlara etkili bir biçimde aktarılmasından söz etmektedir. Dolayısıyla bu ifadeler Hz. Muhammed’in kutsal bir uzman olarak nitelendirildiğinin bir göstergesi olmaktadır.

Shunzanbô yayınevi tarafından (マホメットの戦争主義) Muhammed’in Savaşçılığı başlığı ile yayınlanan eserde “Hz. Peygamber güzel pembe renkli yüze sahip olan, insanları cezbeden nurlu göz kamaştırıcı bakışları olan ve iyi gözlem yapabilme yeteneğine sahip ve parlak uzun saçlı biriydi. Özellikle kızdığı zaman bütün Haşim soyundan gelenlerde olduğu gibi alnının üzerinde ejderha şeklinde bir damar ortaya çıkardı. Yakışıklı, iyi vasıflara sahip biri olduğu için kendisinde dünyayı kontrolüne alabilme özelliği fazlasıyla vardı” (Ikemoto, 1903, s. 111) ifadeleri dikkat çekmektedir. Hz. Muhammed’in fiziksel özelliklerinin sıralandığı bu pasajda ilgili özelliklerin insanlar üzerindeki ciddi anlamda etki edişi vurgulanmaktadır. Özellikle kutsalı benimseyen ve kutsalın bilgi ve tecrübesi açısından toplumundaki diğer insanlardan ayrı bir özelliği olan kutsal kişinin bu

etkileşimi gerçekleştirmesi özel ve mesleki bir özelliğinin bulunduğu bir ifadesi olduğunu akla getirmektedir.

Seireddô Yayınevi vasıtasıyla yayımlanan Olağanüstü Muhammed (傑マホメット) adlı eserdeki “...Bir gün Muhammed Ayşe ile otururken bir anda kendinden geçti ve bayıldı. Kısa süre sonra Allah’ın kendisine Zeynep ile evlenebileceğini vahiy ettiğini söyleyerek yüzünde tebessümle mutlu bir şekilde uyandı. Bunun üzerine Muhammed Zeynep Bint iCaş ile evlendi. Ayrıca bu durum kendisine vahiy edilmemiş olsa bile onun söylediği yine Allah’ın sözü olarak görülürdü...”(Nukariya, 1905, s. 193-195)ve “...Mukavkis tarafından Peygamberin İslamiyet’e davetine karşı hediye olarak Şirin ve Mary isminde iki cariye yollanmıştır. Mary hanımı olmamasına karşın kendisinden Abdullah isminde erkek çocuğu oldu. Hafsa, Mary ile Muhammed’in ilişkisini kıskanarak bu durumu Ayşe’ye söyledi. Bu duruma Ayşe çok sinirlendi ve öfkesi diğer hanımlarına da yayıldı. Muhammed’e eğer bizi istemiyor ve de genç biriyle evlenmek istiyorsan bizi boşa, diye sitem ettiler. Bu olay sonrası peygamber bir süre Mary ile aynı evde kalıp diğer hanımlarına gitmedi. Ancak gelen vahiy sonrası peygamber diğer hanımlarına da döndü” (Nukariya, 1905, s. 198-200) ifadelerinde kural koyma ve kutsal ile iletişime geçme, kutsalı insanlara iletme ve kutsaldan haber verme gibi kişisel ve mesleki özellikleriyle Hz. Muhammed’in dini bir uzman ve kutsal kişi olarak algılandığı ve bu özelliği ile de toplumun diğer üyelerinden ayrıldığı vurgulanmaktadır.

Ōya Tokujyō tarafından 1909 yılında yazılan Din Monografisi (宗教大系) adlı çalışmadaki “...Peygamber Muhammed için ikinci bir hayat başlamıştır. Peygamber Muhammed Medine’de kendine inan kişilerden bir topluluk oluşturarak İslam’ı öğretmeye başlamıştır. Peygamber Muhammed sahip olduğu etkileyici hitap gücü sayesinde inananlarının sayısını günden güne artırmaya başlamıştır...” (s. 170-172) ifadelerinde Hz. Muhammed’in kutsal ile iletişimi, kutsal ile dolu olma ve hitap etmedeki etkileyciliği konularında diğer insanlardan ayrıldığına ve toplumda kutsalın referans kaynağı ve uzmanı olarak bir kutsal kişi konumunda bulunduğuna işaret edilmektedir.

Kurihara Kojyō’nun tarihi önemli şahsiyetler incelediği 神人と魔人 (Shinjin ve Majin) adlı eseri Shushuppansha yayınevi tarafından 1919 yılında yayımlanmıştır. Bu eserin ikinci bölümünde “...Kur’an da çok kez eşlilikten ve cennetten bahsedilmektedir. Muhammed’in vaat ettiği cennetin sadece şehvet duygularının giderileceği bir yer değildir. Cennet tamamen şehvet dolu bir zevk dünyası değildir. Cennet rengârenk çiçeklerle kaplı, yemyeşil çimli, kristalimsi şelalelerin fişkırdığı köşklerde dolu bir yerdir. Muhammed’in yolundan giderek, kılıçların arasında kendini feda eden birçok inanan şehvet için cennete gitmek istemiş olmayacağı gibi, birçok insanın o rahat ve huzurlu dünyaya ulaşmak için askeri seferlerde acılara katlanmış olacağı şüphe

götürmez... (s. 44-48)” ifadelerinden Hz. Muhammed, kutsal ile iletişime geçen, kutsaldan haber veren ve kutsalın da benimsenmesini hedefleyen bir kutsal kişi olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında içinde yaşadığı toplumda diğer insanlardan farklı açılardan değerlendirilmesi de onun konumunun dini uzman biçiminde bir özellik taşıdığını anlatmaktadır.

Kuchimura Kichiro’nun 1922 yılında yayımlanan *野聖マホメツト: 創作* (Bedevi Aziz Muhammed: Yaratılış) adlı eserde “*Onu hayatımın ilk öğretmeni yani ailemden biri olarak görüyorum. O, Arabistan’da yaşamış kutsal bir kişi ve de savaşçı bir kahramandır. Okuma yazma bilmemesine karşın doğduğu günden itibaren tanrının ruhunu kalbinde hissetmiş ve yaşamını bu ruha bağlı olarak yürütmüştür. O, misyonu gereği putları yıkıp Arabistan’dan atmak için mücadele vermiş hatta bu uğurda eline kılıç alarak kan dökmekten geri durmamıştır...* (s. 1-5)” ifadelerinde özellikle “*...kutsal bir kişi...*” ve “*Tanrının ruhunu kalbinde hissetmiş...*” ifadelerinde açık bir biçimde Hz. Muhammed’in kutsal bir şahsiyet olduğu ve şahsi bir özelliği ve mesleği olarak diğer insanlardan da farklı olarak kutsal ile profan arasında kutsal bir aracı olduğu vurgulanmaktadır.

Japonların Bakış Açısına Göre Din Kurucusu Olarak Hz. Muhammed

Hatırlanacağı üzere din kurucu olarak kutsal kişi, kendisiyle başlatılan dinin tabiatını ve ibadetlerini belirler; bu dinin gelişim aşamaları üstünde belirleyici bir etkene sahiptir. Sami dinler açısından ise bir Peygamber olarak kutsal kişi, vizyonlar şeklinde ya da kutsal işitmelerle kendisine verilen tanrısal bir sözü ileten veya yorumlayan kişidir; onun, ayırt edici özelliği, böyle bir mesajı iletmeye yönelik bir görevlendirilmiş olmasıdır (Akyüz, 2017, s. 101-103).

Seki Yoshitaka tarafından derlenen ve 1873 yılında iki cilt halinde yayınlan *Ulusların Kahramanları Tarihi (各国英智史略)* başlıklı eserde “*...Kendisi, seyyahlar ve çeşitli din mensupları ile görüşüp gittiği yerlerdeki dinlerin esaslarını araştırırdı. Bunları kavrayıp, motive olarak farklı bir akımın doktrinini dünyaya yaymak ve insanların dinlerini değiştirmek için planlama yaptı. 612 yılında 40 yaşındayken Mekke yakınlarında bulunan bir dağın mağarasında inzivadayken, kendisine vahiy gelmeye başladığını ilan etti (21-22)*” ve “*Muhammed Medine’ye kaçarak dinini adım adım yaymaya başladı...* (22-23)” ifadeleri Hz. Muhammed’in kutsal ile iletişime geçtiği ve kutsal ile birlikte yeni dini yaşantının yasalarını belirlediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla onun kutsal ile iletişime geçtiği, dini kuralları belirlemede etkisinin olduğu ve din kurucusu niteliğinde bir şahsiyet olduğu vurgulanmaktadır.

Japonya’da Hz. Muhammed ile ilgili ilk biyografi çalışması niteliğini taşıyan Humphrey Prideaux tarafından yazılan ve 1876 yılında Hayashi Tadasu’nun çevirisini yaptığı *Muhammed’in Hayatı (馬哈默伝)* ismiyle iki cilt halinde Japoncaya tercüme edilen eserde “*...Filistin, Mısır ve Suriye gibi*

yerlere ticaret amaçlı gittiği zamanlarda Hıristiyan ve Yahudilerle görüşerek onların dinleri ile bilgiler edindi. Bu edindiği bilgilerden insanların anlayabileceği karmaşık olmayan bir din üretmek istedi. Bunu yapabilmek için uygun zamanı bekledi. 38 yaşına geldiğinde Mekke yakınlarında bulunan mağaraya giderek burada oruç tutmaya, meditasyon ve ibadet yapmaya başladı. Bunları yaparken bir yandan da Kur'an'ı oluşturmaya başladı (s. 7-9) pasajda özellikle "...bir din üretmek istedi...", "...oruç tutmaya, meditasyon ve ibadet yapmaya başladı." ve "...Kuran'ı oluşturmaya başladı." ifadelerinde Hz. Muhammed'in kurallar koyan kutsal ile iletişimi neticesinde bir emir alan olma özellikleriyle bir din kurucusu olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

Mekada Sakae'nin 洋教不定理 (Batının Eksiklik Teoremi) adlı eserinde "...Kendisini mensup olduğu toplumu yanlış inanışlardan kurtarmaya adanmış ve çölde bir dağın mağarasında inzivaya çekilmiştir. Özellikle Hz. Musa'nın öğretilerini benimseyip kendi toplumunun inandığı putperestliği reddetmiştir. Muhammed, Musevilik, Hıristiyanlık ve kendi toplumunun inandığı dinin farklı noktalarını bir araya getirerek yeni bir din oluşturmuştur. İnzivadayken Cebrail adlı meleğin gelerek kendisine Allah'ın en sevdiği kişi olduğunu bildirdiğini iddia etmiştir. Elbette Muhammed'in gördüklerini ve duyduklarını ispat edecek bir delili bulunmamaktadır. Buna karşın Muhammed hitabet gücünün iyi olması sayesinde insanları yavaş yavaş kendine inandırmaya başlamıştır" (1883, s. 82-84) ve "Muhammed Burak adı verilen ata benzer bir nesne ile cennetin yedinci katına kadar çıkarak burada İbrahim, İsa, Musa karşılaştığını ve Tanrı ile görüşerek ondan emirler aldığını anlatmaya başladı" (1883, s. 88-89) pasajlarında Hz. Muhammed'in "...putperestliği reddetmiştir...", "...yeni bir din oluşturmuştur...", "...Cebrail adlı meleğin gelerek kendisine Allah'ın en sevdiği kişi olduğunu bildirdiğini iddia etmiştir...", "...insanları yavaş yavaş kendisine inandırmaya başlamıştır." ve "...Tanrı ile görüşerek ondan emirler aldığını anlatmaya başladı." ifadeleri açık bir biçimde Hz. Muhammed'in kutsal ile iletişime geçtiği, kutsaldan emir aldığı, din oluşturma çabasının olduğu ve dini kuralları belirlediği gibi özellik ve eylemlerinin olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımlar onun bir din kurucu olarak algılandığını ifade etmektedir.

Susumi Ueda tarafından Japoncaya tercüme edilen Konstantin Pobedonostsev tarafından yazılan *Ortodoks Hıristiyanlığı Tarihi* adlı eserde "...Kırk yaşına geldiğinde ticaretten elini eteğini çekti. Bir mağarada birkaç yıl geçirdikten sonra Mekkelilere Cebrail tarafından kendisine vahiy gelmeye başladığını duyurdu. Tanrının kendisine farklı dinleri yok etmesini, Yahudilerin ve Hıristiyanların bozduğu Hz. Nuh, Hz. İbrahim gibi diğer peygamberlerin öğretilerini tekrardan düzenlemesini emrettiğini, kendisinin Hz. İsa ile birlikte büyük peygamber katından olduğunu belirterek "Allahtan başka Tanrı yok, Muhammed onun elçisidir" sözünü yaymaya çalıştı. Muhammed sade kolay bir dil kullanarak kutsal metinleri oluştururken

Yahudiliğin geleneklerini ve Hıristiyanlığın ahlakını benimsedi. Çok eşliliği serbest bırakıp kendisine inananların öldükten sonra cennete ulaşım için sonsuz rahat bir yaşam süreceklerini vaat etti. Muhammed Tanrının Hıristiyanları ve Yahudileri düşman olarak gördüğünü bildirdi. Onları bu dinleri ortadan kaldırmaya teşvik etti. Araplar yeni dini yaymak için bütün dünyayı fetih etmeyi tanrının emri olarak kabul ettiler” (1893, s. 343-345) ifadelerinde Hz. Muhammed’in kutsal ile iletişime geçtiği ve kutsaldan emirler alarak bu emirleri uygulamak ve uygulatmak için eyleme geçmesi, dini kurallar belirlemesi açık olarak bir din kurucu olarak değerlendirildiğinin ifadesi olmaktadır.

Doi Bansui tarafından Japonca’ya çevrilen英雄論 (Kahramanlar) adlı eserde “...Kahraman Peygamber güvenilir sözlerin gökten indirilmesiyle birlikte yeryüzünde önemsiz görülen bu küçük topluluğu bütün dünyada tanınan bir millet haline getirdi...” (1898, s. 98-99) ifadelerinde Hz. Muhammed’in kutsal ile iletişime geçtiği, kutsaldan emirler aldığı ve bir kutsal kişi olarak toplumunu değiştirdiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla onun bir din kurucusu olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

Hara Yuroku tarafından 1898 tarihinde yayımlanan西洋史・下(Batı Tarihi 2) isimli çalışmanın ikinci bölümünde Hz. Muhammed ile ilgili şunları iddia etmektedir: “Muhammed 572 yılında Mekke’de doğdu ve küçük yaşta itibaren dört bir yana giderek Yahudiliği ve Hıristiyanlığı araştırdı. Bunun sonucunda bu dinlerin putperestlikten üstün olduğunu anladı ve içinde çok tanrıya inanan kişileri kurtuluşa erdirmeye hissi oluştu. Uzun yıllar inzivaya çekildi, 40 yaşındayken Tanrı’nın tek olduğunu ve kendisinin onun Peygamberi olduğunu ilan etti. Kılıcını kuşanarak bu dini korumak istedi. 622 yılında kendisine yapılan saldırılardan kurtarmak için Medine’ye gitti. Bu olay hicret olarak bilinir. Hicret, Müslümanlar tarafından Hicri takvimin başlangıcı olarak kabul edilir. Muhammed, Medine’ye gittiğinde Medine içlerinde yaşayan ve tek tanrıya inanan Yahudilerin birçoğu din değiştirip ona tabii oldular. Muhammed yavaş yavaş güçlendi ve Mekke’ye girmeye karar verdi. Mekke’ye girerek burada bulunan bütün putları kırdı ve burayı dünyanın (İslam’ın) merkezi olarak kabul ederek, bir Müslüman’ın ömründe bir kez buraya gelerek ibadet etmesi gerektiğini ilan etti”(s. 5-6) pasajında özellikle “...kurtuluşa erdirmeye hissi oluştu...”, “...yaşındayken Tanrı’nın tek olduğunu ve kendisinin onun Peygamberi olduğunu ilan etti...”, “...Medine içlerinde yaşayan ve tek tanrıya inanan Yahudilerin birçoğu din değiştirip ona tabii oldular...” ve “...Mekke’ye girerek burada bulunan bütün putları kırdı ve burayı dünyanın (İslam’ın) merkezi olarak kabul ederek, bir Müslüman’ın ömründe bir kez buraya gelerek ibadet etmesi gerektiğini ilan etti.” Bu iddialara göre Hz. Muhammed’in kutsaldan emirler aldığı, dini kurallar belirlediği ve bu kuralların uygulanmasını ilan ettiği ve buna yönelik eylemlerde bulunduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Hz. Muhammed, bir din kurucu olarak değerlendirilmektedir.

Kaiten Nukariya tarafından yazılan Olağanüstü Muhammed (傑マホメツト) adlı eserde şu ifadeler öne sürülmektedir: “*Bir gün Muhammed Ayşe ile otururken bir anda kendinden geçti ve bayıldı. Kısa süre sonra Allah’ın kendisine Zeynep ile evlenebileceğini vahiy ettiğini söyleyerek yüzünde tebessümle mutlu bir şekilde uyandı. Bunun üzerine Muhammed Zeynep BintiCahş ile evlendi. Ayrıca bu durum kendisine vahiy edilmemiş olsa bile onun söylediği yine Allah’ın sözü olarak görülürdü...* (1905, s. 193-195)” ve “*...Ancak gelen vahiy sonrası peygamber diğer hanımlarına da döndü (1905, s. 198-200)*” pasajlarında “*...Allah’ın kendisine Zeynep ile evlenebileceğini vahiy ettiğini...*” ve “*...kendisine vahiy edilmemiş olsa bile onun söylediği yine Allah’ın sözü olarak görülürdü.*” Bu ifadelere göre Hz. Muhammed’in dini konularda emir aldığına, bu emrin diğer insanlara duyurduğuna işaret edilmekte ve bir din kurucu olarak algılandığı vurgulanmaktadır.

Öya Tokujyō tarafından batılı kaynaklardan esinlenilerek yazılan Din Monografisi (宗教大系) adlı çalışmasında “*...Nihayetinde Peygamber Muhammed ile Hatice ile evlenmiştir. Daha sonraki dönemlerde Peygamber Muhammed, Hira Dağına giderek inzivaya çekilmeye başlamıştır. Bir gün inzivadayken ağzından köpük gelerek bayılmıştır. Kendine geldiğinde inancının güçlendiğinin farkına varmıştır. Şehre inerek insanlara peygamber olduğunu ve kendisine inanmalarının gerektiğini bildirmeye başlamıştır...*” (1909, s. 168-169) ve “*...Peygamber Muhammed Medine’de kendine inan kişilerden bir topluluk oluşturarak İslam’ı öğretmeye başlamıştır. Peygamber Muhammed sahip olduğu etkileyici hitap gücü sayesinde inananlarının sayısını günden güne artırmaya başlamıştır...*” (1909, s. 170-172) ifadelerinde Hz. Muhammed’in kutsal ile iletişime geçtiği, ondan emirler aldığı ve bu emirleri diğer insanlara ilettiği geçmektedir. Bununla birlikte dini konularda belirleyici oluşu da onun bir din kurucu olarak algılandığını göstermektedir. Ayrıca Öya Tokujyō’ya göre de Hz. Muhammed bir din kurucusudur. Ancak Onun yaymaya çalıştığı inanç Budizm ve Hıristiyanlık gibi evrensel bir yapıya sahip değildir. Çünkü bu inanç Arap kültürü öğelerini taşıyan dar görüşlü bir bakış açısına sahiptir. Ancak putperest on binlerce kişiyi bu inanış ve uygulamalardan alarak, tek tanrılı bir inanca yönlendirmiş olması başarı olarak kabul edilebilir (1909, s. 173).

Kuchimura Kichiro’nun 野聖マホメツト:創作 (Bedevi Aziz Muhammed: Yaradılış) adlı eserinde “*...O, Arabistan’da yaşamış kutsal bir kişi ve de savaşçı bir kahramandır. Okuma yazma bilmemesine karşın doğduğu günden itibaren tanrının ruhunu kalbinde hissetmiş ve yaşamını bu ruha bağlı olarak yürütmüştür. O, misyonu gereği putları yıkıp Arabistan’dan atmak için mücadele vermiş hatta bu uğurda eline kılıç alarak kan dökmekten geri durmamıştır...*” (1922, s. 1-5) ifadelerinde Hz. Muhammed’in kutsal bir kişi olması ve misyonu gereği putları yıkması gibi eylemlerinden bahsedilmesi onun kutsal ile iletişime geçtiği ve bunun sonucunda kutsaldan

emirler alarak bu emirleri uyguladığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla o, bu eserde bir din kurucu olarak değerlendirilmektedir.

Junichiro Kamekura'nın Rakuyoudou yayınevi tarafından 1922 ve 1925 tarihlerinde yayımlanan ve iki ciltten oluşan batı tarihinin anlatıldığı Shumino Sei-yoshi adlı eserinde Hz. Muhammed ile ilgili şunları iddia etmektedir: "...Muhammed Ramazan ayında Mekke yakınlarında bulunan bir mağaraya giderek inzivaya çekilmeyi kendisine adet edindi. İnzivaya çekildiği günlerden birinde Cebrail aniden belirdi ve ona ırkından gelenlere öğretmesi gereken dini bildirdi. Muhammed Cebrail'in söylediklerini unutmamak için kaydetti. Bu kaydettiklerinden oluşan kitaba Kur'an adı verilmektedir. Cebrail'den aldığı bilgileri öncelikli olarak ailesine bildirerek onları bu yeni dine döndürdü. Muhammed Mekkelilere din değiştirmeleri için çağrıda bulunduğu sıralarda Mekke'de kendisine karşı baskı politikası başlatıldı..." (1922, s. 316-320) ve "...Ancak gece gündüz bıkmadan usanmadan gayretli bir şekilde tebliğ çalışmasını sürdüren Muhammed'in saygılı tavırları kendisine inanan kişilerin yavaş yavaş ortaya çıkmasına yardımcı oldu..." (1925, s. 316-320). Bu iddialara göre Hz. Muhammed'in kutsal ile iletişimde olduğu, ondan emirler aldığı ve bu emirleri duyurduğu vurgulanmaktadır. Bu özellikleriyle o, bir din kurucu olarak nitelendirilmektedir.

5000 Yıllık ve Düşüş (興亡五千年史) adlı dünya tarihi anlatılan serinin yedinci kitabı olan Arabistan'ın Yükselişi adlı eser Kobayashi Ôri tarafından 1926 yılında yazılmıştır. Bu ciltte "Muhammed yalnız tanrıya ibadet edip, tanrıyı her şeyden yüce görüp inanırız, bu tanrıdan başka tanrı yok, ben tanrının elçisiyim sözlerini bir slogan olarak kullanarak yeni dini oluşturdu..." ve "...Hatice buna ilk zamanlar inanmadı. Ancak Muhammed'in bunun Cebrail adlı melek vasıtasıyla kendisine bildirildiğini söylemesi üzerine Hatice onun söylediklerine inandı. Kısa süre sonra Ali, Zeyd ve Ebubekir de kendisine inandı (1926, s. 64-65)" şeklinde yorumda bulunmaktadır. Yazarın bu yorumunda Hz. Muhammed'in yeni bir din oluşturduğu, kutsaldan emirler aldığı ve bunu duyurduğunu ifade edilmesi, onun bir din kurucusu olarak değerlendirildiğinin ifadesi olmaktadır.

Japonların Bakış Açısına Göre Reformcu Kişi Olarak Hz. Muhammed

Reformcu olarak kutsal kişi, daha yakın inanç ve fiile ulaşmak amacıyla mevcut dini gelenekleri alternatifini zikrederek yeniden anlamlandıran bir yenilikçidir. Bu açıdan kurumsallaşmış veya kurumsal bir halde olmayan dini yapılara bakıldığında bu dinlerin kurucularının içinde buldukları dini anlayışa yönelik, o dini anlayıştan temel inanç ve uygulamalardan tamamen ayrılmakla sonuçlanmayan eleştirilerde bulunmuşlardır (Gündüz, 2008, s. 2).

Seki Yoshitaka tarafından derlenen Ulusların Kahramanları Tarihi (各国英智史略) başlıklı eserde Hz. Peygamber ile ilgili bölümün sadece tek taraflı olarak batılı kaynaklardan beslendiği anlaşılmaktadır. Yoshitaka'nın "...Kendisi, seyyahlar ve çeşitli din mensupları ile görüşüp gittiği yerlerdeki

dinlerin esaslarını araştırdı. Bunları kavrayıp, motive olarak farklı bir akımın doktrinini dünyaya yaymak ve insanların dinlerini değiştirmek için planlama yaptı. 612 yılında 40 yaşındayken Mekke yakınlarında bulunan bir dağın mağarasında inzivadayken, kendisine vahiy gelmeye başladığını ilan etti” (1873, s. 21-22) ifadeleri açık bir biçimde Hz. Muhammed’in ticaretle uğraşması sonucunda bölge inançları ve kültürleri ile irtibatlı halde olduğu, bu inanç ve uygulamaları toplumda var olan dini inanış ve uygulamayla farklı olmayarak yeni bir din ortaya koyma amacı olduğuna vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla onun yukarıdaki ifadelerde reformcu bir kişi olarak anlaşıldığı ifade edilebilir.

Hayashi Tadasu, Humphrey Prideaux tarafından yazılan eseri *Muhammed’in Hayatı* (馬哈默伝) ismiyle Japoncaya tercüme etmiştir. Tek taraflı Hıristiyan Teoloji düşünce yapısına sahip bu eserde “...Filistin, Mısır ve Suriye gibi yerlere ticaret amaçlı gittiği zamanlarda Hıristiyan ve Yahudilerle görüşerek onların dinleri ile bilgiler edindi. Bu edindiği bilgilerden insanların anlayabileceği karmaşık olmayan bir din üretmek istedi. Bunu yapabilmek için uygun zamanı bekledi. 38 yaşına geldiğinde Mekke yakınlarında bulunan mağaraya giderek burada oruç tutmaya, meditasyon ve ibadet yapmaya başladı. Bunları yaparken bir yandan da Kur’an’ı oluşturmaya başladı” (1876, s. 7-9) şeklinde ifadelerinde Hz. Muhammed’in ticaret yoluyla gittiği bölgelerde diğer inanç ve uygulamalar hakkında bilgiler edindiği ve bu bilgilerden kendi toplumu için yabancı olmayan bir din oluşturma çalışmalarında bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımlar onun bir reformcu olarak anlaşıldığını göstermektedir.

Mekada Sakae 洋教不定理 (Batının Eksiklik Teoremi) adlı eserinde şunları öne sürmektedir: “...Peygamber Muhammed ona göre ticari amaçlı gitmiş olduğu yerlerde yaşayan toplumların inançlarını gözlemleyerek öğrenmiştir. Daha sonra öğrendiği bu yeni inançları kendi toplumunun inançları ile karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda kendi toplumunun çok kötü durumda olduğunu anlamış ve bütün şahsi işlerini bir yana bırakmıştır. Kendisini mensup olduğu toplumu yanlış inanışlardan kurtarmaya adanmış ve çölde bir dağın mağarasında inzivaya çekilmiştir. Özellikle Musa Peygamberin öğretilerini benimseyip kendi toplumunun inandığı putperestliği reddetmiştir. Muhammed, Musevilik, Hıristiyanlık ve kendi toplumunun inandığı dinin farklı noktalarını bir araya getirerek yeni bir din oluşturmuştur...” (1883, s. 82-84). Bu ifadelerle göre Hz. Muhammed’in açık bir şekilde kendi toplumunun dini yaşantısında değişiklik oluşturmaya yönelik eylemlerde bulunan bir şahsiyet olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle “...Daha sonra öğrendiği bu yeni inançları kendi toplumunun inançları ile karşılaştırmıştır...” ve “...Musa Peygamberin öğretilerini benimseyip kendi toplumunun inandığı putperestliği reddetmiştir. Muhammed, Musevilik, Hıristiyanlık ve kendi toplumunun inandığı dinin farklı noktalarını bir araya getirerek yeni bir din oluşturmuştur...” ifadeleri Hz. Muhammed’in içinde

bulunduğu dinden tamamen ayrı olmayan bir dine öncülük eden reformcu kutsal kişi olarak anlaşıldığına işaret etmektedir.

Susumi Ueda tarafından Japoncaya tercüme edilen Konstantin Pobedonostsev tarafından yazılmış olan *Ortodoks Hıristiyanlığı Tarihi* adlı eserde “*Hız. Muhammed’in babası putperest, annesi Yahudi ve bir akrabası Hıristiyan inancına sahipti. Küçük yaştan itibaren yapmış olduğu seyahatler sayesinde dini konularda bilgi ve deneyim kazanma fırsatı buldu. Kırk yaşına geldiğinde ticaretten elini eteğini çekti. Bir mağarada birkaç yıl geçirdikten sonra Mekkelilere Cebrail tarafından kendisine vahiy gelmeye başladığını duyurdu. Tanrının kendisine farklı dinleri yok etmesini, Yahudilerin ve Hıristiyanların bozduğu Nuh, İbrahim gibi diğer peygamberlerin öğretilerini tekrardan düzenlemesini emrettiğini, kendisinin İsa ile birlikte büyük peygamber katından olduğunu belirterek “Allahtan başka Tanrı yok, Muhammed onun elçisidir” sözünü yaymaya çalıştı...*” (1893, s. 343-345) pasajında Hz. Muhammed’in küçüklük yaşlarından itibaren diğer dinlerin inanış ve uygulamalarına aşına olduğu; seyahatlerinde başka bölgelerdeki dinlerin inanış ve uygulamalarını konusunda deneyim kazandığı; Tanrının kendisine Yahudi Hıristiyanların bozduğu dinin öğretilerinin tekrar düzenlemesini emrettiği ifade edilmektedir. Bu yaklaşımlarla o, reformcu bir kutsal kişi olarak değerlendirilmektedir.

Kobayashi Ôri tarafından 1926 yılında yazılan 5000 Yıllık ve Düşüş (興亡五千年史) adlı dünya tarihi anlatılan serinin 7. kitabı olan Arabistan’ın Yükselişi adlı bölümünde “...*Yahudilik, Hıristiyanlık ve kendi ülkesinde olan dininin doktrinlerini birleştirerek, bu dinlerin iyi yanlarını alıp kötü yanlarını attıktan sonra tam donanıma kavuşturduğu inancını başlatmaya karar verdi. Özellikle Mısır, Suriye gibi yerlere giderek her bir dinin doktrinini araştırdı. Otuz sekiz yaşındayken dünyevi işleri tamamen bir yana bıraktı. Evden ayrılarak, dağ içerisinde bulunan bir mağarada derin düşünme yaparak evrenin gerçeğini bulmaya çalıştı. Sonunda kurguladığı İslam inancı için kutsal metinler oluşturmaya başladı. Muhammed bu inancın temel kaidelerini şekillendirdikten sonra Hatice’ye tanrının kendisine vahiy gönderdiğini söyledi...*” (1926, s. 64-65) pasajında özellikle “...“...*Yahudilik, Hıristiyanlık ve kendi ülkesinde olan dininin doktrinlerini birleştirerek...*” ve “*Sonunda kurguladığı İslam inancı için kutsal metinler oluşturmaya başladı..*” ifadelerinde Hz. Muhammed açık bir biçimde toplumunda bulunan dinlerin inanç ve uygulamalardan tamamen ayrı olmayarak diğer dinlerin inanç ve uygulamalarını birleştirerek bir din oluşturduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla o, bu eserde reformcu bir şahsiyet olarak değerlendirilmektedir.

Japonların Bakış Açısına Göre Mistik Bir Kişi Olarak Hz. Muhammed

Mistik bir şahsiyet olarak kutsal kişi, zaman-mekânı aşan bir tecrübeyle ister antropomorfik tanrı ister mutlak isterse yüce varlıkla birleşmeyi ya da bir olmayı tecrübe eden kişidir. Giz ve zaman-mekân tarafından belirlenmemiş

bir durumda yaşayarak sonsuz barışı, mutluluk ve ölümsüzlüğü tecrübe ederek dini değerleri şahsında gerçekleştirmeye çalışır (Stace, 2006, s. 118).

Humphrey Prideaux tarafından kaleme alınan *The True Nature of Imposture Fully Display'd in the Life of Mahomet* adlı eserin Hayashi Tadasu tarafından yapılan Japonca tercümesinde "...38 yaşına geldiğinde Mekke yakınlarında bulunan mağaraya giderek burada oruç tutmaya, meditasyon ve ibadet yapmaya başladı. Bunları yaparken bir yandan da Kur'an'ı oluşturmaya başladı" (1876, s. 7-9) ifadelerinde Hz. Muhammed'in belli bir mekânda dini konularda ritüellerde bulunarak mistik kutsal metin üzerine odaklandığı vurgulanmaktadır. Özellikle ilgili eserin tercümanı Tadasu'nun onun mağarada bulunduğu meditasyon yaptığını ifade etmesi olayın bir Japon tarafından nasıl bir perspektifte bakıldığının da bir göstergesi olmaktadır, denilebilir.

Mekada Sakae'nin eserinde ise Hz. Muhammed'in Miraç'a çıkış olarak bilinen yükseliş fenomenini ise şu şekilde anlatmaktadır: "*Muhammed Burak adı verilen ata benzer bir nesne ile cennetin yedinci katına kadar çıkarak burada İbrahim, İsa, Musa karşılaştığını ve Tanrı ile görüşerek ondan emirler aldığını anlatmaya başladı. Ancak bu anlatılanlara hiç kimse inanmadı. Hatta Muhammed'in hanımı bile bu olaydan şüphe duydu. Bunun ancak uyku halinde ya da Muhammed'in yakalanmış olduğu sara hastalığı nöbeti sırasında olmuş olabileceğini düşündü*" (1883, s. 88-89) ifadeleri Hz. Muhammed'in diğer mistik kişi örneklerinden ayrılmaktadır. Çünkü diğer örneklerde kutsal onunla irtibata geçmekte ve bu şekilde hiyerarfi gerçeğe geçmektedir. Din fenomenolojisi açısından bu olay diğerlerinden farklıdır. Çünkü diğer örneklerden farklı olarak burada kutsal kişinin kutsal ile irtibata geçmesi söz konusudur. Dolayısıyla kutsaldan gelen emirler ve isteklerin yerine kutsal ile profan aracısı olan kutsal kişiden istekler ön plandadır. Bu açıdan Hz. Muhammed mistik bir şahsiyet olarak anlaşılmaktadır.

Konstantin Pobedonostsev tarafından yazılan ve tek taraflı bakış açısına sahip *Ortodoks Hıristiyanlığı Tarihi* kitabının Susumi Ueda tarafından Japoncaya tercümesinde "*Kırk yaşına geldiğinde ticaretten elini eteğini çekti. Bir mağarada birkaç yıl geçirdikten sonra Mekkelilere Cebrail tarafından kendisine vahiy gelmeye başladığını duyurdu. Tanrının kendisine farklı dinleri yok etmesini, Yahudilerin ve Hıristiyanların bozduğu Nuh, İbrahim gibi diğer peygamberlerin öğretilerini tekrardan düzenlemesini emrettiğini, kendisinin İsa ile birlikte büyük peygamber katından olduğunu belirterek "Allahtan başka Tanrı yok, Muhammed onun elçisidir"* sözünü yaymaya çalıştı... (1893, s. 343-345)" ifadelerinde yine konunun ilk pasajında olduğu gibi ilk kutsal ile tecrübe olayından söz edilmektedir. Ancak burada vurgulanan Hz. Muhammed'in belli bir mekânda kutsal ile tecrübesinin ve iletişiminin birkaç yıl sürdüğü olmaktadır. O, bu süreçten sonra aynı mekânda kutsalı tecrübe etmiş ve kutsalın isteklerinin kendisiyle bütünleştirerek toplumda

gerçekleştirmeye yönelik eylemlerde bulunmuştur. Bu açıdan Peygamber Muhammed'in mistik bir şahsiyet olarak değerlendirildiği görülmektedir.

NukariyaKaiten tarafından yazılan Olağanüstü Muhammed (傑マホメツト) adlı eserde “...*Kısa süre sonra Allah'ın kendisine Zeynep ile evlenebileceğini vahiy ettiğini söyleyerek yüzünde tebessümle mutlu bir şekilde uyandı. Bunun üzerine Muhammed Zeynep Binti Cahş ile evlendi...*” (1905, s. 193-195) ve “...*Hafsa, Mary ile Muhammed'in ilişkisini kıskanarak bu durumu Ayşe'ye söyledi. Bu duruma Ayşe çok sinirlendi ve öfkesi diğer hanımlarına da yayıldı. Muhammed'e eğer bizi istemiyor ve de genç biriyle evlenmek istiyorsan bizi boşa, diye sitem ettiler. Bu olay sonrası peygamber bir süre Mary ile aynı evde kalıp diğer hanımlarına gitmedi. Ancak gelen vahiy sonrası peygamber diğer hanımlarına da döndü*” (1905, s. 198-200) pasajlarında Hz. Muhammed içinde bulunduğu toplum tarafından kutsal ile birleşen, söz konusu olaylar üzerine uygulanması istenen birtakım istekler iletilen ve kendisinde gerçekleştiren bir kişi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Tokujiyō Ōya'nın Din Monografisi (宗教大系) adlı çalışmasında “...*Daha sonraki dönemlerde Peygamber Muhammed, Hira Dağına giderek inzivaya çekilmeye başlamıştır. Bir gün inzivadayken ağzından köpük gelerek bayılmıştır. Kendine geldiğinde inancının güçlendiğinin farkına varmıştır. Şehre inerek insanlara peygamber olduğunu ve kendisine inanmalarının gerektiğini bildirmeye başlamıştır...*” (1909, s. 170-172) ifadelerinde yine Peygamber Muhammed'in kutsal ile ilk olarak iletişime geçtiği olay vurgulanmaktadır. Onun belirli bir mekânda ve belirli bir anda kutsal ile irtibatta olarak ondan aldığı istek ve duyguları kendi kişiliğinde hissetmiş olduğundan söz edilmektedir. Dolayısıyla bu ifadelerde Hz. Muhammed mistik bir şahsiyet olarak anlaşılmaktadır.

Kamekura Junichiro'nun eserinde “...*Muhammed Ramazan ayında Mekke yakınlarında bulunan bir mağaraya giderek inzivaya çekilmeyi kendisine adet edindi. İnzivaya çekildiği günlerden birinde Cebrail aniden belirdi ve ona ırkıdan gelenlere öğretmesi gereken dini bildirdi. Muhammed Cebrail'in söylediklerini unutmamak için kaydetti. Bu kaydettiklerinden oluşan kitaba Kur'an adı verilmektedir. Cebrail'den aldığı bilgileri öncelikli olarak ailesine bildirerek onları bu yeni dine döndürdü...*” (1925, s. 316-320) ifadelerinde de aynı kutsal mekân ve anda yaşanan ilk kutsalla temastan bahsedilmesi, Hz. Muhammed'in mistik bir şahsiyet olarak algılanmasına işaret etmektedir.

Sonuç

Müslümanlar açısından insanlığın en değerlisi olan Hz. Muhammed ile ilgili tarih boyunca farklı ülkelerde ve dillerde sayısız çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda Japonya'da da Hz. Muhammed ile ilgili yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Japonya'da Meiji Dönemi (1868) ile birlikte başlayan

modernleşme hareketi beraberinde farklı alanlarda yazılmış Batılı eserlerin ülkeye girmesine olanak sağlamıştır. Bu eserler arasında dini alanda yazılmış özellikle de Hıristiyanlıktan bahseden çalışmalar ön plana çıkmıştır. İslamiyet ile ilk bilgiler de aynı şekilde Batı menşeli kaynaklar ve Hıristiyan misyonerler vasıtasıyla aynı dönem içerisinde ülkeye girmiştir. Bu durum Japonların Hz. Muhammed'i Hıristiyan Teolojisi bakış açısına göre tek taraflı tanımlarına neden olmuştur. Bu konunun ayrıca, farklı bir çalışmayla İslam Teolojisi açısından değerlendirilmesi gerekliliği de bulunmaktadır.

Çalışmamız Japonya'da 1873-1926 yılları arasında yayımlanmış olan Hz. Muhammed ile ilgili telif ve tercüme eserlerin Dinler Tarihi perspektifinden değerlendirilmesini kapsamaktadır. Yapılan değerlendirme neticesinde dört maddelik şu sonuçlar elde edilmiştir:

Birincisi, Japon kaynaklarına göre Hz. Muhammed, diğer insanlardan fiziksel özellikleri ve üstün hitap yeteneği ile ayrılmaktadır. Ayrıca Kutsal ile iletişim kurabilme, kutsalı insanlara iletebilme, kutsaldan haber verebilme, kutsalın benimsenmesini sağlayabilme ve kural koyabilme gibi özellikleriyle dini bir uzman ve kutsal kişi olarak algılanmıştır.

İkincisi, Japon kaynaklarına göre Hz. Muhammed, misyonu gereği kutsaldan emirler alan, dini kurallar belirleyen, bu kuralların nasıl uygulanması gerektiğine karar veren ve buna yönelik eylemlerde bulunan bir din kurucu olarak değerlendirilmiştir.

Üçüncüsü, Japon kaynaklarında Hz. Muhammed'in küçüklüğünden itibaren diğer dinlerin inancı ve uygulamalarına aşina olduğu, ticaret yoluyla gittiği bölgelerde diğer inanç ve uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgiler edindiği belirtilmiştir. Bununla birlikte Tanrının ona Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından bozulan gerçek dinin öğretilerinin tekrardan düzenlenmesini emretmesi üzerine sahip olduğu ve edindiği bilgilerden yararlanarak kendi toplumu için yabancı olmayan bir dini tesis etme gayretinde bulunan reformcu olarak anlaşıldığını göstermektedir.

Dördüncüsü, Japon kaynaklarına göre Hz. Muhammed'in açık bir biçimde toplumunda bulunan dinlerin inanç ve uygulamalarından tamamen ayrı olmayarak diğer dinlerin inanç ve uygulamalarını birleştirerek bir din oluşturduğu; kutsalın isteklerini kendisiyle bütünleştirerek bunu toplumda yaymaya yönelik eylemlerde bulunduğu söylenmektedir. Bu görüşe göre o, belli bir mekânda ritüellerde bulunarak mistik bir kutsal metin (Kur'an) üzerine odaklanmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed içinde bulunduğu toplum tarafından kutsal ile bir olduğuna ve olaylar esnasında uygulanması istenen birtakım isteklerin kendisine iletişimine inanılmıştır. Böylece toplumu tarafından onun mistik bir şahsiyet olarak kabul gördüğü anlaşılabilmektedir.

Söz konusu eserlerde göze çarpan hususlardan bir diğeri de Hz. Muhammed'in kutsal ile profan arasındaki ilişkisinin sosyal yaşantısından daha dikkate değer biçimde yer almasıdır. Böylesine bir ilginin Şintoizm'de

kutsal kişi inancına verilen önemden kaynaklandığı ifade edilebilmektedir. Çalışmamızla konuya dikkat çekilmesi ve alana mütevazı bir katkı sunulması amaçlanmıştır. Araştırmamızın yeni bilimsel çalışmalara yol göstermesi beklenmektedir.

Kaynakça

- Hakuseki, A. (1882). *SeiyôKibun 2*. Tokyo: ShiraisiInc.
- Arslan, İ ve Kestioğlu, M. A. (2015). Batı’da Hz. Muhammed algısı -Karen Armstrong örneği, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 21–42.
- Akyüz, N. (2017). Din sosyolojisi’nde bir dini otorite tipi olarak din kurucusu. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 20(52), 99-110.
- Al Samarrai S. M. S. (2009). *Islam in Japan: History, spread, and institutions in the country*, Tokyo: Islamic Center-Japan.
- Bianchi, U.(1999). *Dinler tarihi araştırma yöntemleri* (M.Ünal,Çev.). Kayseri: Geçit Yayınevi.
- Bilgiz, M. (2013). Kur’an’da Nübüvvet –Peygamberlik. *Diyanet İlmî Dergi*, 49(1), 23-46.
- Carlyle, T. (1898). *Eiyûron*. (D.Bansui, Çev.). Tokyo: Chunyang Tapınağı, 1898.
- Charlton, T. L.and Charles, S. (1891). *Sacrum* (E. A. Andrews, Ed.). New York: Harper-BrothersPublishers.
- Demirci, K. (2002). Kudsiyet. *TDV İslam Ansiklopedisi içinde (c.26, ss495-496)*. Ankara: TDV Yayınları.
- Develioğlu, F. (2013). Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat, (S.G. Aydın, Neş.). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dhawamony, M. (2006). Arabuluculuk ve kutsalın uzmanları, (F.Aydın, Çev.).*Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, 1(6),145-162.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Gece Yayınevi.
- El Magribi, M. (1969), İslam ve Batı. *İslam Medeniyeti*, 2(17), 2-6.
- Eroğlan, F. (2019). Karizmatik bir otorite olarak rahiplerin dinsel geleneklerdeki yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 315-328.
- El-İsfehani, R. (1998). *MüfredatuElfazi’l-Kur’an*, Şam: Daru’l-Kalem.
- El-Halebi, es-Semin. (1417)., *Umdetu’l-Huffaz fi Tefsiri Eşrefi’l-Elfaz*, Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye.

- Fakhry, M. (1970), A History of İslamic philosophy. (Studies in Oriental Culture, vol. 5). New York and London: Columbia University
- Fathil, F., ve Fathil, F. (2011). İslam in minority Muslim countries: A Case Study on Japan and Korea, *World Journal of Islamic History and Civilization*, 1(2), 130–141.
- Güç, A. (1998). Dinlerde kutsal ve kutsallık anlayışı. *Dinler Tarihi Derneği Yayınları*, 1, 337-353.
- Gündüz, Ş. (2009), Kutsal hakkında konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos. *Milel ve Nihal*, 6(1).9-26
- Gündüz, Ş. (2008). Öze bağlılık ve değişime ayak uydurma tartışmaları arasında din, *Milel ve Nihal*, 5(2),5-8.
- Güneş, A. (2016). Kitap tanıtımı: Kutsalı ifade etmek: Din fenomenolojisine giriş. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 174-180.
- Hamidullah, M. (2004). *İslam peygamberi*, (S. Tuğ, Çev.). İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Hara, Y. (1898). *Saiyôshi 2*, Tokyo: Bungakusha.
- Harman, Ö.F. (1995). Yahudilikte peygamberlik ve peygamberler”, *İslam Tetkikleri Dergisi*, 9, 127-161.
- Hiyane, A. (1926). *Sekai Shûkyôshi*, Tokyo: Sankyo Publisher.
- Hizmetli, M. (2018). *İslam Tarihi'nin ilk kaynakları*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Hori, S. ve Mijiti, M. (2008). *Nihonto Isurâmu Sekai no Deai: Meiji, Taishô, ShôwaJidaino Media o Tôshite*, HokkaigakuenDaigakuJinbunRonshuu, 39, 15–153. [http://hokuga.hgu.jp/dspace/bitstream/123456789/1477/1/JINBUN-39-4.pdf] accessed 21 December, 2020.
- İkemoto, H. (1903). *Mahomettono Sensô Shûgi*, Tokyo: Haruyamabou, 1903.
- İngram, P. (2012). Dinler tarihinde metot. (R. Adibelli, Çev.). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 251-268.
- İzutsu, T. (2011). *Kur'an'da Allah ve insan*. (S. Ateş, Çev.). Ankara: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Kaga, K. (1894). *Eiri Bankoku Rekishi*, Tokyo: Hakubunkan.
- Kamekura, J. (1922). *Shumino Seiyôshi 1*, Tokyo: Rakuyoudou.
- Kamekura, J. (1925). *Shumino Seiyôshi 1*, Tokyo: Rakuyoudou.
- Kobayashi, Ô. (1926). *Kôbô 5000 Nenshi 7: Arabiya noBokkô*. Tokyo: Bungakusha.
- Komura, A. (2015). *Nihonto İsurâmu Deau Toki*, Tokyo: GendaiShokan.

- Korkut, Ş. (2008). Batı düşüncesinde İslam ve Hz. Muhammed (S.A.S.) İmajı: Genel Bir Okuma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 5-54.
- Kuchimura, K. (1922). *Yasai Mahometto: Sôsaku*, Tokyo: Raito Yashiro.
- Kurihara, K. (1919). *Shinjinto Majin*, Tokyo: Shiushuppansha.
- Logeion, "Sacrum", <https://logeion.uchicago.edu/sacrum>, accessed 22 February, 2020.
- Mekada, S. (1883). *Yôkyô Fujyôri*, Osaka: Kozensha, 1883.
- Güleç, M. M. (2011). Kutsal ve profan unsurların bir arada yaşatıldığı kutlamalar. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (4), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksbd/issue/16227/169940>
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Brinner, W.M. (2018). İslam ve Yahudi geleneğinde peygamberler ve peygamberlik. (S. İnci, Çev.). *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 146-176.
- Nukariya, K. (1905). *Kaiketsu Mahometto*. Tokyo: Kiyoshidou.
- Oruçoğlu, İ. (2012). Modern dünyada Hz. Peygamber'i anlamak, *Siret Sempozyumu II Türk-İslam Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı*. Bilecik Üniversitesi Yayınları, 41-50.
- Ôya, T. (1909). *Shûkyô Taikei*, Tokyo: NaigaiShuppan.
- Pobedonostsev, K. P. (1893). *Kirisuto Seikyô Kakaishi*, (S.Ueda Çev.). Tokyo: Doğu Ortodoks Kilisesi Yayın Kurulu.
- Prideaux, H. (1876). *Mahometto Den*, (H.Tadasu, Çev.) Tokyo: Kanichi Kanagawa.
- Sami, Şemsettin (1985). *Kamus-ı Türki*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Stace, W. T. (2006). Mistiklerin öğretileri, (C. Kuvancı, Çev.) *Bilimname*, 10(1), 117-131.
- Seki Yoshitaka (Ed.) (1873). *Kakkoku Eichi Shiryaku*, Tokyo: Zokuhen Makino-Ka.
- Suzuki, H. (2007). *Yogensha Muhammodo*. Kyoto: PHP Shinsho.
- Şulul, C. (2007). Batılı düşünürlerin Hz. Muhammed (Sav) hakkındaki görüş ve düşünceleri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 91-105 Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/257537>.
- Tanaka, A ve Matsuko, K. (1987). Japonya'daki kütüphaneler. *Türk Kütüphaneciliği*, 1(1), 33-41.

- Taşpınar, İ. (2001). Doğu'nun son kilise babası Yuhanna ed-Dımaşkî (649-749) ve İslâm. *M.Ü. İlahiyat Dergisi*, 21(2), 23–54.
- Tümer, G. (1986). Çeşitli yönleriyle din. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 28, 213-267. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/773/9864.pdf>, accessed 02 January 2020.
- Yenen, İ. (2012). Yazılı basında din adamı kimliğinin temsili. *Turkish Studies*, 7(2), 1161-1181.
- Yunanca-Türkçe Çeviri Sözlük, “Aziz ve Kutsal”, <https://yunanca-turkce.cevirsozluk.com/ceviri14/320115709%CE%AC%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82#el|tr|%CE%86%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82>, accessed: 22 February, 2020.

Atf için:

Kuşçulu, A. ve Karaoğlu, Y. (2022). Japonya'da İslam Peygamberi Hz. Muhammed hakkında yapılan çalışmalar (1873-1926): Dinler tarihi açısından değerlendirme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 313-341. doi: 10.54558/jiss.1176002

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: “*Japonya'da İslam Peygamberi Hz. Muhammed hakkında yapılan çalışmalar (1873-1926): Dinler tarihi açısından değerlendirme*” başlıklı çalışmada 1. yazarın katkı oranı %50, 2. yazarın katkı oranı %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Sukuk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama

Caner Dilber* 0000-0002-2648-925X

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı Türkiye’de katılım bankaları tarafından ihraç edilen sukuklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Yöntem: Bu çalışmada yöntem olarak Engle-Granger eş-bütünleşme ve Granger nedensellik yaklaşımlarından faydalanılmıştır. Türkiye’deki tüm katılım bankalarının ihraç etmiş olduğu sukuk ve reel GSYH rakamları 2013Q4-2021Q3 dönemi için analiz edilmiştir.

Bulgular: Yapılan Engle-Granger eş-bütünleşme testinin sonucunda sukuk ihracı ile reel GSYH arasında uzun dönemli istatistiksel olarak anlamlı bir eş- bütünleşme ilişkisi bulunamamıştır. Bununla beraber Granger nedensellik testi sonuçlarına göre reel GSYH’dan sukuk ihraçlarına doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Sonuç: Bu çalışmanın sonucuna göre Türkiye’de katılım bankaları tarafından piyasaya sunulan sukuklar ile ekonomik büyüme arasında eş-bütünleşme ilişkisi yoktur. Diğer bir ifade ile değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ekonomik büyümeden sukuk ihracına doğru tespit edilen tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi katılım bankalarının sukuk enstrümanı ile ekonomik büyümeye katkı sunamadıklarını aksine ekonomik büyümeden istifade ettiklerini göstermektedir. Çalışmanın sonuçları beklenen sonuçların tersi yöndedir.

Özgünlük: Çalışmanın özgünlüğü, değişkenler arasındaki ilişkiyi Türkiye bağlamında Engle-Granger eş-bütünleşme ve Granger nedensellik yaklaşımını kullanarak inceleyen ilk çalışma olmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Sukuk, ekonomik büyüme, Engle-Granger eş-bütünleşme, Granger nedensellik.

* Öğr. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, canerdilber@karatekin.edu.tr

ISSN: 1309-3738

e-ISSN: 2791-9374

Çankırı Karatekin University Journal of Institute of Social Sciences

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiiss>

The Relationship Between Sukuk and Economic Growth: A Case Study in Turkey

Caner Dilber* 0000-0002-2648-925X

Abstract

Purpose: The aim of this paper is to investigate the relationship between sukuk issued by participation banks and economic growth in Turkey.

Method: In this paper, Engle-Granger co-integration and Granger causality approaches were used as methods. The sukuk issued by all participation banks operating in Turkey and real GDP figures have been analyzed for the period of 2013Q4-2021Q3.

Findings: As a result of the Engle-Granger co-integration test, long-term statistically significant co-integration relationship was not found between the issuance of sukuk and real GDP. However, according to the Granger causality test results, a one-way Granger causality relationship from real GDP to sukuk issuances was found.

Implications: According to the results of this paper, there is no co-integration relationship between the sukuk issued by participation banks and economic growth in Turkey. In other words, it was concluded that there is no long-term equilibrium relationship between the variables. In addition, the one-way Granger causality relationship determined from economic growth to sukuk issuance shows that participation banks cannot contribute to economic growth with the sukuk instrument, on the contrary, they benefit from economic growth. The results of the study are in the opposite direction of the expected results.

Originality: The originality of this study is that it is the first study to examine the relationship between variables in the context of Turkey using the Engle-Granger co-integration and Granger causality approach.

Keywords: Sukuk, economic growth, Engle-Granger co-integration, Granger causality.

* Lecturer Dr., Çankırı Karatekin University, Social Sciences Vocational School, canerdilber@karatekin.edu.tr

Received : June 28, 2022
Type : Research

Accepted: November 14, 2022

Giriş

Özellikle son on beş yılda konvansiyonel finansa hem destekleyici hem de alternatif olabilecek İslami finans uygulamaları büyük bir önem kazanmış ve çeşitli araştırmalara konu olmaya başlamıştır.

Yapılan birçok akademik çalışmada İslami finansın konvansiyonel finansa kıyasla 2008 küresel ekonomik krizinde daha az risk, daha yüksek performans ve daha fazla istikrar sağladığı belirtilmiştir (Chapra, 2008; Hasan ve Dridi, 2010; Chazi ve Siyed, 2010; Aktaş, 2013; Beck vd., 2013; Alshammari, 2017; Erfani ve Vasigh, 2018; Kendirli vd., 2019).

İslami kurallara göre yapılan sözleşmelerin ve alternatif finansman araçlarının bu performansta etkisi büyüktür. Bu alternatif finansman araçlarından biri de sukuk uygulamasıdır. Farklı türlerde uygulanabilen sukuklar özellikle katılım bankalarının genişleyen hizmet ağları ve devletler tarafından tercih edilmeleri sebebiyle oldukça büyük rakamlarda işlem görmeye başlamıştır.

Bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde artması anlamına gelen ve rakamsal olarak reel GSYH’de meydana gelen yükselişleri ifade eden ekonomik büyüme kavramı ise ekonomistlerin, ülke yöneticilerinin ve politika yapıcıların yüzyıllardır üzerinde hassasiyetle durdukları bir konudur.

Ülkeler açısından ekonomik büyümeye sebep olan, diğer bir ifade ile katkı sağlayan finansal değişkenlerin önceden tespit edilebilmesi finansal piyasalarda yapılacak düzenlemelerin ve yatırımların daha etkin sonuçlar ortaya koymasını sağlayacaktır.

Dünya genelinde ve Türkiye’de oldukça büyük parasal hacimlere ulaşan sukuk ihracı, fonların finans piyasasına dâhil edilmesi kanalıyla ekonomik büyüme üzerinde etkili olabilir. Bu etkinin araştırıldığı bu çalışmanın, konvansiyonel finans ürünlerine bir alternatif olarak düşünülen İslami finans ürünlerinin etkinliğinin anlaşılması noktasında literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bu amaçla çalışmada, Türkiye’de katılım bankaları tarafından piyasaya sunulan sukukların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Engle-Granger eş-bütünleşme yaklaşımı çerçevesinde incelenmiş ve değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testi ile sınıanmıştır. Çalışmanın literatüre bir diğer katkısı ve özgünlüğü değişkenler arasındaki ilişkiyi Türkiye bağlamında Engle-Granger eş-bütünleşme ve Granger nedensellik yaklaşımını kullanarak inceleyen ilk çalışma olmasıdır.

Sukuk

Sertifikalardan veya vesikalar anlamına gelen sukuk, tahvil ve hisse senedine benzerlik göstermekle beraber temel özelliği varlığa dayalı bir borçlanma aracı olmasıdır. Sukuk tam anlamıyla tanımlanabilen, menkul kıymetleştirmeye uygun bir varlık, hizmet veya proje üzerinden ihraç edilir ve hisse senedi ve tahvili birleştiren bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Godlewski, Ariss ve Weill, 2011, s. 7).

AAOIFI'nın yapmış olduğu tanımda Sukuk, “mevcut mal, menfaat veya hizmet ya da belirli/mevcut bir proje veya özel bir yatırım faaliyeti halinde bulunan varlıklar üzerinde şayi ortak mülkiyeti ifade eder şekilde ve birbirine eşit değerde ihraç edilen sertifikalardır. Ancak bu sertifikalar, sertifika bedelleri tahsil edildikten, ihraç gerçekleşip halka/yatırımcılara arz tamamlandıktan ve bunlar ihraç edildikleri amaç için kullanılmaya başlandıktan sonra varlıklar üzerinde eşit değerde ortak mülkiyeti ifade ederler.” şeklinde açıklanmıştır.

AAOIFI sukuk türlerini “icâre sukuk, murâbaha sukuk, selem sukuk, istisnâ sukuk, mudârabe sukuk, müşâreke sukuk, wakala sukuk, müzaraa sukuk, müsakat sukuk ve muğarase sukuk” şeklinde belirtmiştir (AAOIFI, 2015).

Sukuk türleri incelediğinde her bir sukuk türünün katılım bankalarının fon toplama ve kullandırmada yararlandığı sözleşmeler (icâre, murâbaha, selem, istisnâ, mudârabe, müşâreke, wakala, müzaraa, müsakat ve muğarase) üzerinden çıkartıldığı görülmektedir.

Sukuk ihracında üç farklı taraf bulunmaktadır. Birincisi kaynak kuruluştur. Kaynak kuruluş bir varlığa, sözleşmeye veya projeye sahip olan, bu varlık, sözleşme veya proje üzerinden sukuk ihraç etmek isteyen taraftır. Taraflardan ikincisi özel amaçlı kuruluştur. Özel amaçlı kuruluş menkul kıymetleştirme yetkisine sahip varlık kiralama şirketleri olarak isimlendirilmektedir. Bu şirketler, sadece kira sertifikası ihraç etmeye yönelik olarak kurulmuş anonim şirketlerdir. Taraflardan üçüncüsü ise sukuk yatırımcısıdır. Sukuk ihraç sürecinde kaynak kuruluş, varlığı, sözleşmeyi veya projeyi özel amaçlı kuruluşa devrederek ve menkul kıymetleştirerek yatırımcıya ulaştırmakta ve fon elde etmektedir (Tariq ve Dar, 2007, s. 207).

Geleneksel borçlanma senetlerinde olduğu gibi sukuk belirli bir süre için ihraç edilmektedir. Değişken getiri yanında sabit getiri sunan sukuk türlerinin varlığı ve bu getirinin ABD Doları fonları veya bu duruma eşdeğer LIBOR gibi gösterge faiz oranlarına endekslenmesi sukuk üzerinde yapılan eleştirilerin en temel sebebidir. Bir sukuku şeriat hukuku kapsamında kabul edilebilir kılan şey, sukukların bir arsa, bir bina, bir ekipman kalemi, bir hizmet ve proje gibi gerçek bir varlık tarafından desteklenmesi gerektiğidir. Dolayısıyla sukuk alınıp satıldığında, sadece kâğıt ticareti değil, alıcı ve satıcı

dolaylı olarak gerçek bir varlık üzerinden işlem yapmış olmaktadır (Wilson, 2008, s.173-177).

Sukuk mekanizmasının daha anlaşılır olması için Türkiye’de katılım bankaları tarafından yüksek düzeyde tercih edilen icâre sukukların uygulama şekli şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle kaynak kuruluşun menkul kıymetleştirmeye uygun bir varlığının bulunması gerekmektedir. Özel amaçlı kuruluş, kaynak kuruluşun sahip olduğu varlığa istinaden icâre sukuku ihraç eder. Yatırımcılardan icâre sukuku karşılığında toplamış olduğu fonları kaynak kuruluşa, varlığın devredilmesi karşılığında aktarır.

Özel amaçlı kuruluş mülkiyetini devralmış olduğu varlığı kaynak kuruluşa kiralayabileceği gibi kaynak kuruluş bu varlığı önceden kendisi de kiraya vermiş ve gelir elde ediyor olabilir. Buradaki önemli nokta kiralama süresinin icâre sukuk vadesiyle uyum sağlamasıdır.

Varlığa ilişkin kira geliri elde eden özel amaçlı kuruluş, sukuk vadesi boyunca yatırımcılara ellerindeki icâre sertifikaları oranında dönemlik ödeme yapar. İcare sukukunda vadenin dolması sonucunda varlık mülkiyetinin tekrar kaynak kuruluşa aktarılması gerekmektedir. Kaynak kuruluş, vade sonunda varlığa ilişkin anapara ve tahakkuk etmiş fakat ödenmemiş dönemsel getirilerin tamamını ödemesi halinde varlığın mülkiyetini tekrar devralır.

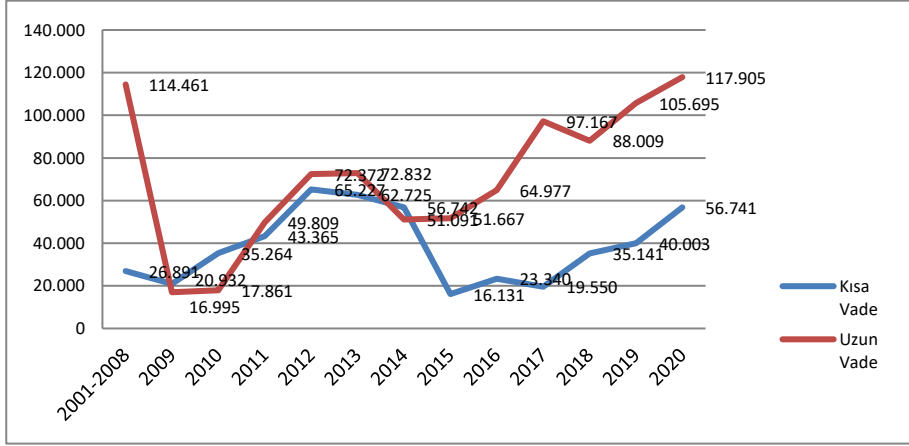
Özel amaçlı kuruluş, varlık devrinden elde etmiş olduğu fonu icâre sukukları karşılığında yatırımcılara dağıtır. Bu ödemeye kapanış ödemesi denir. Kiralama süresi içerisinde varlığa ilişkin bakım, onarım, vergiler ve sigorta gibi giderlerin nasıl karşılanacağı ile ilgili hususlar kaynak kuruluş ile özel amaçlı kuruluş arasındaki hizmet vekâleti anlaşmasında düzenlenir (DIFC, 2009, s. 15).

Sukuk Piyasası

Uluslararası anlamda sukuk ilk olarak 2001 yılında Malezya’da ihraç edilmiş olup, bu sukukların %4’ü ABD’de %15’i Avrupa’da %30’u Asya’da ve en büyük pay olarak %51’i Körfez ülkelerinde satılmıştır. İlk etapta 500 milyon dolar olarak ihraç edilen sukuk sertifikaları için, kaynak kuruluş olarak Federal Malezya Arsa Ofisi elindeki arsaları, özel amaçlı kuruluşa satmış ve bu arsalar hazineye kiralanmıştır. Bu yolla özel amaçlı kuruluşun kira geliri elde etmesi sağlanmıştır.

Özel amaçlı kuruluş bu kira gelirlerine istinaden sukuk ihracı yaparak yatırımcılara kira geliri üzerinden kazanç sağlamıştır (Güngören, 2011, s.98). Global anlamda 2020 yılı rakamlarına göre 174 milyar 641 milyon dolar olarak gerçekleşen sukuk ihracı, 2001-2020 yılları arasında toplam 1 trilyon 420 milyar dolar gibi bir büyüklüğe ulaşmıştır (IIFM-Sukuk Report, 2021).

Tüm dünyadaki sukuk ihracına ait 2001-2020 dönemine ait rakamlar uzun ve kısa vadeli olacak şekilde grafik 1’de sunulmuştur.

Grafik 1. Global Sukuk İhracı 2001-2020 (Milyar\$)

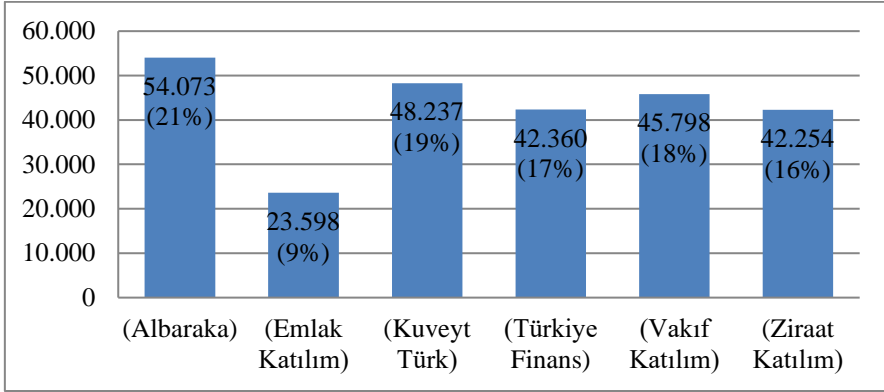
Kaynak: <http://www.iifm.net/sukuk-reports>

2020 yılında toplam sukuk ihracı, uzun vadede 117 milyar 905 milyon dolar olurken kısa vadeli sukukların toplam hacmi 56 milyar 741 milyon dolardır. İhraç edilen sukukların 2012-2020 yılları arasındaki rakamsal büyüklüğü 648 milyar dolardır. Bu sukukların yaklaşık % 90'ı Malezya, Endonezya, Gulf Cooperation Council (GCC) ülkeleri ve Türkiye üzerinden ihraç edilmiştir.

Türkiye’de ihraç edilen sukuklar incelendiğinde icâre, murabaha ve wakala sukuklarının ön plana çıktığı gözlemlenirken, özellikle 2016 yılından itibaren wakala sukuk diğerlerinden daha fazla ihraç edilerek Türkiye’deki sukuk piyasasını domine etmiş durumdadır. Diğer bir husus Türkiye’de ihraç edilen sukukların yaklaşık %90’lık bir bölümü katılım bankaları tarafından yatırımcılara sunulmuştur (IIFM-Sukuk Report, 2021).

Türkiye’deki katılım bankaları 2010 yılından 2021 yılı Mayıs ayına kadar toplam 257 milyar TL, 4 Milyar Dolar ve 2 Milyar Malezya Ringiti değerinde sukuk ihracında bulunmuşlardır (TKKB, Sukuk Raporu, 2022). Katılım bankalarının TL cinsinden yapmış olduğu sukukların banka özelinde dağılımı grafik 2’de sunulmuştur.

Grafik 2. Türkiye’deki Katılım Bankalarının İhraç Ettiği Sukuk 2010-2022/5 (Milyar TL)

Kaynak: https://tkbb.org.tr/Documents/Sukuk_Ozet_Sunum_Mayis_2022.pdf

Şekil 2 incelendiğinde Albaraka Katılım bankasının diğer katılım bankalarına göre daha yüksek hacimde sukuk ihracında bulunduğu gözlemlenirken, Emlak Katılım bankası ise en düşük düzeydedir.

Sukuk ve Ekonomik Büyüme

Sukuk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki mantık kurgusu içerisinde incelendiğinde, sukuk piyasasındaki gelişmenin ekonomik büyümeye pozitif katkı sunacağı düşünülmektedir. Şöyle ki sukuk tasarrufları harekete geçirerek uzun vadeli borçlanmalara finansman sağlamakta sermaye piyasalarının ve bankaların etkin işleyişine katkı sunmaktadır. Uzun vadeli finansman, ekonominin üretkenlik kazanımları ve büyüme için oldukça önemlidir. Bunun yanında sukuk, hisse senedi ve tahvil piyasaları ile birlikte finansal sistemin derinleşmesine de katkıda bulunur. İyi işleyen bir sukuk piyasası bankaların bilgi asimetrisini azaltarak daha verimli kaynak tahsisinde bulunmalarına ve kredi için daha fazla fırsatlara sahip olmalarına imkân sağlar.

Finansal gelişme veya finansal derinleşme olarak tanımlanan bu durumun ekonomik büyümeyi pozitif yönde desteklediğine dair birçok akademik çalışma bulunmaktadır (Patrick, 1966; King ve Levine, 1993; Levine, 1997; Ghali, 1999; Levine, Loayza ve Beck, 2000; Calderon ve Liu, 2003; Apergis vd., 2007; Iyoboyi, 2013; Hamdi vd., 2014; Ghildiyal vd., 2015; Bakang, 2015; Wang, 2019; Sugiyanto ve Yolanda, 2020).

Diğer taraftan finansal gelişme, ekonomik büyümeye sebep olan farklı değişkenler üzerinde de etkilidir. Bu değişkenlerden biri toplam faktör verimliliğidir. Finansal gelişme ve toplam faktör verimliliği arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar değişkenler arasında uzun dönemli pozitif bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir (Graff, 2001; Xu ve Pal, 2011; Machek, 2014; Mitra, 2016; Ezzahid ve Elouaourti, 2018). Böyle bir durumda sukuk

piyasasındaki gelişmelerin dolaylı olarak ekonomik büyümeye de katkı sunması beklenir.

Sukuk sertifikalarının karakteristik özellikleri risk paylaşımına dayalıdır, yani ihracatçı ve yatırımcı yatırımın riskini paylaşır ve kar veya zararı aralarında mutabık kalınan şartlarda bölüşür.

Sukukun bu risk paylaşımı özelliği, borç alan ve borç verenlerin, kâr payı karşılığında ticari riskleri paylaşmalarına ve daha fazla yatırıma sebep olarak ekonomik büyümeyi teşvik eder. Buna ek olarak, tahvil ve bono gibi faiz içeren finansal enstrümanlardan inancı gereği uzak duran bireylerin tasarrufları sukuk sertifikaları ile finansal piyasalara kanalize edilerek tasarrufların etkinliği arttırılabilir.

Sonuç olarak gelişmiş bir sukuk piyasasının ekonomik büyümeyi pozitif anlamda desteklemesi beklenmektedir.

Araştırmanın devam eden bölümleri literatür, yöntem ve sonuç ve öneriler şeklinde sunulmuştur.

Literatür

Sukuk ihraçlarının çeşitli makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara bakıldığında direkt olarak ekonomik büyüme üzerindeki etkisine odaklanan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu gözlemlenmektedir. Sukuk üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı, sukuk türlerinin taşıdığı karakteristik özellikler sebebiyle ekonomik gelişme üzerinde olumlu sonuçlar oluşturacağı iddiası ile kaleme alınan ve ampirik analizlere dayanmayan çalışmalardır.

Bu çalışmalardan Khoutem, (2014) Tunus üzerinde yapmış olduğu çalışmada ekonomik kalkınmayı finanse etmek, yoksulluk ve işsizlikle mücadelede sorunları çözmek için sukukların kolaylıkla daha fazla fon sağlamaya imkân sunan ürünler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca sukuk ihraçları ile elde edilecek tasarrufların, katılım bankalarının likidite yönetimi, finansman riski ve uzun vadeli yatırımlarla ilgili birçok sorunun üstesinden gelmelerine imkân sağlayacağı belirtilmiştir. Ahmad, Ripain, Bahari ve Shahar (2015), Malezya'da sukuk uygulamasının ekonomik kalkınmadaki rolü ve finansal krizlerde sürdürülebilirliği üzerine yapmış oldukları çalışmada, kullanım sahası oldukça hızlı bir şekilde genişleyen sukukların makroekonomik faktörler üzerinde olumlu gelişmelere yol açacağını öne sürmüşlerdir.

Onagun (2016), Birleşik Arap Emirlikleri ekonomisinin NASDAQ üzerinden ihraç edilen sukuklar yoluyla gelişmesi üzerine yapmış olduğu çalışmada, sukuk yatırımlarının genişlemeye devam ederek petrol gibi BAE ekonomisi üzerinde pozitif bir etkiye sebep olacağını iddia etmiştir. Ayrıca yazar sukuk yatırımcılarına yönelik anket uygulaması gerçekleştirmiş ve

İslami kurumlar ve bankacılık uzmanları ile birlikte verileri değerlendirmiştir. Ortak varılan sonuç, sukuk yatırımlarının genişleyeceği ve BAE ekonomisinin özel sektör tarafından yönlendirilen bir ekonomiye dönüşeceği yönündedir.

Kantarıcı ve Eren (2018), gelişen sukuk piyasasının taşıdığı temel özellikler sebebiyle oldukça etkin bir finansal enstrüman olduğunu, işsizlik, enflasyon, ekonomik istikrar ve nihayet ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olacağını rapor etmişlerdir. Al-Raeai, Zainol ve Khilmy (2018), GCC ülkeleri ve 2001-2016 dönemi bağlamında sukuk piyasasının gelişmesi üzerinde etkisi olan makroekonomik değişkenlerinin tespiti için yapmış oldukları çalışmada sukuk piyasasının gelişmesinin ekonomik büyümeye sebep olabileceğini belirtmişlerdir.

Literatürde ampirik analizlere dayanmayan çalışmaların yanında sukuk ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen ekonometrik yöntemler yardımı ile yapılan çalışmalarda bulunmaktadır.

Bu tür çalışmaların ilki Nayan ve Norsiah (2014) tarafından yapılan çalışmadır. Panel veri analizleri kullanılarak yapılan araştırmada sukukun ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilediği ve katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fahrian ve Seftarita (2016), Endonezya’da 2009-2015 dönemi için çeyrek frekandaki verileri kullanarak Autoregressive Distributed Lag Bound Test (ARDL) modeli tahmininde bulunmuşlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre sukuk ihraçları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki kısa dönemde negatif yönlüken uzun dönemde ilişkinin yönü pozitif dönektir.

Bir diğer çalışmada, Echchabi, Abdulaziz ve Idriss (2016), GCC, Malezya, Endonezya, Türkiye, Pakistan, Singapur, Çin, Brunei, Kazakistan, Almanya, Birleşik Krallık (UK), Gambiya ve Fransa ülkeleri için 2005–2012 dönemine ait veriler üzerinden Toda –Yamamoto nedensellik testini uygulamışlardır. Çalışmada sukuk ihraçlarının GSYH, brüt sermaye oluşumu ve ithalat-ihracat ile olan ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre bütün ülke verileri bir araya getirilerek değerlendirme yapıldığında sukuk ihraçları ile GSYH ve brüt sermaye oluşumu arasında nedensellik ilişkisi tespit edilirken, ülke bazlı değerlendirme yapıldığında ise sukuk ihraçlarının ekonomik büyümeye bir etkisi olmadığı rapor edilmiştir.

Yazarlar aynı dönem ve aynı yöntem ile 2018 yılında sadece GCC ülkeleri için sukuk ihraçları ile GSYH, brüt sermaye oluşumu ve ithalat-ihracat arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre GCC ülkelerinde belirtilen dönemde sukuk ihraçları ile GSYH, brüt sermaye oluşumu ve ithalat-ihracat arasında bir ilişki yoktur.

Smaoui ve Nechi (2017) sukuk ihracında bulunan tüm ülkelerin 1995-2015 yılları arasındaki verilerini kullanarak Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ile yapmış oldukları tahmin sonucunda, sukukların piyasa değeri ve ihraç edilen toplam sukuk miktarının ekonomik büyümeyi pozitif

anlamda etkilediğini rapor etmişlerdir. Mitsaliyandito, Arundina ve Kasri (2017) Endonezya’da 2009-2016 dönemi için sukuk piyasasının hacimsel büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada Vektör Otoregresyon (VAR) ve Granger nedensellik testini kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçları özellikle devlet sukuklarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir.

Malikov (2017), Suudi Arabistan ve Malezya’da sukuk ihraçlarından önce ve sukuk ihraçlarından sonra seçili makroekonomik değişkenlerin ortalamaları arasında anlamlı farklılaşmalar olup olmadığını tespit etmek için t-testini kullanmıştır. Yapılan t-testi sonuçlarına göre sukuk ihraçlarından önceki dönem ile sukuk ihraçlarından sonraki dönem ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme ortalamaları için iki dönem arasındaki anlamlı farkın sukuk ihraçlarından sonra daha yüksek bulunması sebebiyle yazar, sukuk ihraçlarının ekonomik büyümeyi olumlu anlamda etkilediğini belirtmiştir.

Sari, Ak ve Widiyanti (2018), Endonezya’da Ocak 2011-Aralık 2017 dönemi için kurumsal sukuk, Jakarta İslamic İndeks ve İslami Yatırım Fonları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada eş-bütünleşme ve hata düzeltme modelini kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre sukuk ihraçları ile ekonomik büyüme arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu ve sukuk piyasasının uzun dönemde ekonomik büyümeyi destekleyen önemli bir alternatif finansal ürün olduğu belirtilmiştir.

Yıldırım, Yıldırım ve Diboğlu (2020), Türkiye, Ürdün, Endonezya, Nijerya, Pakistan, Kuveyt, Malezya, Suudi Arabistan ve Brunei ülkeleri için yapmış oldukları çalışmada 2014Q1-2017Q4 dönemini değerlendirmişlerdir. Çalışmada bağımsız değişken olarak toplam sukuk ihracı ve sukuk yoğunluğu değişkenleri kullanılırken bağımlı değişken GSYH’dir. Modele dış ticaret açığı, enflasyon ve finansal stres değişkenleri eklenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre sukuk piyasasının gelişmesi ile ekonomik büyüme arasında eş-bütünleşme ilişkisi vardır. Ayrıca uzun dönemde toplam sukuk ihracı %1 arttığında ekonomik büyüme %0,5 artarken, sukuk yoğunluğu %1 arttığında ekonomik büyüme %1,7 oranında artmaktadır. Kısa dönem için değişkenler arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Avcı (2020), Arap Emirlikleri, Türkiye, Kuveyt, Malezya, Birleşik Suudi Arabistan, Sudan, Pakistan ve Endonezya’da 2014Q1-2019Q2 dönemi için yapmış olduğu çalışmada Dumitrescu Hurlin panel nedensellik testini kullanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre ekonomik büyümeden sukuk ihraçlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Ledhem (2020), Malezya, Endonezya ve Brunei ülkeleri için 2013Q-2019Q3 dönemi verileri ile statik panel GMM kullanarak sukuk finansmanının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre sukuk finansmanı tüm ülkelerde ekonomik büyümeyi olumlu

yönde desteklemektedir. Aynı ülkeler için Ledhem ve Mekidiche (2021) Markov Chain Monte Carlo ile optimize edilmiş parametrik olmayan kantil regresyon modelini kullanarak yapmış oldukları çalışmada 2013Q4 -2019Q4 dönemini değerlendirmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre İslami sermaye piyasaları içinde sukuk ihraçları arttıkça ekonomik büyüme de artmaktadır.

Kartini ve Milawati, (2020) Endonezya için yapmış oldukları çalışmada Autoregressive Distributed Lag Bound Test (ARDL) modelini kullanarak, 2011-2019 yılları arasındaki dönemi incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, sukuk ile ekonomik büyüme arasında kısa dönem için anlamlı bir ilişki bulunmazken uzun dönemli anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Endonezya için aynı yıl aralığındaki verileri kullanan Setianingsih ve Widyastuti (2020) Vector Error Correction Model (VECM) ile yapmış oldukları tahminlerde sukuk ile ekonomik büyüme arasında kısa dönem için anlamsız negatif, uzun dönem için ise anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

Türkiye için yapılmış başka bir çalışmada Orhan ve Tırman (2021), 2010-2019 arasındaki çeyrek dönemlik verileri kullanarak hem devlet hem de katılım bankalarının ihraç etmiş olduğu sukuklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada ARDL modeli ile tahmin yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre devlet tarafından ihraç edilen sukukların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ilk dönemlerde negatifken uzun dönemde etki pozitif dönmektedir. Katılım bankalarının ihraç ettikleri sukukların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ise kısa dönemde negatifken bu etki uzun dönemde azalan bir seyir izlemektedir. Sonuç olarak devlet sukukları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki pozitif olurken, katılım bankaları tarafından piyasaya sunulan sukukların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif olmaktadır.

Ridlo, Muthohar ve Masruhan (2021) Endonezya için yapmış oldukları çalışmada Moderated Regression Analysi (MRA) modelini kullanmışlardır. 2014-2018 yılları arasındaki dönem için yapılan analiz sonuçlarına göre sukuk ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilemezken İslami finansın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir.

Naz ve Gulzar (2022) Bahreyn, Endonezya, Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri için yapmış oldukları çalışmada dinamik panel eşbütünleşme Pooled Mean Group/Autoregressive Distributed Lag (PMG/ARDL) modelini kullanmışlardır. 2005-2020 yılları arasındaki dönem için yapılan analiz sonuçlarına göre sukuk ile ekonomik büyüme arasında kısa dönem için anlamsız pozitif, uzun dönem için ise anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

Yuliani, Qizam, Nugroho ve Mu'arrif (2022) Endonezya, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Suudi Arabistan için yapmış oldukları çalışmada Moderated Regression Analysi (MRA) modelini

kullanmışlardır.2006-2018 dönemi için yapılan analiz sonuçlarına göre sukuk piyasasındaki gelişmeler ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir.

Literatür incelemesinde görüldüğü gibi sukuk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sonuçlarına ilişkin farklılıklar ülke, dönem ve yöntem tercihlerinden kaynaklanmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren altı katılım bankasının (Albaraka Türk, Emlak Katılım, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım) ihraç etmiş oldukları toplam sukuk rakamları ile ekonomik büyüme arasındaki eş-bütünleşme ve nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir.

Araştırmanın Veri Seti ve Hipotezi

Araştırmada kullanılan veriler, Türkiye’deki katılım bankalarının toplam sukuk ihraç tutarları ve reel GSYH değerleridir. Veri seti 2013Q4- 2021Q3 dönemini için çeyrek frekansta elde edilmiştir. Reel GSYH’ya ilişkin veri seti mevsim etkisinden arındırılmış formda TÜİK veri tabanından, katılım bankalarının sukuk ihracına ilişkin veriler Islamic Financial Services Board (IFSB) veri tabanından alınmıştır. Değişkenler logaritmik olarak analize dâhil edilmiştir. IFSB katılım bankalarına ilişkin verileri 2013Q4 itibariyle paylaşmaktadır. Bu sebeple araştırmada 2013Q4-2021Q3 dönemi seçilmiş ve verisi elde edilebilecek en uzun dönem değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın hipotezi;

H₁: Türkiye’deki katılım bankalarının toplam sukuk ihraçları ile ekonomik büyüme arasında eş-bütünleşme ve çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır şeklinde kurulmuştur.

Araştırmanın Analiz Yöntemi ve Bulgular

Bu çalışmada ilk aşamada değişkenlerin durağanlığının sınanması için Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Philips Perron (PP) birim kök testleri uygulanmış ve serilerin her ikisinin de birinci farkta durağan hale geldiği I(1) tespit edilmiştir. Daha sonra Engle-Granger eş-bütünleşme yaklaşımı çerçevesinde değişkenler arasındaki eş-bütünleşme ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında birinci farkta durağan hale gelen seriler için durağan halleriyle Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Analizlerde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

	LNGDP	LNSKK
Ortalama	20.54531	9.615701
Median	20.53074	9.308169
Maximum	21.34090	11.21323
Minimum	19.97721	8.453305
Std. Sapma.	0.384322	0.896682
Çarpıklık	0.319139	0.652773
Basıklık	2.081742	1.991571
Jarque-Bera	1.667464	3.628508
Olasılık	0.434425	0.162959
Gözlem	32	32

Tabloda değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin pozitif ifadeler alması değişkenlerin sağa çarpık bir dağılım gösterdiğini ve sivri bir yapıda olduğunu göstermektedir. Basıklık değerlerinin (-2, +2), çarpıklık değerlerinin ise (-3, +3), aralığında olması değişkenlerde basıklık ve çarpıklık sorunlarının olmadığına ve simetrik dağılımın varlığına işaret etmektedir (Brown, 2022). Jarque-Bera anlamlılık değerleri hataların normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmada her iki değişken için 32 gözlem değeri bulunmaktadır.

Tablo 2: Birim Kök Testleri

Seviye	PP		ADF	
	Sabit	Sabit&Trend	Sabit	Sabit&Trend
LNGDP	2,054	-1,246	2,102	-1,573
	(0,999)	(0,882)	(0,999)	(0,780)
LNSKK	0,1572	-1,624	0,244	-2,146
	(0,965)	(0,759)	(0,971)	(0,500)
Birinci Fark	PP		ADF	
	Sabit	Sabit&Trend	Sabit	Sabit&Trend
LNGDP	-7,067	-7,997	-7,166	-7,934
	(0,000)***	(0,000)***	(0,000)***	(0,000)***
LNSKK	-4,065	-4,075	-4,149	-4,167
	(0,003)***	(0,016)**	(0,003)***	(0,013)**

(**) %5 ve (***) %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Yapılan birim kök testleri incelendiğinde hem sukuk ihraçlarına ilişkin (Logaritmik Sukuk İhracı-LNSKK) hem de reel GSYH'ya (Logaritmik Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla-LNGDP) ilişkin serilerin birinci farkta I(1) durağanlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin birinci farkta durağan oldukları tespit edildikten sonra tek ve çift aşamalı Engle-Granger eş-bütünleşme testleri uygulanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3: Engle-Granger Eşbütünlüşme Testi

Bağımlı Değişken	tau-istatistik	P.*	z-istatistik	P.*
LNGDP	-2.330697	0.3760	-12.94263	0.1511
LNSKK	-2.448924	0.3238	13.38198	0.1353

Tablo 2'deki Engle-Granger Eşbütünlüşme testi için t ve z istatistik ve olasılık değerleri incelendiğinde hem ekonomik büyümenin hem de sukuk ihracının bağımlı değişken olduğu modeller için değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olmadığı, bir diğer ifade ile değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer bir sonuç iki aşamalı Engle-Granger eş-bütünlüşme testi kullanılarak da elde edilebilmektedir. İlk aşamada reel GSYH (LNGDP)'nin bağımlı değişken olduğu En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile model tahmin edilir. Kullanılacak EKK denklemi aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$LNGDP_t = \beta_0 + \beta_1 LNSKK_t + u_t \quad (1)$$

Denklemdaki u_t hata terimlerini ifade etmektedir. İkinci aşamada hata terimlerine uygulanacak ADF birim kök testi sonuçlarına göre, eğer hata terimleri için elde edilen seri seviyede durağan ise değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olduğu, durağan değilse değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır (Engle ve Granger, 1987, s.254). Hata terimleri için yapılan ADF birim kök testi sonuçları tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Hata Terimleri İçin ADF Testi Sonuçları

		t-istatistik	P
PADF test istatistiği		-1.738539	0.4027
Test kritik değer:	1%	-3.661661	
	5%	-2.960411	
	10%	-2.619160	

Tablo incelendiğinde t-istatistik değerlerinin tüm anlamlılık düzeyleri için kritik değerlerden büyük olduğu gözlemlenmektedir. Bu sonuç değişkenler arasında eş-bütünlüşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir.

Bu aşamadan sonra serilerin durağan olduğu birinci farkları için Vektör Otoregresyon (VAR) temelli Granger nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Öncelikle uygun gecikme uzunluğu belirlenmiş ve tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Uygun Gecikme Uzunluğu

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	58.80077	NA	5.83e-05	-4.057198	-3.962041	-4.028107
1	65.88652	12.65312*	4.66e-05*	-4.277609*	-3.992136*	-4.190337*
2	66.90049	1.665802	5.83e-05	-4.064320	-3.588533	-3.918868
3	69.86667	4.449282	6.48e-05	-3.990477	-3.324375	-3.786843

LR: Sıralı değiştirilmiş LR, FPE: Son kestirim hatası, AIC: Akaike bilgi kriteri, SC: Schwarz bilgi kriteri, HQ: Hannan- Quinn bilgi kriteri.

VAR temelli yapılan gecikme uzunluğu belirlenmesi için tüm bilgi kriterlerine göre birinci gecikmenin uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin durağan olduğu birinci farkları için uygulanacak Granger nedensellik testi denklemi aşağıdaki şekilde kurulmuştur.

$$\Delta LNGDP = \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta LNGDP_{t-i} + \sum_{j=1}^m \beta_j \Delta LNSKK_{t-j} + u(1_t) \quad (2)$$

$$\Delta LNSKK = \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta LNSKK_{t-i} + \sum_{j=1}^m \varphi_j \Delta LNGDP_{t-j} + u(2_t) \quad (3)$$

Denklemlerde yer alan m maksimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Testin önemli bir özelliği hata terimlerinin birbirinden bağımsız olduğu varsayımdır. (Granger, 1969, s.431). Değişkenlerin durağan olduğu birinci farkları için yapılan Granger nedensellik test sonuçları tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Granger Nedensellik Test Sonuçları

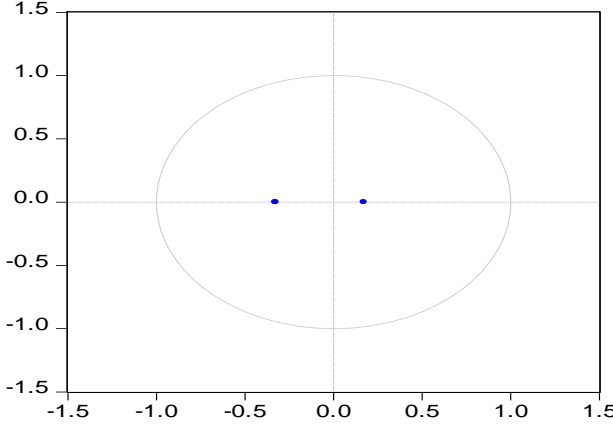
Nedensellik Yönü	Ki-kare test istatistiği	Df	P
LNSKK \rightarrow LNGDP	0,0014	1	0,96
LNGDP \rightarrow LNSKK	4,6180	1	0,03
Tanısal Testler			
	X^2_{Norm}		8,399 [0,078]
	X^2_{LM}		1,959 [0,743]

Not: X^2_{Norm} Jarque-Bera (Joint) testi normal dağılım, X^2_{LM} Breush-Godfrey testi otokorelasyon sorununu tespit etmektedir.

Yapılan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre sukuk ihracı ekonomik büyümenin Granger nedeni değilken, ekonomik büyüme sukuk ihracının Granger nedenidir. Diğer bir ifade ile ekonomik büyümeden sukuk ihracına doğru tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Tanısal testler incelendiğinde modelde otokorelasyon bulunmazken normal dağılım söz konusudur. VAR sürecinin durağanlığının tespiti için yapılan

Otoregresif (AR) karakteristik polinomu ters kökleri testine ilişkin sonuçlar şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: AR Karakteristik Polinomu Ters Kökleri

Şekil 1 incelendiğinde VAR (2) modelinde karakteristik köklerin tamamı çember içinde yer aldığı gözlemlenmektedir. Karakteristik köklerin tamamının çember içinde bulunması tahmin edilen VAR (2) modelinin durağanlık koşulunu sağladığını göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’deki tüm katılım bankalarının ihraç etmiş olduğu sukuklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada 2013Q4 – 2021Q3 arasındaki dönem değerlendirmeye alınmıştır. Öncelikle sukuk ihracı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Engle-Granger eş-bütünleşme analizi ile incelenmiş ve değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile Türkiye’deki katılım bankalarının ihraç etmiş oldukları sukuklar ekonomik büyümeye katkı sunamamaktadır. Elde edilen sonuçlar Echchabi ve diğerleri (2016) ve Echchabi ve diğerleri (2018) ile paralellik göstermektedir. Bunun en önemli sebebi Türkiye’deki katılım bankalarının büyük oranda sukuk ihracını bir fon toplama aracı olarak kullanmalarıdır. International Islamic Financial Market (IIFM) Sukuk Report (2021) göre Türkiye’deki sukuk piyasasına wakala sukuk hâkimken ikinci sırada icâre sukuk yer almaktadır. Diğer sukuk türleri ise oldukça küçük rakamlarda kalmıştır.

Türkiye’deki sukuk piyasasına hakim olan yatırım vekâleti (wakala sukuk) ve katılım bankalarının sahip olduğu gayrimenkulün kira geliri üzerinden ihraç edilen sukukların (icâre sukuk), bir projenin ortaklık yoluyla yapılması üretim ve gelir getirecek bir yatırım oluşturulması fikrinden uzak kalan sukuk türleri olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’deki sukuk piyasasının sahip olduğu bu yapının sukuk ihraçlarının ekonomik büyümeye istenilen katkıyı sunması noktasında engel teşkil ettiği düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ekonomik büyümenin sukuk ihracının Granger nedeni olmasıdır. Ekonomik büyümeden sukuk ihraçlarına doğru tespit edilen tek yönlü nedensellik ilişkisi Avcı (2020) tarafından bulunan sonuçları destekler niteliktedir. Sukuk dışında diğer değişkenlerin etkisiyle gerçekleşen ekonomik büyüme, sukuk ihracının da rakamsal olarak artmasına imkân sağlamaktadır. Sonuç olarak Türkiye'deki katılım bankalarının sukuk ihracı ile reel ekonomiye katkı sunmaktan ziyade sukuk bağlamında ekonomik büyümeden kurumsal olarak faydalanan finansal araçlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

IIFM Sukuk Report (2021) incelendiğinde uluslararası anlamda ilk sukuk ihracı gerçekleştiren Malezya'nın sukuk piyasasında wakala sukuk %0.56 ve icâre sukuk %0.18 gibi çok küçük oranlarda yer alırken, murabaha sukuk %61,05, mudârahe sukuk %10,52, müşareke sukuk %4,03 ve hibrit sukuk %23,66 oranında yer almaktadır. Malezya için sukuk ihracı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında sukuk ihraçlarının ekonomik büyümeyi olumlu bir şekilde etkilediği anlaşılmaktadır (Ahmad vd., 2015; Malikov, 2017; Ledhem, 2020). Bu sebeple Türkiye'deki katılım bankalarının reel ekonomiye katkı sunmak adına icâre ve wakala sukuk yerine mudârahe, müşareke ve murabaha gibi sukuk türlerine ağırlık vermeleri gerektiği söylenebilir.

Belirtilen sukuk türlerinin uygulanabilmesi için katılım bankalarının da risk alması gerekmektedir. Elde edilecek toplam kârın önceden tespit edilemediği durumlarda katılım bankalarının risk almamaları, İslami finansın kar-zarar ortaklığı çerçevesinde işleme prensibine tezat bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Kaynakça

- AAOIFI, (2015). Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. *Faizsiz finans standartları*. Ankara: TKBB yayınları.
- Ahmad, N. W., Ripain, N., Bahari, N. F. ve Shahar, W. S. S. (2015). Growth and prospect of sukuk in Malaysian market: A review. *In Proceeding of the 2nd International Conference on Management and Muamalah* (No. 2ndICoMM, 255-262).
- Aktaş, M. (2013). Stability of the participation banking sector against the economic crisis in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(1), 180-190
- Al-Raeai, A.M., Zainol, Z. ve Khilmy, A. (2018). The role of macroeconomic factors on sukuk market development of Gulf Cooperation Council (GCC) countries. *International Journal of Economics and Financial Issues, Econ Journals*, 8(3), 333-339.

- Alshammari T. (2017). Performance differences between Islamic and conventional banking forms. *Banks and Bank Systems*, 12(3), 237-246.
- Apergis, N., Filippidis, I. ve Economidou, C. (2007). Financial deepening and economic growth linkages: a panel data analysis. *Review of World Economics*, 143(1), 179-198.
- Avcı T. (2020). Sukuk pazarı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisi: Panel nedensellik analizi. *Journal of Economics Finance and Accounting*, 7(1), 66-74.
- Bakang, M. L. N. (2015). Effects of financial deepening on economic growth in Kenya. *International Journal of Business and Commerce*, 4(7), 1-50.
- Beck T., Demirgüç-Kunt A. ve Merrouche O. (2013). Islamic vs. conventional banking: Business model, efficiency and stability. *Journal of Banking & Finance*, 37(201), 433-447.
- Brown, S. (2022), *Measures of Shape: Skewness and Kurtosis*, BrownMath, <<https://brownmath.com/stat/shape.htm>>, 21.09.2022.
- Calderón, C. ve Liu, L. (2003). The direction of causality between financial development and economic growth. *Journal of Development Economics*, 72(1), 321-334.
- Chapra, M. U. (2008). The global financial crisis: Can Islamic finance help minimize the severity and frequency of such a crisis in the future? *Global Financial Crisis Forum*, 1-26.
- Chazi A. ve Syed, L. A. M. (2010). Risk exposure during the global financial crisis: The case of Islamic banks. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 3(4), 321-333.
- DIFC, (2009). *Sukuk guidebook*. Dubai: Dubai International Financial Center
- Echchabi, A., Aziz, H.A. ve Idriss, U. (2016). Does sukuk financing promote economic growth? An emphasis on the major issuing countries. *Turkish Journal of Islamic Economics*, 3 (2), 63-73.
- Echchabi, A., Aziz, H.A. ve Idriss, U. (2018). The impact of sukuk financing on economic growth: The case of GCC countries. *International Journal of Financial Services Management*, 9 (1), 60-69.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Erfani, G. R. ve Vasigh B. (2018). The impact of the global financial crisis on profitability of the banking industry: A comparative analysis. *Economies*, 6(66), 1-13.

- Ezzahid, E. ve Elouaourti, Z. (2018). Financial development and total factors productivity channel: Evidence from Africa. *The Indonesian Capital Market Review*, 10(2), 1.
- Fahrian, D. ve C. Seftarita (2016). The effects of sukuk (Islamic Bonds) in the Economy. *Proceedings of the 6th Annual International Conference Syiah Kuala University (AIC Unsyiah) in conjunction with The 12th International Conference on Mathematics, Statistics and Its Application (ICMSA) 2016*, October 4-6, 2016, Banda Aceh, Indonesia.
- Ghali, K. H. (1999). Financial development and economic growth: The Tunisian experience. *Review of Development Economics*, 3(3), 310-322.
- Ghildiyal, V., Pokhriyal, A. K. ve Mohan, A. (2015). Impact of financial deepening on economic growth in Indian perspective: ARDL bound testing approach to cointegration. *Asian Development Policy Review*, 3(3), 49-60.
- Godlewski, C., Ariss, R. T. ve Weill, L. (2011). Do markets perceive sukuk and conventional bonds as different financing instruments? *Bank of Finland, BOFIT Institute for Economies in Transition, Discussion Papers*.
- Graff, M. (2001). Financial development and economic growth new data and empirical analysis. *METU Studies in Development*, 28 (1-2), 83-110.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Güngören, M. (2011). *Katılım bankalarında alternatif menkul kıymet ihracının (sekürütizasyon) yapısal farklılık gösteren finansal piyasalarda uyum modellenmesi: Sukuk Örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi) Kadir Has Üniversitesi, İstanbul.
- Hamdi, H., Sbia, R. ve Tas, B. K. O. (2014). Financial deepening and economic growth in Gulf Cooperation Council countries. *International Economic Journal*, 28(3), 459-473.
- Hasan M. ve Dridi J. (2010). The effects of the global crisis on Islamic and conventional banks: A comparative study. *IMF Working Paper WP/10/201*, 1- 46.
- IIFM, (2021). International Islamic Financial Market, Sukuk Report, Erişim adresi: <https://www.iifm.net/sukuk-reports>
- Iyoboyi, M. (2013). Bank and non-bank financial deepening and economic growth: The Nigerian experience (1981–2010). *Economic Notes*:

Review of Banking, Finance and Monetary Economics, 42(3), 247-272.

- Kantarıcı, H. B. ve Eren, T. (2018). The emergence of eukuk market and economic effects. *Global Journal of Emerging Trends in e-Business, Marketing and Consumer Psychology*, 4(1), 595-601.
- Kartini, E. ve Milawati, M. (2020). How sukuk and conventional bond affect economic growth? Evidence from Indonesia. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 10(5), 77.
- Kendirli Ç. H., Kendirli S. ve Aydın Y. (2019). Küresel kriz çerçevesinde katılım bankalarının ve ticari bankaların mali performanslarının TOPSİS yöntemiyle analizi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1), 137-154.
- Khoutem, D. B. J. (2014). Islamic banks-sukuk markets relationships and economic development: The case of the Tunisian post-revolution economy. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 5 (1), 47-60.
- King, R. G., ve Levine, R. (1993). Finance and growth: Schumpeter might be right. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717-737.
- Ledhem, M. A. ve Mekidiche, M. (2021). Islamic securities (sukuk) and economic growth: New empirical investigation from Southeast Asia using non-parametric analysis of MCMC panel quantile regression. *Islamic Economic Studies* 119-138.
- Ledhem, M.A. (2020). Does sukuk financing boost economic growth? Empirical evidence from Southeast Asia, *PSU Research Review*, Erişim adresi <https://doi.org/10.1108/PRR-09-2020-0028>.
- Levine, R. (1997). Financial development and economic growth: views and agenda. *Journal of Economic Literature*, 35(2), 688-726.
- Levine, R., Loayza, N. ve Beck, T. (2000). Financial intermediation and growth: Causality and causes. *Journal of Monetary Economics*, 46(1), 31-77.
- Machek, O. (2014). The relationship between financial performance and total factor productivity: evidence from the Czech agricultural sector. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 6(2), 57-67.
- Malikov, A. (2017). How do sovereign sukuk impact on the economic growth of developing countries? An analysis of the infrastructure sector, Efendic, V., Hadzic, F. ve Izhar, H. (Ed.), *Critical Issues and Challenges in Islamic Economics and Finance Development (içinde)*, Cham, Springer International Publishing, , pp. 1-37362

- Mitra, A. (2016). Productivity growth in India: determinants and policy initiatives based on the existing literature. *Working Paper Series Macroeconomic Policy and Financing for Development Division*, WP 16/08.
- Mitsaliyandito, R.Q., Arundina, T. ve Kasri, R.A. (2017). Impact of sukuk market development on Indonesian economic growth. *International Journal of Applied Business and Economic Research, Serials Publications*, 15 (24). 537-549.
- Nayan, S. ve Norsiah, K. (2014). Sukuk and economic growth: Evidence from panel data. *16th Malaysian Finance Association Conference (MFA2014)*, 4-6 June, Sasana Kijang Central Bank of Malaysia, Kuala Lumpur.
- Naz, S. A. ve Gulzar, S. (2022). Does the sukuk issuance boost economic growth? Evidence from selected Islamic economies. *Global Business Review*, 09721509221093894.
- Onagun, A. I. (2016). The impact of Sukuk investment in developing UAE economy. *Journal of Islamic Banking & Finance* 33 (4), 38-54
- Orhan, Z. H., ve Tirman, N. (2021). Türkiye'deki kira sertifikası (sukuk) ihraçlarının büyüme üzerindeki etkisine dair ampirik bir analiz: 2010-2019. *Sosyoekonomi*, 29(48), 229-247.
- Patrick, H. T. (1966). Financial development and economic growth in underdeveloped countries. *Economic Development and Cultural Change*, 14(2), 174-189.
- Ridlo, M., Muthohar, A. M. ve Masruhan, K. M. (2021). The impact of zakah, Islamic financing, sukuk and inflation on national economic growth with poverty as a moderation variable. *Falah: Jurnal Ekonomi Syariah*, 6(1), 17-29.
- Sari, N., Ak, S. ve Widiyanti, M. (2018). The impact of Islamic capital market development on economic growth: The case of Indonesia. *Journal of Smart Economic Growth*, 3 (2), 21-30.
- Setianingsih, L. ve Widyastuti, E. (2020). Does sukuk, domestic investment, foreign investment, and inflation contribute to economic growth in Indonesia?. *Jurnal Ekonomi Syariah Teori dan Terapan*, 7(12), 2375-2384.
- Smaoui, H. ve Nechi, S. (2017). Does sukuk market development spur economic growth? *Research in International Business and Finance*, 41 (1), 136-147.
- Sugiyanto, C. ve Yolanda, Z. (2020). The effect of financial deepening on economic growth, inequality, and poverty: Evidence from 73

- Countries. *The South East European Journal of Economics and Business*, 15(2), 15-27.
- Tariq, A. A. ve Dar, H. (2007). Risks of sukuk structures: Implications for resource mobilization. *Thunderbird International Business Review*, 49(2), 203-223.
- TKKB, (2022). Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Sukuk Raporu, Erişim adresi: <https://tkbb.org.tr/veri/sukukihraclari>
- Wang, A. (2019). An empirical study on the relationship between China's financial development and economic growth based on sensor technology. *EURASIP Journal on Wireless Communications and Networking*, 1-6.
- Wilson, R. (2008). Innovation in the structuring of Islamic sukuk securities. *Humanomics*, 24(3), 170-181.
- Xu, Z. ve Pal, S. (2011). Financial development and total factor productivity: Evidence from India's manufacturing sector. *In Fifth Southeastern International Development Economics Workshop*.
- Yıldırım, S., Yıldırım, D.C. ve Diboglu, P. (2020). Does sukuk market development promote economic growth? *PSU Research Review*, 4 (3), 209-218.
- Yuliani, I., Qizam, I., Nugroho, A. ve Mu'arrif, Z. I. (2022). The Impact of sukuk on the country's economic growth with country governance as a moderating variable. *al-Uqud: Journal of Islamic Economics*, 6(1), 135-148.

Atf için:

Dilber, C. (2022). Sukuk ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir uygulama. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 343-364. doi: 10.54558/jiss.1137116

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan ederim. Aksi bir durumun tespiti halinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk tarafıma aittir.